magazin istoric

ANUL III
Nr. 9 (30)
SEPTEMBRIE
1969

Măestria artiștilor daci și-a găsit expresia
creații de o frumusețe neasemuită („Tul
multimilenară a unei civilizații", pag. 43).

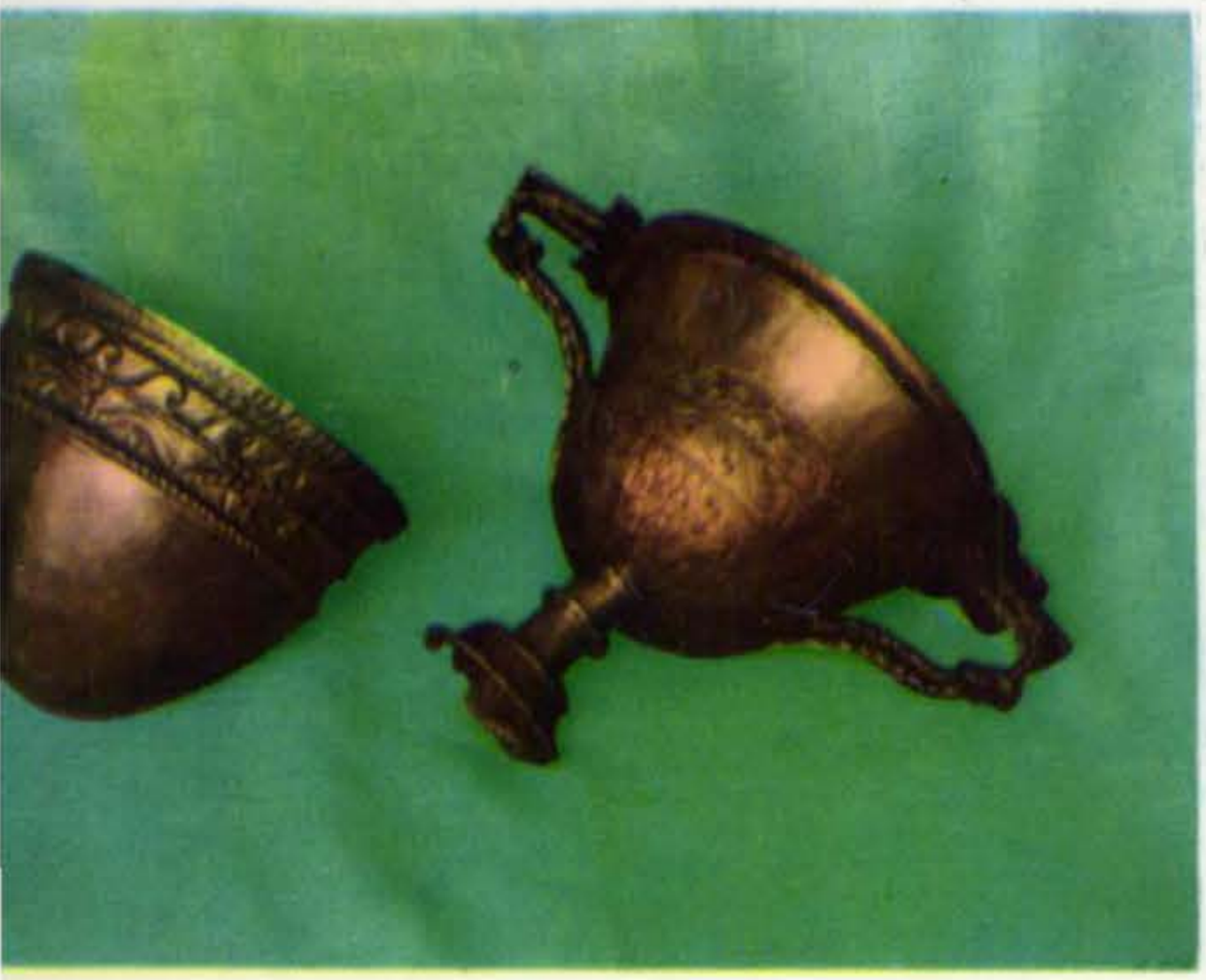

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, AURICA SIMION ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

nr. 9 septembrie — 1969

ILIEŞ DRAGOMIR, GHEORGHE BARBU: Din cronica eliberării . 2

P. P. PANAITESCU: Oraşe din Moldova . . 9

BUCUR ŢINCU: Cariola cu 7000 de galbeni 18

Memento 19

DUMITRU TUDOR: Tot despre localizarea Daciei Malvensis . . 20

EZAT O. NEGAHBAN Străvechiul regat Marlik 24

ŞTEFAN PASCU: Ingeniozitate şi frumuseţe 27

CONSTANTIN ANTIP Prinţul de Ligne—cel mai vesel om al secolului său 37

DUMITRU BERCIU: Tulpina multimilenară a unei civilizaţii . . . 43

GEORGE G. POTRA: În culisele „cazului" Titulescu 50

WINSTON CHURCHILL: Memorii (VI) 55

PETRE IOSIF: „La despedida" 61

IOAN SUCIU: Refugiaţii polonezi în România 66

ION BABICI: Victor Iamandi: „Am luptat făţiş împotriva mişcării legionare" . . . 68

Semnal 74

ANTON MOISESCU: Theodor Aman, cronicar al veacului său . . . 76

Fenicienii — inventatori ai alfabetului şi cărăuşi ai mărilor . . . 78

AL. GH. SAVU: De ce a demisionat Iorga din Senat 82

DUMITRU ALMAŞ: Microcronică napoleoneană 88

Panoramic 93

Poşta redacţiei . . . 98

Din bogăţiile noastre

LOZINCA Partidului Comunist Român „Totul pentru front, totul pentru victorie !", lansată după insurecţia armată din August 1944, a polarizat forţele întregului popor, făcînd posibil ca, la 25 octombrie 1944, Armata română, cot la cot cu cea sovietică, să elibereze ultima brazdă din pămîntul strămoşesc. Din cronica eliberării, **rememorînd fapte de arme din acel octombrie '44 aduce un prinos participanţilor la glorioasa epopee şi reaminteşte generaţiei de astăzi a României socialiste cum a luptat poporul nostru pentru dreptul de a-şi construi o viaţă liberă.**

CARE a fost adevăratul substrat al „remanierii" guvernamentale din august 1936 ? Ce rol a jucat extrema dreaptă din interior şi diplomaţia nazistă ? Iată două din marile întrebări la care încearcă să răspundă, pe baza cercetării unor izvoare inedite, George G. Potra în articolul În culisele „cazului" Titulescu.

COMORI FABULOASE; **o uluitoare diversitate de obiecte într-un cimitir regal ; figurine, avînd cîte şase degete la fiecare picior ; obiecte casnice ; bijuterii din bronz, argint şi, mai ales, din aur. Toate ne dezvăluie o civilizaţie amplă şi unitară care datează de peste 3 000 de ani şi despre care, pînă de curînd, nu se ştia nimic. Articolul** Străvechiul regat Marlik, **scris în exclusivitate pentru revista noastră de dr. Ezat O. Negahban, director al Institutului de arheologie din Teheran, oferă cititorilor amănunte inedite despre o lume de mult apusă în regiunea de nord a Iranului.**

„Microcronica napoleoneană" inaugurează un ciclu de evocări ale epocii primului imperiu francez, în retrospectiva bicentenarului lui Bonaparte.

DIN CRONICA

ILIEȘ DRAGOMIR,
GHEORGHE BARBU

Insurecția armată din August 1944 — act de importanță crucială pentru destinele poporului nostru — organizată și condusă de partidul comunist, în colaborare cu toate forțele antifasciste, a dus la răsturnarea dictaturii antonesciene, la scoaterea României din războiul antisovietic și alăturarea ei coaliției antihitleriste. Armata română, formată în marea ei majoritate din muncitori și țărani, a întors armele ca un singur om împotriva hitleriștilor și a participat cu întreaga sa capacitate la lupta împotriva mașinii de război germane.

După cum se știe, prin luptele purtate între 23 și 31 august, forțele insurecționale au zdrobit și lichidat rezistența hitleriștilor din interiorul țării.

Poporul român s-a angajat cu toate resursele materiale și umane, cu întregul său potențial de luptă în războiul drept, eliberator, antihitlerist. Armata română, alături de Armata sovietică, a alungat prin lupte grele trupele germano-horthyste din Transilvania, eliberînd întregul teritoriu al patriei, a luat parte activă la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, luptînd cu eroism pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei fasciste. Începînd de la 23 August 1944 și pînă la încheierea războiului în Europa, efectivele militare angajate de România în acțiunile contra trupelor fasciste s-au ridicat la peste o jumătate de milion de oameni : 170 000 de militari români s-au jertfit în lupta contra cotropitorilor hitleriști, pentru cauza libertății. Clasa muncitoare, țărănimea, masele largi populare au răspuns cu abnegație chemării partidului comunist „Totul pentru front, totul pentru victorie" ; întreaga economie a țării a fost subordonată intereselor războiului antifascist.

„În acest moment solemn — spunea secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale —, **cînd aniversăm un sfert de veac de la istoricele evenimente din august 1944, aducem un omagiu fierbinte și exprimăm cele mai profunde sentimente de recunoștință ale întregului nostru popor față de fiii patriei — revoluționari, patrioți, ostași, partizani și luptători din rezistență — care nu au precupețit nimic, nici chiar supremul sacrificiu, pentru eliberarea țării, pentru înfrîngerea fascismului. Faptele lor de vitejie, înaltul lor exemplu de dăruire, devotament și spirit de sacrificiu în slujba patriei vor rămîne înscrise pentru totdeauna în cartea de aur a națiunii noastre.**

Exprimăm sentimentele de înaltă prețuire și recunoștință ale poporului român față de Uniunea Sovietică, față de glorioasele sale armate, care au adus o contribuție hotărîtoare la eliberarea României de sub dominația hitleristă".

Partidul Comunist Român, într-un apel al Comitetului Central din septembrie 1944, se adresa tuturor forțelor naționale cu îndemnul „să sprijine prin toate mijloacele eforturile războiului nostru de eliberare și de consolidare a independenței țării". În lupta de eliberare a patriei s-au angajat cu înflăcărare, răspunzînd chemării P.C.R., masele muncitoare, țărănimii, intelectualității, tineretului. Formațiunile de luptă patriotice create de P.C.R. și-au dat din plin contribuția la izgonirea hitleriștilor. Răspunzînd chemărilor partidului, poporul muncitor și-a întețit eforturile pentru a aproviziona luptătorii de pe front cu tot ceea ce era necesar. Considerînd cauza războiului antihitlerist o cauză proprie, mulți fii devotați ai poporului, aflați în imediata apropiere a frontului au îndeplinit — plini de curaj și abnegație — misiuni de luptă. Mulți tineri au participat nemijlocit la lupte, s-au prezentat voluntari, înrolîndu-se în unitățile combatante.

Ofensiva de eliberare a părții de nord a Transilvaniei a fost precedată de o amplă acțiune — denumită operația de acoperire — care a zădărnicit încercările Wehrmachtului de a lichida capul de pod strategic de la nordul Carpaților Meridionali și vestul celor Occidentali. Astfel, trupele sovietice și române de la sud de munți au putut să iasă nestingherite în Podișul Transilvaniei și în cîmpia din vestul României.

Pe teritoriul țării curățit de rezistențele hitleriste de către forțele insurecționale române, în care se îmbinau acțiunile formațiunilor patriotice și ale forțelor armate, trupele sovietice se puteau apropia în ritm

ELIBERĂRII

...Sîntem la începutul lui septembrie 1944. Insurecția antifascistă a devenit fapt istoric, înscris pe cotele cele mai înalte ale năzuințelor afirmate de poporul român în existența sa milenară. Oamenii respiră aerul proaspăt al libertății. Poporul muncitor luptă cu arma în mînă împotriva fascismului.

Din cotul Carpaților, și mai departe, pe frontiera vestică pînă la Turnu Severin, unitățile Armatei 1 române stau de strajă, gata să bareze orice atac dușman. Antenele lor, avioanele și patrulele de cercetare investighează terenul ocupat de inamic, semnalînd mișcările de trupe și tehnică militară. Intențiile ofensive ale comandamentului hitlerist devin tot mai evidente : să ajungă cu orice chip la fortificațiile naturale și aproape inexpugnabile ale Carpaților ; dacă ar pune mîna pe trecători, ar putea să stabilizeze aici frontul... În acest timp, trupele Frontului 2 Ucrainean și diviziile Armatei a 4-a române sînt în marș spre aliniamentul din Podișul Transilvaniei.

La 4 septembrie, partea estică a frontului Armatei 1 începe să fie preluată de Armata a 4-a care se concentrează aici pentru ca, de pe această bază de plecare, împreună cu trupele sovietice, să dezlănțuie ofen-

rapid de linia frontului deținut de armatele 1 și a 4-a române [1].

În condiții deosebit de grele, făcînd dovada unei înalte conștiințe patriotice și hotărîri de luptă, Armata română, umăr la umăr cu Armata sovietică, s-a acoperit de glorie și eroism în bătăliile purtate pentru eliberarea patriei de sub jugul hitlerist, pentru înfrîngerea totală a fascismului.

La 6 octombrie 1944 a început marea operație ofensivă Debrețin menită să ducă la zdrobirea trupelor dușmane din nord-vestul României și estul Ungariei. Frontul 2 Ucrainean acționa, în această operație, cu armatele sovietice a 40-a, a 7-a de gardă, a 27-a, a 6-a de tancuri, a 53-a și cu Armata a 4-a română. În cadrul ofensivei victorioase, la care au participat 27 de divizii românești, un corp aerian și două brigăzi de artilerie, totalizînd peste 265 000 de ostași, la 25 octombrie 1944 este eliberată ultima brazdă de pămînt românesc cotropit de fasciști.

Luptele comune ale ostașilor români și sovietici pentru eliberarea întregului teritoriu românesc au pus bazele prieteniei dintre popoarele țărilor noastre. Păstrăm veșnică amintirea celor 50 000 de eroi români și sovietici căzuți pentru libertatea patriei.

---

[1] Apreciind însemnătatea acțiunilor desfășurate de forțele române în Crișana și Banat, generalul Managarov, comandantul Armatei a 53-a sovietică, arăta într-un ordin de zi din 23 septembrie 1944 că unitățile Armatei 1 române „[...] rezistînd presiunii trupelor germane și ungare au acoperit mișcarea trupelor roșii spre Cîmpia Ungariei [...] În aceste lupte [...] unitățile și subunitățile române, în condiții grele de regrupare, au dovedit bărbăție și dîrzenie, și-au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredințat".

siva de eliberare a părții de nord a Transilvaniei.

Aceasta este situația trupelor noastre cînd, la 5 septembrie, se declanșează, între Tg. Mureș și culmile estice ale Apusenilor, o primă ofensivă a trupelor germano-maghiare, dirijată în principal pe direcția Cluj — Alba Iulia și pe alte două direcții secundare tinzînd una spre Brad și Deva, alta dinspre Bistrița spre Luduș și Blaj. Șase divizii fasciste, avînd incluse serioase întăriturі blindate pornesc în forță, cu gîndul să nu se oprească decît atunci cînd vor pune mîna pe porțile Carpaților. În fața lor santinelă : o divizie românească și subunități „fixe" grănicerești, formațiuni patriotice de luptă.

Generalul Gh. Avramescu, comandantul Armatei a 4-a, ordonă apărare dîrză și eficace, pe poziții succesive care să slăbească treptat puterile atacatorului.

Se săvîrșesc fapte cu desfășurare epică impresionantă. La 15 kilometri sud-vest de Tg. Mureș, Regimentul 82 infanterie-instrucție se află față în față cu Divizia a 8-a de cavalerie SS. În zona localității Sărmaș, în vîrful unui intrînd, ostașii companiei 2 pază și ai batalionului de instrucție din Regimentul 7 grăniceri barează drumul pe direcția Budești-Luduș. Nici unul nu se clintește de la postul său. Sînt ca de piatră. Atunci dușmanul îi ocolește. Pe lîngă ei se scurg coloanele. Încercuiți, rămîn adînc în spatele frontului inamic și trebuie să ajungă iar în liniile noastre. Pe grupuri încep să se strecoare printre unitățile inamice. Douăzeci de zile va dura odiseea lor. Vor fi ajutați de săteni, de un Teodor Șerban, de un Vasile Bozdog, de o Ana Suciu și de mulți alții, care le-au dat hrană, i-au prevenit asupra primejdiilor și le-au arătat poteci doar de ei știute ; nu o dată însă vor răbda de foame și de sete, neputîndu-se mișca din ascunzătorile lor ; vor trebui să-și deschidă drum prin luptă. Și nimic nu-i va opri.

În altă parte a frontului, în apropierea Turzii, un țăran, Ion Deac și fiul său, călăuzesc un întreg batalion, prin păduri, peste cîmpuri, peste ape, două zile și două nopți, scoțîndu-l din încercuire. La Uzina electrică „Someșul rece", un muncitor, Dumitru Cadiș, cade în timp ce apără, alături de tovarășii săi și de ostași, acest obiectiv. Detașamentul motomecanizat, format din unități care participaseră la bătălia Bucureștiului în zilele lui august, atinge aliniamentele de la vest de Tîrnăveni și izbește unitățile fasciste, stăvilindu-le înaintarea. Între Tîrnăveni și Sighișoara intră în acțiune trupele Corpului 6.

În seara zilei de 8 septembrie, ofensiva fascistă e oprită de-a curmezișul Tîrnavelor și Mureșului central, pe munții Trascăului și pe crestele principale ale Apusenilor.

Raportul de forțe se schimbă cu repeziciune. De-acum, zece divizii românești stau gata să-și înceapă tăvălugul. Își fac, de asemenea, apariția pe pămîntul Transilvaniei primele unități sovietice, urmate în ritm intens de grosul forțelor Armatei sovietice care vor acționa aici. Dezorientat, comandamentul hitlerist începe să-și reajusteze aliniamentele, retrăgîndu-se pe linia Mureșului și Arieșului. Armata a 4-a română reacționează prompt. La 9 septembrie, dimineața, își trimite diviziile la atac, recuperînd pînă în seara de 10 o parte din pozițiile dintre Tîrnăveni-Luduș-Ocna Mureș.

Într-adevăr, o divizie blindată, trei motorizate și alte 5 divizii inamice se înfig în trupul țării, încercînd să atingă zidul Carpaților Occidentali. Inițial, la 11 septembrie, sînt cîteva încleștări aparent fără perspectivă, în sudul Banatului. Dar acțiunile cresc în intensitate. La 13 septembrie, ating apogeul. Ostașii noștri fac zid. În șesul Banatului și în Țara Crișurilor reînvie vitejia străbună. La Șofronea, în Cîmpia Aradului, în aceeași zi, o mînă de artileriști, comandați de căpitanul Pete Romulus, din Regimentul 5 artilerie antiaeriană, se împotrivesc cu crîncenă mînie unei formații de tancuri. Au numai un singur tun. Îl mînuiesc strașnic. Patru tancuri sînt cuprinse de flăcări. Al cincelea se retrage în grabă. Între servanții bucuroși de izbîndă, un copil, Virgil Iovănaș (elev de liceu). După un răgaz, urmează un nou atac,

Muncitorii comuniști au mobilizat forțele pentru sprijinirea frontului

Muncitorii dela Uzina Electrică Grozăvești sprijină efortul de război

Funcționarii din industrii sprijină frontul

Campania „Totul pentru Front"

Medicii răspund chemării Apărării Patriotice

Marea adunare a medicilor din Palatul Asigurărilor Sociale

Cum au ridicat producția muncitorii dela „Herdan"

Sprijinirea însuflețită a războiului antihitlerist

Cercetași români și sovietici după îndeplinirea unei misiuni de luptă

și încă unul, respinse și ele. Dar numărul servanților români se împuținează mereu. Însuși căpitanul e rănit. Și din nou trebuie să facă față atacului. Poziția lor este bătută cu foc de aruncătoare. Doar trei artileriști rămîn în picioare — comandantul, un subofițer și liceanul. Continuă să tragă în dușman. Pînă sînt răpuși și ei...

La intrarea Aradului, o baterie — 27 — tot de antiaeriană — un tun și trei mitraliere — din Regimentul 6 A.A., în misiune terestră, provoacă inamicului, care atacă în mai multe rînduri, pierderi de sute de soldați, deși la rîndul ei se află sub un foc năprasnic.

În aceeași zi de 13, pe dealurile care flanchează Mureșul, pe malul lui drept, începe ceea ce va intra în istoria militară ca episodul Păuliș. Ordinul sună sobru :

„I. Misiune :

Școala subofițeri rezervă infanterie Radna, cu două batalioane și una baterie grea de 120 mm apără defileul Mureșului între Păuliș și Cuvin, ambele inclusiv.

Efortul pe comunicația Arad-Păuliș..."

Alt document de la capătul unor zile fără seamăn, cînd cei rămași vor asculta un alt ordin :

„Pentru exemplul strălucit, bravură și spirit de sacrificiu de care au dat dovadă, elevii Școlii de subofițeri de rezervă infanterie Radna și unitățile de întărire se citează prin ordin de zi pe armată..."

Între cele două ordine, o neînfricată dăruire în luptă. Aproape o divizie blindată și una de infanterie dușmane caută să pătrundă în defileu. Zile întregi își prelungesc atacurile. Se izbesc însă de o voință dîrză. Elevii nu dau un pas înapoi. Și nu este o metaforă. Luptă pînă la ultima picătură de energie. În jurul unui singur elev căzut, Mircea Fota, aveau să fie găsite cadavrele a 22 de inamici. Grupa de mitraliere a lui Ioan Ecovescu a fost și ea răpusă. În fața ei zăceau o mitralieră și 17 fasciști. În sectorul companiei căpitanului Fătu, 13 tancuri și 367 de fasciști și-au găsit sfîrșitul, alți 58 prizonieri...

După o asemenea rezistență, elevii mai găsesc puterea să treacă la atac. În sprijinul lor, un batalion sovietic sosit în zonă lovește din flanc inamicul. La 20 septembrie seara, detașamentul își fumează, pentru prima dată, liniștit, țigările...

Peste tot, dușmanul întîlnește aceeași tărie de stîncă.

Ofensiva dușmană n-are șanse de izbîndă. După pierderi grele, pătrunde în Beiuș, dar e oprită la Vașcău. Obține o progresiune în cîmpie, dar acolo unde Crișul Alb intră în defileu, se poticnește. La fel la Păuliș și peste Mureș, la dealurile Lipovei. La porțile Timișoarei. Pe pantele vestice ale munților Semenicului. În cîteva zile și această ofensivă cunoaște sfîrșitul.

Astfel, patrioții români care au primit misiunea grea, extrem de grea, de a apăra cuceririle insurecției și a asigura o vastă bază de plecare la ofensivă și-au îndeplinit eroic misiunea. Cotropitorul n-a trecut.

Ura întregului popor român contra fascismului își găsea cea mai elocventă expresie în participarea la lupte a muncitorilor și ță-

ranilor, a numeroși tineri care, la îndemnul partidului comunist, au făcut dovada eroismului și patriotismului lor fierbinte.

În prima parte a lunii septembrie importante forțe sovietice sosesc succesiv pe linia frontului deținut de trupele române : la 6 septembrie în nord-estul Brașovului, între 10—12 ale aceleiași luni în zona Mediaș-Tîrnăveni-Blaj, iar între 14 și 15 septembrie în depresiunea Hațegului și Valea Mureșului ; alte forțe sovietice, în înaintarea lor spre linia frontului, la data de 16 septembrie au trecut prin Timișoara și Reșița, iar la 17 septembrie ajungeau pe Valea Crișului Alb.

Prezența trupelor sovietice pe frontul menținut cu dîrzenie de ostașii noștri în Transilvania, Crișana și Banat a schimbat considerabil raportul de forțe în dauna cotropitorilor fasciști. Soldații români, populația au întîmpinat cu bucurie trupele sovietice. Sosirea lor crea condiții favorabile pentru trecerea imediată la o puternică ofensivă pe întregul front din partea de nord-vest a României.

* * *

De fapt, în septembrie 1944, drumurile nu puteau să aibă decît un singur sens statornicit de istorie : înainte, pentru desăvîrșirea eliberării patriei de sub jugul fascist, pentru zdrobirea hitleriștilor. Acest sens îl indică, eroic, acțiunile din Țara Bîrsei, desfășurate tocmai în zilele cînd între Apuseni și Tg. Mureș, în Crișana și Banat, se derulau bătăliile evocate. La 7 septembrie, dimineața, tunurile și obuzierele prind să macine pozițiile fasciste din Țara Bîrsei. Încă înainte, Corpul de munte presase stăruitor asupra lor, cucerind unele dintre ele, favorabile ofensivei. Cu o zi înainte, i se alinia seră o mare unitate sovietică și Divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu", aceea care, nu peste mult timp, își va adăuga, spre slava ei, și cuvîntul Debrețin pentru glorioasele fapte ce le va săvîrși în luptele pentru eliberarea orașului din Ungaria.

...După pregătirea de artilerie, ostașii români și sovietici se dezlănțuie energic într-o ofensivă care trebuie să lichideze intrîndul hitlerist amenințător pentru zona Brașov-Predeal. În cotul Oltului se scrie una din paginile emoționante ale frăției de arme pecetluită cu sînge de fiii celor două țări. Bine înzestrat cu mijloace de luptă, dușmanul rezistă, nu-și economisește muniția și soldații, trece la contraatacuri cu tancuri. Un regiment de panduri suportă stoic lovitura infanteriei, blindatelor și artileriei dușmane. Puștile antitanc trag pînă li se înroșesc țevile. Cîțiva coloși rămîn țintuiți locului. Alții, însă, pătrund în pozițiile românești. Trag năprasnic cu armamentul de bord. Calcă ostași sub șenile. Un sublocotenent, Gheorghe Turturică, se îndreaptă spre tancul cel mai apropiat. Aruncă, una după alta, două grenade. Tancul șovăie o clipă, dar pornește iar. Sublocotenentul mai are doar o singură grenadă. Cu mișcări sprintene sare pe turelă, îi deschide capacul și zvîrle grenada înăuntru. Explozia violentă cutremură tancul și-l transformă într-o masă inertă. Curmă însă și viața viteazului.

...Într-o altă zi, sub un cer de cenușă, pe Tisa, un soldat va înfrunta moartea cu aceeași neistovită tărie, aruncîndu-se asupra unei mine plutitoare ce amenința să arunce în aer podul de pontoane : Eftimie Croitoru.

Divizia „Tudor Vladimirescu" și vînătorii de munte eliberează orașul Sfîntu Gheorghe. Este primul smuls ocupației vremelnice. Vînătorii de munte își continuă ofensiva. Alături de alți eroi, se prăbușește, în timp ce ataca cu un lanț de trăgători, generalul Grigore Bălan.

Pus într-o situație dificilă de dinamica operațiunilor și pe alte segmente ale frontului — zdrobirea ofensivei sale din centrul podișului, iminenta străpungere a barierei Carpaților Orientali de către armatele sovietice — împreună cu care acționau și trupele române — comandamentul fascist recurge la o retragere precipitată, și iată că, la 13 septembrie, la Odorhei flutură tricolorul. Și de aici, ostașii noștri merg mai departe, pînă pe malurile Nirajului, unde dau de o linie de apărare organizată în grabă de dușmani.

La apele Nirajului își fac apariția și alte trupe, venite de peste munți, din Moldova. Pentru a le însoți în saltul lor, să dăm din nou înapoi filele calendarului :

Sîntem tot la începutul lui septembrie. Armatele a 40-a și a 7-a de gardă sovietice bat la porțile Carpaților Orientali. Cu automate, cu grenade, cu proiectile de artilerie și mai cu seamă cu bravura cu care se acoperiseră de slavă începînd de lîngă Moscova și de la malurile Volgăi.

În zona Ghimeș-Palanca își face loc vitejește spre apus și grupul de trupe române încadrat în Armata a 7-a de gardă. Divizia 103 munte a generalului Ilie Crețulescu curăță terenul de detașamentele dușmane refugiate pe înălțimi. Un salt formidabil execută detașamentul blindat al locotenent-colonelului Gheorghe Matei : 16 tancuri și autotunuri, 33 de tunuri, 150 de mașini de transport sînt urcate pînă pe crestele Ciucului — la înălțimi de peste 1500 de metri. Oamenii scot de la tehnică și de la ei înșiși tot ce se poate scoate, forțînd limitele imposibilului. Hitleriștii din defi-

leu se trezesc cu ei în coastă, căzuți din cer... Pe de altă parte, sînt loviți metodic de Regimentul 7 artilerie al colonelului Vasile Danacu, prin trageri care, în terenul muntos, cer din partea comandanților și executanților o măiestrie cu totul deosebită.

Munții Ciucului rămîn în urma ostașilor sovietici și români. Bravii luptători trec de izvoarele Tîrnavelor. Și, iată-i, ajung la Niraj. La 18 septembrie se încleștează cu trupele fasciste întărite pe rîu. Vînătorii Diviziei 103 munte înaintează spre Mureșul superior. În rîndurile lor se găsesc și grăniceri. Unul dintre ei, caporalul Petre Luchian, dovedește pînă unde merge camaraderia. Între Chiherul de Jos și Nădașa (la Chiherul de Jos, Luchian cucerise cu grupa lui două tunuri antitanc), unul dintre subordonații lui cade rănit. Zace între linii și oricine încearcă să-i vină în ajutor, este împroșcat cu foc de către nemți. Caporalul își asumă toate riscurile. Se face una cu pămîntul și, așa, șerpește, ajunge la rănit și-l readuce la ai săi. Nu departe de aici, o subunitate antitanc sovietică, din Regimentul 114, încadrat în Divizia 103 munte, este încercuită de cleștii unui contraatac de blindate hitleriste. Artileriștii sovietici le înfruntă cu dîrzenie... Spre sfîrșitul lui septembrie, pun piciorul pe malul Mureșului, în zona Reghinului.

La extremitatea cealaltă a sectorului, acolo unde Nirajul se încredințează Mureșului, Corpul de munte al generalului Ion Dumitrache se bate așa cum știu s-o facă vulturii înălțimilor. La 28 septembrie, Tg. Mureș își salută eliberatorii. Cu încă un efort — al cîtelea ? —, vînătorii trec rîul, înstăpînindu-se într-un cap de pod, de meprețuit pentru cele ce vor urma...

Așadar, pe frontul transilvan, frontul e aliniat de-a lungul Mureșului. Am văzut ce s-a întîmplat în partea lui superioară. Să ne îndreptăm acum atenția la vest de Tg. Mureș. Aici au loc evenimente mari, se aprind vîlvătăile unei bătălii care, și după decenii, îi va cutremura pe cei care au trăit-o.

Ajunse la Mureș, trupele române și sovietice care acționează în partea centrală a podișului sînt oprite din ofensivă : dincolo de rîu, pe fortificații naturale ideale, dușmanul este hotărît să reziste. Amenințător se ridică înaintea trupelor noastre Dealul Sîngeorgiului. Dincolo de el, gata să contraatace, tancuri. Tunurile și brandurile, și armele automate desemnează în fața pozițiilor geometria completă a focului încrucișat și dens.

La 20 septembrie, companiile și batalioanele se avîntă. De cînd primul lanț de trăgători pornește la chemarea „Înainte", timp de o săptămînă atacurile vor fi reluate cu o încordare, o încrîncenare, un spirit de jertfă și o tenacitate care vin din însăși permanența poporului. (Cu 67 de ani în urmă, o altă generație repeta de patru ori asaltul redutei Griviția, întru același ideal sfînt al libertății). Atac după atac se poticnesc tocate de tunuri și branduri, și mitraliere. Între Oarba de Mureș și Iernut, jertfele se numără cu zecile și sutele, dar pămîntul se cîștigă metru cu metru. La 22 septembrie, un sergent, Constantin Panciu, duce un plic al comandamentului Regimentului 11 infanterie cu dispoziții pentru batalionul 2, dincolo de Mureș. La poalele înălțimii unde se află batalionul, o explozie îi zdrobește picioarele. Continuă să se tîrască. Da, mai presus de înțelegerea omenească, sînt puterea sa și sufletul său. Ajunge pînă în apropierea batalionului. Și mai are forța să spună primului ostaș că poartă un plic de la regiment. În actul său sînt întruchipați toți cei ce au luat cu asalt Sîngeorgiul.

La 26 septembrie, fruntașul Gheorghe Lungu sună semnalul celui de-al treilea atac din ziua aceea pentru batalionul 3 din Regimentul 36 infanterie asupra cotei 463. (Legătura telefonică e întreruptă.) Și pășește cu goarna sa înainte, și goarna răscolește sufletele pușcașilor și le picură energia de care au nevoie, și ei se avîntă spre dușman. Și mai răsună încă ecouri înalte de goarnă prin clocotul luptei cînd gornistul se prăvălește ucis de glonț... Maiorul Vasile Dumbravă își duce batalionul al 4-lea din Regimentul 34 infanterie spre cota 495, cea mai înaltă a dealului. Are rîndurile rărite batalionul, pentru că nu-i prima luptă. În timpul insurecției a desfășurat acțiuni în Capitală, la Pantelimon, Otopeni, Tunari, iar aici nu dă pentru întîia oară atacul. E după-amiază. Artileria a pregătit atacul. Acum e rîndul infanteriștilor. Comandantul batalionului înaintează cu ostașii săi din prima linie. Pas cu pas. Trei ore cît trei ani. La sfîrșitul lor, cota 495 a trecut în mîinile batalionului. La telefon, Dumbravă raportează : Vom menține poziția cu orice preț ! Nu-i o formulă, ci un legămînt. Pe contrapantele de nord, hitleriștii contraatacă. Vin cu tancuri. Oamenii batalionului sînt toți la posturi. Unii nu se vor mai ridica niciodată din tranșee. Între ei, maiorul Dumbravă.

La capătul a 6 zile, Corpul 2 armată, comandat de generalul N. Dăscălescu, își făurește un important cap de pod.

...Cînd, la 22 septembrie, sergentul Constantin Panciu se tîra cu picioarele rupte spre poziția batalionului pentru a duce mesajul comandantului, un pilot român se aventura într-o acțiune care, chiar și în timpul unui război crîncen, rămînea senzațională. E vorba de locotenentul Lazăr Munteanu, comandant de escadrilă. În prima lupiă, un coechipier al său, cu avionul avariat, a capotat în liniile dușmane. Munteanu, atent la cele ce se petreceau cu tovarășul său, a văzut cum se îndreptau spre el grupuri de fasciști. Atunci, urmîndu-și inspirația generoasă, s-a lansat într-o aterizare la limita realului, aducîndu-și aparatul în apropierea celui avariat ; în mai puțin timp decît

se poate povesti, și-a scos camaradul din carlinga lui, l-a instalat la bordul avionului său și a decolat...

Și tot în aceeași zi, Divizia 3 munte a generalului Leonard Mociulschi, cea care baricadase Valea Crișului Negru, trecînd de la apărare la ofensivă, eliberează Beiușul și fără răgaz își continuă drumul, cooperînd cu o divizie sovietică, alungă dușmanul din Apuseni și iat-o desfășurîndu-se la șes, la vest de Oradea. În sudul orașului, la 27 septembrie, se ivește divizia pandurilor, la capătul unui marș de 250 km. Pe Crișul Alb, cavaleriștii români și infanteriștii sovietici împing pe cotropitor tot înapoi, spre apus și, la sfîrșitul lunii, ies pe teritoriul ungar.

Și deodată se produce șocul brutal al contralovițurii hitleriste de la Oradea. Un corp de tancuri și șase divizii inamice sînt repezite spre sud, în nădejdea că vîrful săgeții lor va ajunge la Carpați. Acțiunea e de un hazard evident, dar unitățile sovietice și române din zonă trebuie să suporte o izbitură de ciocan pneumatic. Bătute din aer și de pe pămînt, cele care au trecut de acum granița fac o mișcare de recul și se implantează iar în solul Crișanei. Divizia „Tudor Vladimirescu" este supusă unei presiuni formidabile. La un moment dat este aproape încercuită. Cade la datorie locotenent-colonelul Ion Buzoianu, comandantul Regimentului 2 infanterie, ofițer de mare capacitate organizatorică și înaltă cultură, patriot înflăcărat. Se află în linia întîia așa cum a fost și la Ilieni, așa cum a fost și la Băile Felix, ca să-și îmbărbăteze soldații. Lîngă el, ofițerul de legătură, maiorul sovietic. Gloanțele îi răpun pe amîndoi. Cad răniți comandantul diviziei, Nicolae Cambrea și șeful de stat major locotenent-colonelul Iacob Teclu. Corpul 6 de tancuri sovietic intră în luptă din mișcare, venind de dincolo de Apuseni. Dîrzenia și jertfele ostașilor care pun temeliile unei prietenii trainice sînt răsplătite. Lovitura fascistă se oprește la 10—15 km de la baza de plecare.

În alt sector, Armata a 53-a sovietică eliberează Aradul și pînă la 5 octombrie zvîrle inamicul peste graniță. În Banat trupele ei ating granița româno-iugoslavă. În cel de-al treilea sector, Corpul 7 armată român limpezește situația la granița de sud-vest.

La 6 octombrie, sub conducerea comandamentului Frontului 2 Ucrainean, începea, printr-o puternică pregătire de artilerie, ceea ce se va numi operația Debrețin. În cadrul ei, va fi eliberată pînă la capăt și partea de nord a Transilvaniei. Timp de 22 de zile, răzbind prin ploi, prin noroaie, prin liniile succesive de apărare disperată ale naziștilor și horthyștilor, ostașii sovietici și români vor scrie una din paginile de glorie ale războiului antihitlerist. La Oradea, cîteva zile, frontul își menține, în general, fizionomia. Apoi Armata a 6-a germană cedează. Dinspre nord, motorizatele și cavaleria Frontului 2 Ucrainean, trecute în Ungaria, se profilează amenințător. La vest, vînătorii noștri de munte înaintează. La sud, Divizia „Tudor Vladimirescu" nu mai poate fi oprită. E 12 octombrie. Oradea e din nou a noastră.

Două armate, a 4-a română și a 27-a sovietică, pornesc la 9 octombrie ofensiva în partea centrală a podișului. Încă în pregătire, oamenii au fost supuși unor eforturi epuizante. Marșuri de zeci de kilometri pe jos. Tunuri și obuziere cărate cu brațele prin apă și peste culmi de dealuri. Acum ofensiva le va cere nu numai eforturi la fel de încordate, ci și jertfe. Și ei le vor face cu simțămîntul înălțător al datoriei.

Zona Turda-Cluj este focarul rezistenței dușmane : aici se închid, dar se și deschid, drumurile spre nord-vest. În fața Clujului, mari unități sovietice avansează prin lupte grele. La dreapta, Divizia 18 infanterie română pătrunde pînă la Someș, la est de Cluj, îl trece și creează un cap de pod. Ostașii Diviziei 9 infanterie și ai batalionului blindat al locotenent-colonelului Matei iau Apahida. La 11 octombrie Clujul este liber, și țara salută cu emoție evenimentul. La nord de Ludus și nord-vest de Tîrgu Mureș, din capetele de pod realizate de eroii de la Oarba și Sîngeorgiu, grosul diviziilor Armatei a 4-a se avîntă impetuos, înfrîng dușmanul agățat de pozițiile ce și le amenajează aici, ating repede Someșul Mic, eliberînd Gherla, străbat munții Mezeș, apoi ai Făgetului, luptînd pe creste și în văi și coboară în cîmpia Someșului și a Tisei. Din munții Gutîiului coboară trupele sovietice. Divizia 2 munte română iese și ea prin defileul de la Ciucaș și Crișana.

Mărețe fapte de arme și nenumărate morminte ostășești jalonau itinerariiile de luptă.

Acum salturile numărau ultimele brazde românești. Trei linii de rezistență inamice se opuneau marii împliniri. În fața Careilor și Satului Mare, cuiburi de foc bine amplasate și cu legătură între ele încercau să întîrzie un sfîrșit inevitabil.

Ostașii ofensivelor victorioase și-au reluat înaintarea. Luau cu asalt liniile și dintre ei mulți semnau cu sînge și cu viața ultimul act al eliberării ; ostași din regimentele 40 infanterie, 1 vînători, 30 dorobanți, ai Diviziei 9 și, în același efort, ostașii diviziilor sovietice.

Și la 25 octombrie, la Carei și Satu Mare, steagul patriei, tricolorul românesc, flutura iar liber...

Pămîntul acesta, căruia îi respirăm miresmele, și-i ridicăm monumente, și-l arăm, și-l înflorim, pămîntul acesta poartă în sevele lui amintirea a zeci de mii de eroi care și-au dăruit totul pentru ca, alături de efortul întregului popor, să împlinească fierbintea chemare a Partidului Comunist Român : „Totul pentru front, totul pentru victorie !"

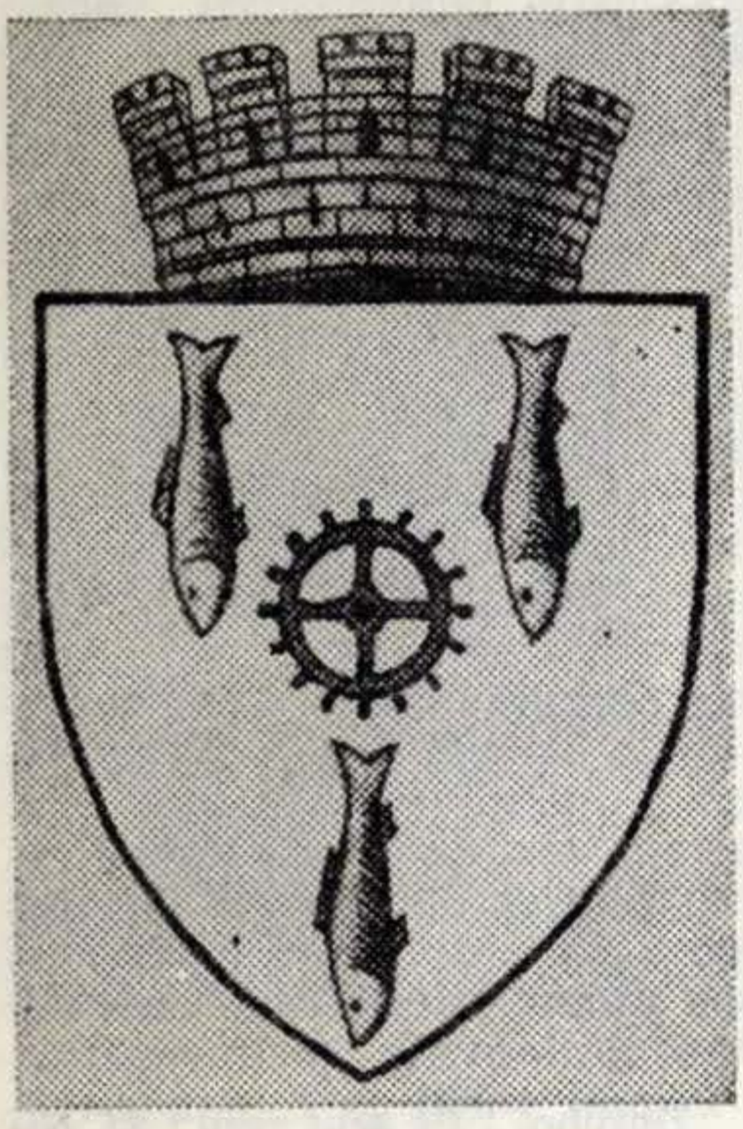

Bîrlad: *Pe scut albastru, o roată de moară, de aur, însoțită de trei pești de argint, cu capul în jos. Scutul este timbrat cu o coroană murală de argint — care apare, de altfel, la mai toate stemele orașelor României. Menționăm că aceste steme au fost executate după unirea Transilvaniei* (Enciclopedia României, *volumul II, București, 1938*)

ORAȘE DIN MOLDOVA*

P. P. PANAITESCU

Apariția și dezvoltarea orașelor înseamnă, în istoria evului mediu, primul pas spre libertate, formarea unor comunități bazate pe asocierea și apărarea muncii lor destinate schimbului pe piață. De la orașe a pornit alcătuirea pieței interne, a solidarității naționale și a democrației burgheze. Cu cît viața economică a orașelor a fost mai intensă într-o regiune, cu atît și orașele au devenit focare mai puternice pentru dobîndirea libertății individuale și a celei comunale. În istoriografia generală se manifestă în ultimul timp un interes crescut pentru problemele fundării orașelor în evul mediu, în legătură cu dezvoltarea economică și a societății.

De asemenea, și în istoriografia noastră se remarcă același interes pentru studiul orașelor, al originilor păturii urbane din țările române. Istoriografia materialistă la noi, în cercetarea problemelor legate de originea și de structura orașelor medievale, a depășit de mult stadiul descriptiv și a folosit metoda dialectică, explicînd aceste probleme în cadrul vieții economice a feudalismului. Ca și în alte țări socialiste, s-a apelat, în istoriografia originii orașelor din țările române, la cercetarea și valorificarea săpăturilor arheologice pentru distingerea vieții materiale urbane de cea rurală. Pe baza aceasta s-a putut urmări în chip concret creșterea și diferențierea meșteșugurilor la sfîrșitul perioadei feudalismului începător, element primordial pentru fundarea orașelor. Rămîn încă nedeplin lămurite mai multe probleme în strînsă conexiune cu originea orașelor, pe care le vom înfățișa în prezentul articol, cu rezultatele dobîndite sau măcar sub forma unor baze de discuție. Ne-am mărginit numai la Moldova, pentru că în această provincie românească fundarea orașelor este un fenomen special, ceva mai recent ca în celelalte două țări române și astfel poate fi studiat mai ușor.

---

* Acest articol intitulat de autor „Observații asupra originii unor orașe din Moldova" era pregătit pentru a vedea lumina tiparului, dar firul vieții regretatului istoric s-a curmat între timp. Revista noastră își îndeplinește o datorie de onoare din a-l prezenta cititorilor — așa cum a făcut și cu alte studii postume ale lui P. P. Panaitescu. Autorul a indicat o vastă bibliografie pentru literatura problemei care se află în dosarul personal de la Institutul „Nicolae Iorga".

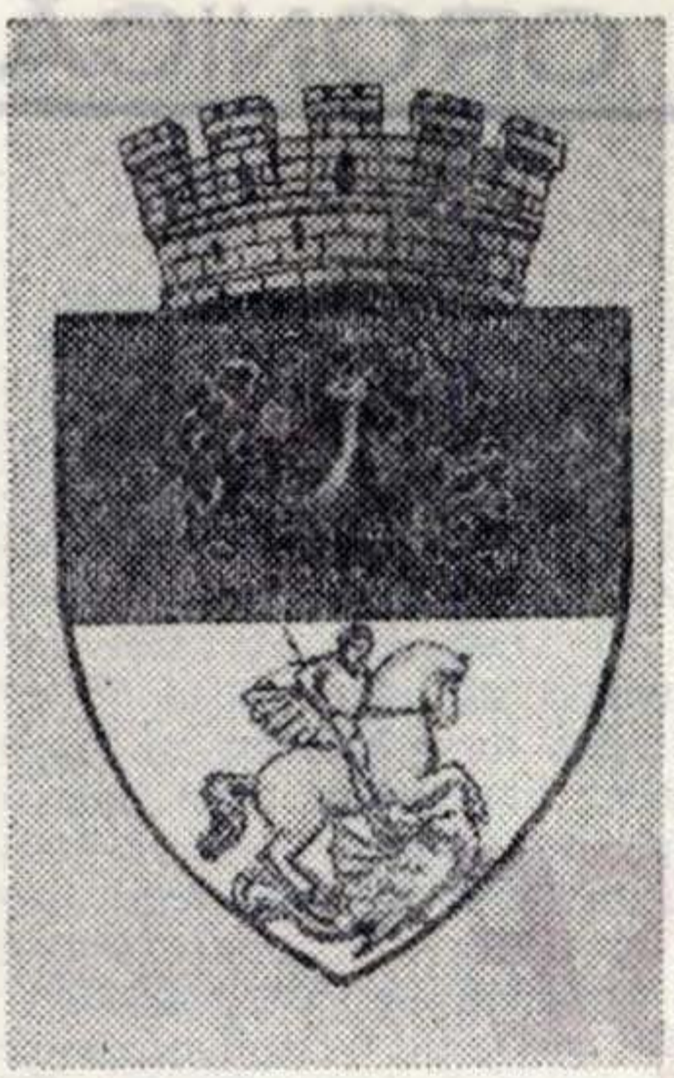

Botoșani : *Scut tăiat ; în partea superioară, pe fond roșu, un păun de aur ; în partea inferioară, pe fond albastru, un călăreț de argint (Sf. Gheorghe) străpunge cu lancea balaurul tot de argint*

Cîmpulung-Moldovenesc : *Pe scut albastru : un arcaș moldovean de argint — sprijinindu-se cu dreapta pe arc, iar cu stînga pe o pavăză cu bourul negru al Moldovei și avînd în spate tolba cu săgeți, toate de argint — simbolizează vechea comunitate liberă a țăranilor din localitate*

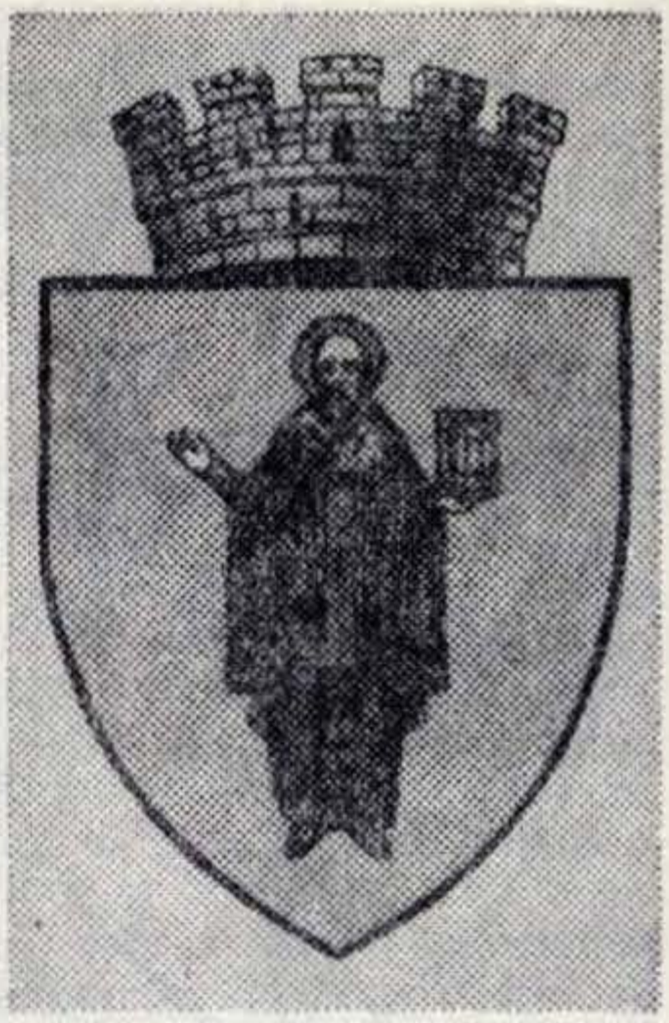

Dorohoi : *Pe scut roșu : Sf. Nicolae de aur nimbat, cu fața și mîinile de culoare naturală, reprezintă hramul vechii biserici catedrale din acest oraș*

ÎNTEMEIEREA ORAȘELOR ÎN CADRUL FEUDALISMULUI

Orașul medieval este o instituție specifică a economiei și societății feudale, cu aspecte deosebite, atît de aglomerațiile municipale din antichitate, cît și de orașele din perioada capitalistă. Un oraș din vremea feudalismului este o comunitate de oameni liberi, cu privilegii care-i scot de sub legea obișnuită a țării (obiceiul pămîntului). Din punct de vedere economic, orașul medieval se deosebește de sat prin existența unui tîrg permanent de prăvălii. De aci în limba română dublul sens al cuvîntului *tîrg* : oraș și piață. Din punct de vedere politic, orășenii sînt legați de o cetate, castel, care le îngăduie să-și dezvolte munca sub scutul ei. Așa se explică faptul că în limbile slave, în special în rusă, cuvîntul *gorod, grad* înseamnă oraș și totodată *loc întărit. Orașul este deci un loc în care se află un tîrg, apărat de un castel.* Deși individuali, liberi, orășenii se află sub suzeranitatea unui senior feudal, ceea ce înseamnă o suprapunere de drepturi asupra pămîntului folosit de dînșii.

Originea orașelor trebuie căutată în dezvoltarea economiei feudale. Domeniul feudal era la începuturile sale, în vremea „fărîmițării feudale", nu numai o autonomie politică, dar și economică ; stăpînul se hrănea cu ceata lui militară din dijmele țăranilor de pe domeniu, iar pentru obiectele, hainele, clădirile necesare făcea apel la meșteșugarii din satele lui. A venit însă vremea cînd producția domeniului a crescut, în special la vite, grîne și vin, ceea ce a adus după sine o diviziune a muncii, între agricultori și meșteșugari. Cei din urmă, în căutare de clienți, pleacă de pe domeniu și se masează în jurul așezărilor militare întărite, fundînd astfel orașele. De atunci începe schimbul între obiectele meșteșugărești și cele agricole produse de domenii. Este clar că orașul medieval se formează în momentul dezvoltării producției domeniului și al începutului schimbului între centrele meșteșugărești și sate. Astfel, orașul medieval este rezultatul dezvoltării domeniului feudal și urmarea diferențierii muncii între agricultori și meșteșugari.

În ultima sinteză apuseană asupra vieții economice în evul mediu se disting, în privința originilor, trei feluri de orașe : orașul roman, cel carolingian, cel feudal. Dar această distincție trebuie înțeleasă nu ca o continuitate neîntreruptă a vieții municipale antice, ci ca o localizare a vieții orășenești feudale pe ruinele și pe resturile unei așezări anterioare.

În acest fel trebuie pusă problema originilor orașelor în țările române. Există oare în aceste țări, în special în Moldova, care ne preocupă în prezentul articol, urme de așezări orășenești prefeudale ? Cercetările arheologice întreprinse pînă acum dau un răspuns negativ ; izvoarele scrise, de ase-

menea. Terminologia privitoare la orașe în vechea limbă românească este destul de săracă ; ne putem opri la trei termeni : *cetate, tîrg, oraș*. *Cetate* derivă din limba latină, în antichitate *civitas* însemna regiune deschisă, oraș deschis, dar în latina medievală, din epoca feudalismului, se schimbă sensul acestui cuvînt, el indicînd locurile fortificate, apărate cu ziduri și castele ; la fel și în românește. Limba română a păstrat deci noțiunea orașului antic, dar cu forma sa medievală-feudală ; poporul român a rămas în contact cu lumea romanică din Europa și cunoștea viața orășenească din acea epocă. *Tîrg* este un termen slav, înseamnă, în toate limbile slave : piață, loc de vînzare a mărfurilor, schimbul de mărfuri. Înțelesul de oraș, orășel pe care-l capătă cuvîntul *tîrg* (păstrîndu-se și sensul primitiv) se explică prin aceea că orașele se distingeau de sate prin existența unui tîrg (piață) permanent, cu prăvălii. Prezența cuvîntului în românește cu acest înțeles nu dovedește o influență veche slavă asupra întemeierii orașelor românești, de vreme ce schimbarea (sau extinderea) semantică s-a făcut pe terenul limbii române la o dată pe care nu o putem preciza. Cît despre *oraș* (din maghiarul *varoș)* el este pus în legătură cu comunitatea economică între Transilvania (stăpînită de statul feudal unguresc) și celelalte două țări românești, în perioada formării orașelor (secolele XIII—XIV).

Rolul pe care l-au jucat „orașele carolingiene" în apus ca centre preorășenești l-au asumat în răsărit orașele bizantine. Orașele bizantine, precum și coloniile genoveze de la Marea Neagră și de la Dunăre, întreținеau schimb cu regiuni depărtate încă din veacul al XI-lea (Imperiul bizantin revine la Dunăre după recucerirea Bulgariei, la sfîrșitul veacului al X-lea).

În această epocă, Moldova era o regiune rurală, cu o populație organizată în obștii țărănești, în curs de diferențiere, în cadrul feudalismului timpuriu. Dacă economia orășenească din spațiul bizantin, în special din Dobrogea, a exercitat vreo influență și în Moldova, nu știm încă. În orice caz, orașele din această țară n-au putut fi întemeiate decît prin diferențierea în muncă a locuitorilor domeniului feudal, ceea ce ne duce destul de departe de secolul al XI-lea.

În hotărnicia moșiei Bîrladului întărită de Ștefan cel Mare în 1485 se folosește formula : „hotarul lor cel vechiu, care din veac ascultă de acel tîrg al Bîrladului". Așa erau indicate proprietățile feudale constituite înainte de începerea emiterii actelor scrise domnești, deci înainte de fundarea statului moldovenesc.

Ca dovadă despre existența orașelor în Moldova înainte de întemeierea statului posedăm cîteva mărturii, între care lista așezărilor franciscane în orașe din anul 1345 : Seret, Scotorix (Suceava), Moldavia (Baia).

Ne putem urca și în veacul al XIII-lea în căutarea orașelor din această țară : episcopia Cumanilor sau a Milcovului, înființată în 1227, presupune o curte întărită și un tîrg în jurul ei. Papa amintește în 1279 că „*civitas* de Mylco" fusese dărîmată de tătari ; era deci vorba de un orășel întărit.

Cercetările arheologice întreprinse recent în orașele Iași, Suceava și Baia nu au dat de urma unor așezări orășenești anterioare începutului secolului al XIV-lea.

Putem astfel fixa ridicarea primelor orașe moldovenești în secolele XIII—XIV, poate și în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Această epocă din istoria Moldovei corespunde cu trecerea de la feudalismul timpuriu la cel dezvoltat, adică vremea cristalizării domeniilor cneziale și boierești, deschizîndu-se posibilități de schimb pentru producția pe cale de sporire a acestor domenii.

Orașele medievale din Moldova au un caracter specific feudal prin locul lor în economia țării, prin organizarea lor pe un domeniu agricol, prezența unei curți militare întărite în fiecare oraș, dependența feudală a obștei libere de un suzeran, de la care căpătase privilegiu și mai ales prin existența unui tîrg (piață) de la care se lua un venit asupra produselor vîndute sau aduse spre vînzare.

Vama tîrgului era exclusiv orășenească, ea reprezenta cel mai important venit colectiv produs de tîrg, dar care, afară de privilegii speciale, aparținea, în secolul al XV-lea, domnului Moldovei. Vămile orașelor apar în privilegiile acordate negustorilor străini, cel mai vechi din 1408, sub numele de *mîto*, vama ce se plătea la vînzarea și cumpărarea în tîrgul orașelor. În privilegiul dat de Ștefan cel Mare în 1458 satelor episcopiei de Roman, li se acordă dreptul de a nu plăti vamă la Roman în tîrg, „nici vamă din tîrguielile lor (deci din cumpărături), nici din pește, nici din varză" (vînzare). Vama de tîrg, în genere 1/16 din valoare, se explică, bineînțeles, prin existența unui schimb permanent în piața tîrgului între produsele sătești (agricole) și cele meșteșugărești de la orașe. Documentar putem deci conchide prezența în Moldova în secolul al XV-lea a economiei feudale, diferențierea între agricultori și meseriași, care stă la baza fundării orașelor.

Se poate ușor dovedi că în acel secol schimbul între oraș și sat era încă slab, argumentele hotărîtoare în acest sens sînt, pe de o parte, *ocolul agricol din jurul orașului*, pe care-l cultivau orășenii, pe de alta, existența robiei, pe domeniul feudal, adică *a țiganilor robi meșteșugari*, care îndestulau nevoile curții boierești. Această dublă împrejurare este semnificativă pentru slaba diferențiere economică între domeniu și oraș în Moldova secolului al XV-lea.

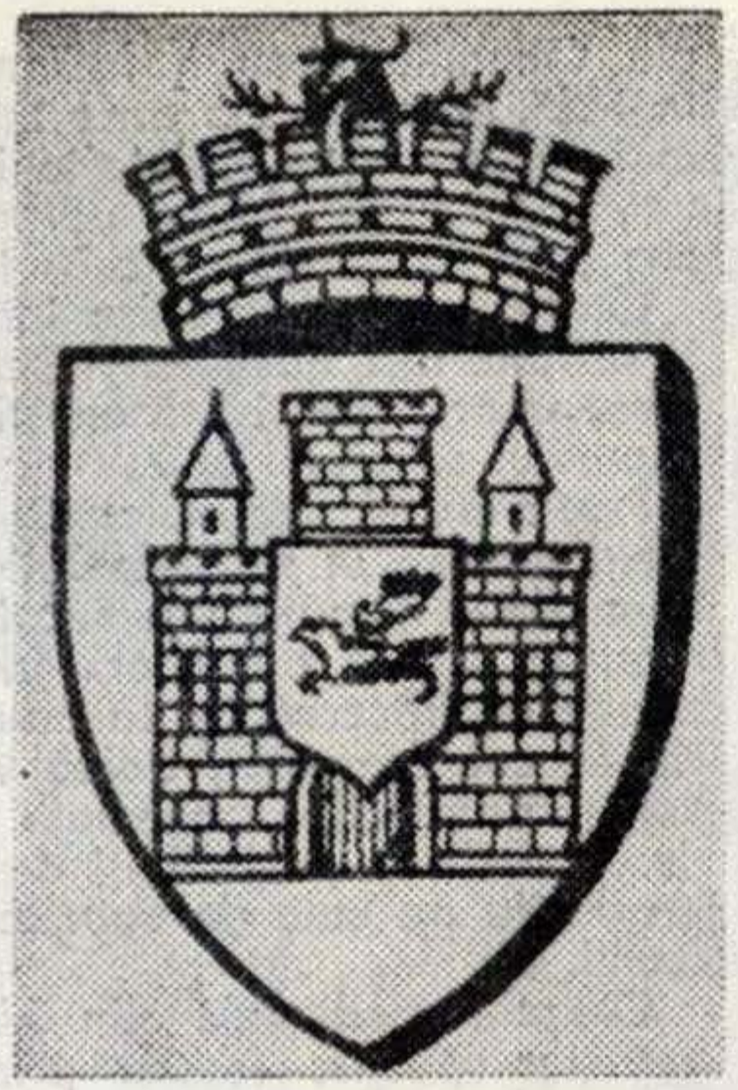

Iași : *Pe scut roșu, o cetate crenelată de argint, cu două turnulețe rotunde și cu un turn pătrat, înalt la mijloc ; poarta și ferestrele închise. Peste tot, în scut roșu, un cal negru în goană spre dreapta, avînd deasupra coroana voievodală de aur. Scutul timbrat de o coroană murală cu șapte turnuri din care iese capul de bour negru al Moldovei, cu steaua de aur între coarne. Simbolizează vechea cetate de scaun a Iașilor*

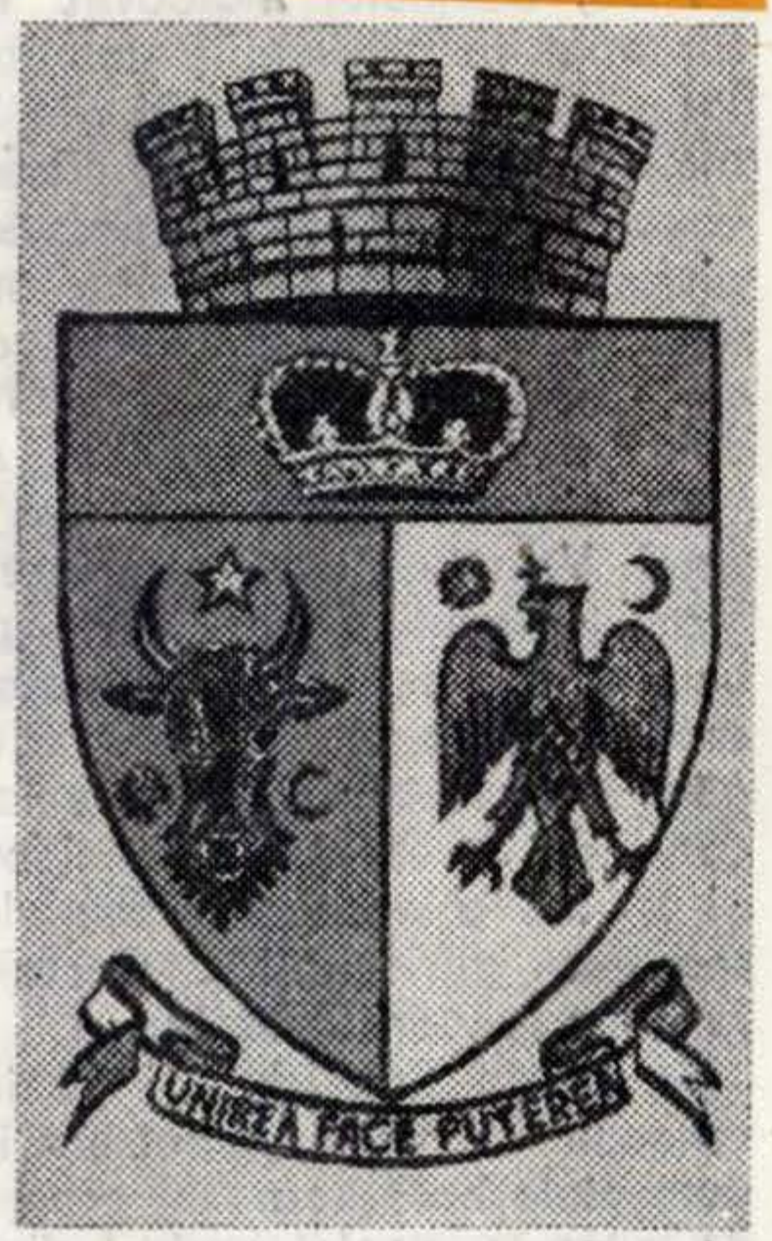

Focșani : *Scut despicat. În dreapta stema Moldovei, în stînga stema Munteniei. În „chef" de aur coroana domnească de argint, căptușită cu purpură. Sub scut, pe banderolă albastră, deviza „Unirea face puterea". Simbolizează unirea țărilor surori : Moldova și Țara Românească*

O întrebare esențială pentru înțelegerea formării orașelor moldovenești este aceea a proveniență populației orășenești. Pătura orășenească era constituită în obște, dar nu mai era, ca în obștile sătești, o comunitate de sînge, ci era formată din oameni veniți din diferite părți, în diferite epoci, legați, în Germania măcar, printr-un jurămînt. Desigur, locuitorii orașelor care veneau de la sate erau în mare parte săteni dependenți de feudali, fugiți de la stăpînii lor.

Această explicație își găsește aplicarea și în istoria Moldovei. De observat că obștile sătești în țările române sînt denumite cu un nume propriu la plural (oamenii sau urmașii lui cutare). Deși majoritatea localităților din Moldova poartă astfel de nume, totuși numele orașelor formează, în mare parte, o excepție : Tîrgurile de pe rîuri (Bîrlad, Vaslui, Trotuș, Bahlui, Siret, Suceava, Neamț) plus nume singulare, ca Bacău, Dorohoi, Tecuci, Baia, Piatra, Adjud etc. Totuși o minoritate poartă denumiri de obștii : Botoșani, Rădăuți, Iași, Huși, Focșani, Folticeni. Este de observat că stăpînirea pămîntului în devălmășie de către locuitorii unor orașe moldovenești (Baia, Tîrgu-Neamț, Botoșani) și muntenești (Cîmpulung) este întocmai cu aceea a satelor de moșneni și răzeși, cu împărțire teoretică pe delnițe, pe țrebii și pe bătrîni.

De aci reiese că, dacă cea mai mare parte din orașele moldovenești s-au format prin adunarea oamenilor, în special meșteșugari, veniți de pe domeniile boierești, sînt însă alte orașe din această țară fundate într-un alt chip, și anume prin *ridicarea obștei sătești la rangul de oraș* (desigur, prin diferențierea internă a meseriașilor de agricultori și prin căpătarea privilegiului de tîrg și de vamă). Orașul originar din obștea sătească este un fenomen economic și social care merită să fie studiat în amănunte.

MEȘTEȘUGURILE ȘI COMERȚUL ORAȘELOR

Cercetările recente, bazate pe critica documentelor și pe datele furnizate de săpăturile arheologice, au înnoit și au lărgit cunoștințele despre meșteșugurile practicate în orașe și diferențierea lor treptată. Putem astăzi afirma existența unei pături de meșteșugari orășeni destul de importante, încă de la începuturile orașelor românești. Problema depistării informației despre meșteșugurile orășenești este destul de delicată, deoarece în evul mediu se dezvoltau deosebit trei feluri de meșteșuguri, din punct de vedere social : cel practicat la curțile nobiliare, cel executat de țărani în sate și, în

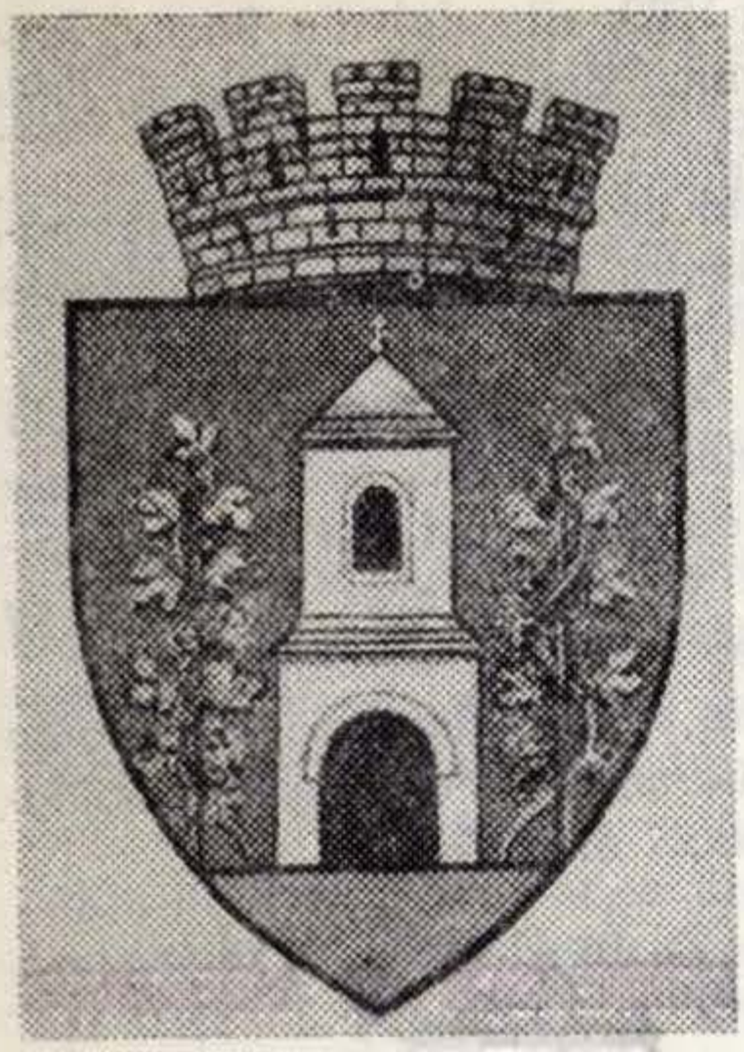

Huși : *Pe scut roșu, o clopotniță de argint, cu poarta și ferestrele deschise, avînd stema Moldovei sub boltă și însoțită, în dreapta și în stînga, de o coardă de viță cu foi și ciorchini și struguri de aur, ridicate pe un arac negru ; totul așezat pe o terasă verde. Simbolizează vechea episcopie a Hușilor și bogăția viticolă a regiunii înconjurătoare orașului.*

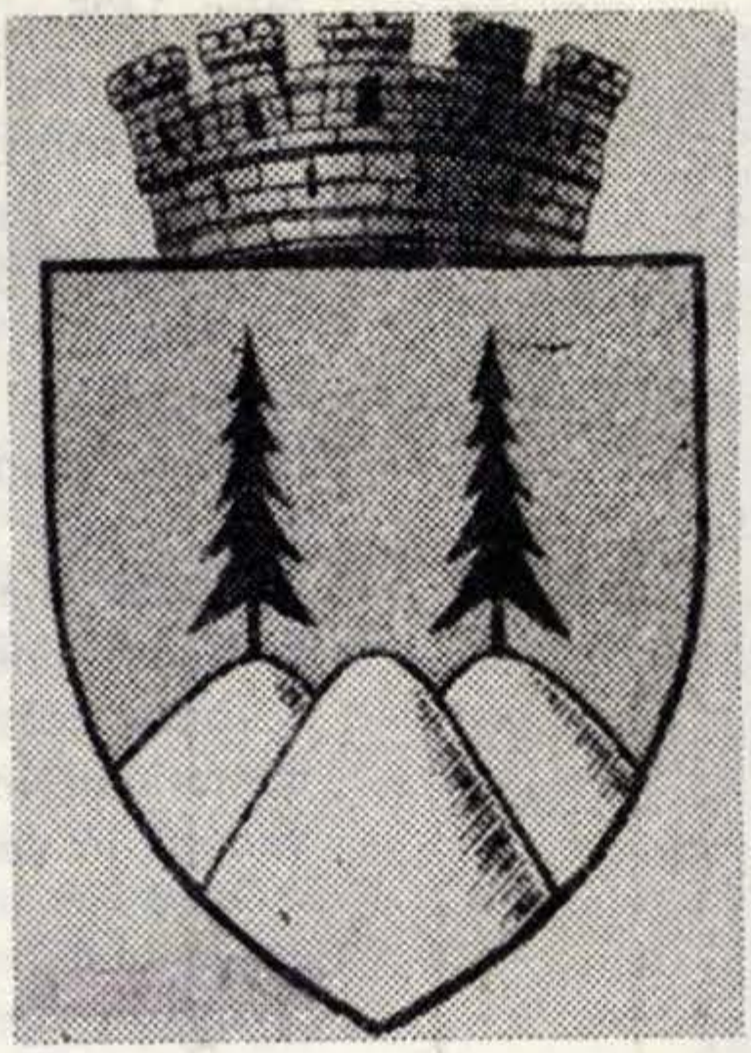

Fălticeni : *Pe scut roșu : trei movile de argint — cele două de la flancurile scutului avînd în vîrf cîte un brad negru — simbolizează așezarea orașului și bogăția în păduri a regiunii înconjurătoare*

Piatra : *Pe scut roșu, Sf. Ioan Botezătorul, de aur, stînd în picioare, nimbat și ținînd în mîna stîngă o cruce și o foaie de pergament de aur. Fața, mîinile și picioarele sînt de culoare naturală. Reprezintă hramul bisericii catedrale*

sfîrșit, cel datorit meșteșugarilor liberi de la orașe. A le confunda înseamnă a nu putea distinge importanța relativă a forțelor de producție în evul mediu.

Prin cercetarea atentă și folosirea datelor arheologice, istoricii români mai tineri (Șt. Olteanu și C. Șerban) au izbutit în cele mai multe cazuri să distingă cele trei categorii de meșteșugari în documentele noastre medievale, distincție care rămîne un fapt cîștigat pentru istoria orașelor românești în epoca feudală.

Totuși nu trebuie exagerată importanța producției meșteșugărești în orașele moldovene înainte de sfîrșitul veacului al XV-lea. Nu este cazul să analizăm aci actele doveditoare, ne vom mulțumi să amintim cele două fapte hotărîtoare indicate mai sus : prezența meșteșugarilor robi pe domeniile agricole feudale și existența ocolului agricol cultivat de orășeni în jurul orașului.

Domeniile avîndu-și meșteșugarii proprii, iar orașele posedînd pămînt pentru cultura grînelor, schimbul între oraș și sat nu-și avea încă rostul pe piață.

Datele furnizate de metoda comparată a cercetării instituțiilor, prea puțin folosite pînă acum, ne duc la aceeași concluzie. În Rusia, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, activitatea meșteșugărească în orașe este destul de slabă, dovadă și lipsa breslelor organizate ale meșteșugarilor în aceste orașe. Chiar în apusul Europei, în Flandra, în secolele XIV—XV, multe orașe aveau un aspect rural, cu enclave de ogoare cultivate și de pășuni.

Aceasta înseamnă că în veacurile XIV—XV, chiar după sfîrșitul fărîmițării feudale, în Moldova schimbul între orașe, producătoare de unelte și de fabricate meșteșugărești, și între moșiile boierilor era destul de redus. Cu alte cuvinte, piața internă era încă slab dezvoltată.

În schimb, comerțul internațional al orașelor moldovenești era deosebit de important, datorită, între altele, faptului geografic al așezării Moldovei în calea spre mare a celor două mari state feudale, Ungaria și Polonia, precum și pătrunderii și în țările române a marelui val de imigrație orășenească germană, care atinge, în special în veacul al XIII-lea, Ungaria, Polonia, Croația și Serbia. Comerțul exterior al orașelor moldovene este, de altfel, unul dintre aspectele strînsei interdependențe economice din evul mediu între Transilvania, Țara Românească și Moldova.

Unele informații indirecte pot fi folosite pentru înțelegerea importanței și direcțiilor acestui comerț :

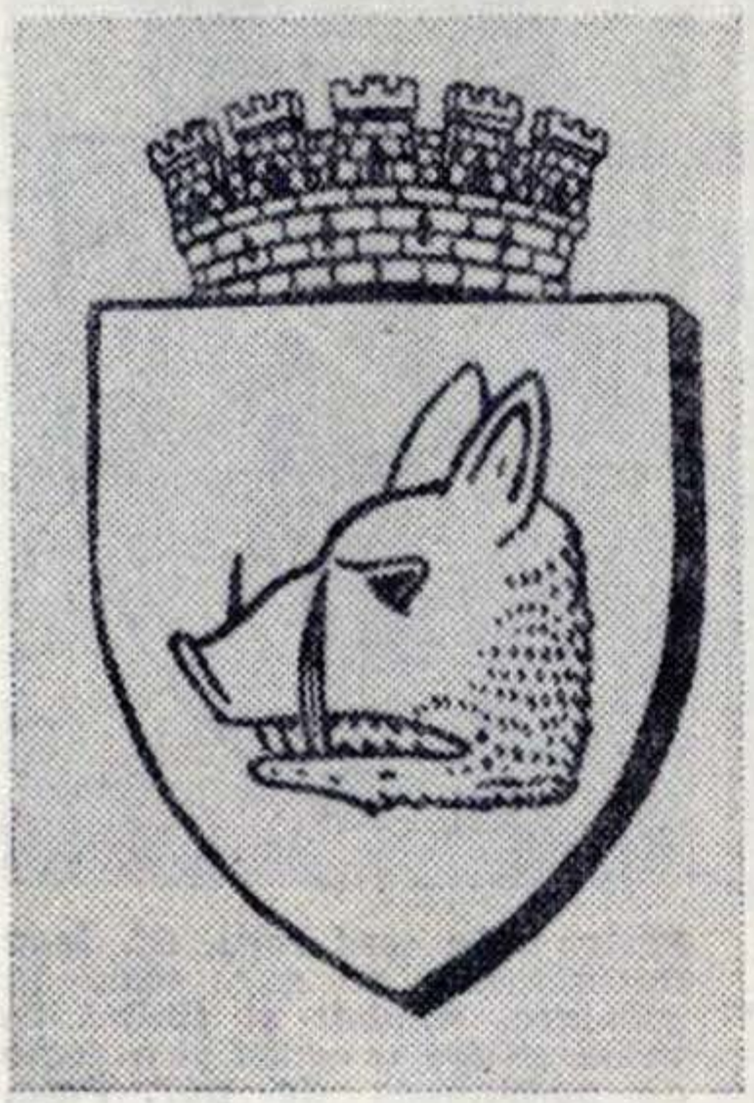

Roman : *Pe scut roşu, un cap de mistreţ, de aur, în profil spre dreapta. Reprezintă vechea stemă heraldizată*

În anii 1415—1418 se ţine la Konstanz (Constanţa) cunoscutul sinod, care, pe lîngă condamnarea lui Hus, s-a ocupat şi de unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. La această adunare au luat parte delegaţii laici ai domnilor Ţării Româneşti şi Moldovei, dar separat, în rîndul catolicilor, delegaţii comunităţilor orăşeneşti din amîndouă ţările, cît şi din Transilvania. Oraşele moldoveneşti pomenite, cu delegaţii lor, în cronica sinodului sînt următoarele : Suceava (Sorscha), Neamţ (Mencz), Roman (Reinsmarkt), Iaşi (Iessmarkt), Molda (Baia), Bîrlad (Burlat), Bahlo (Hîrlău — tîrgul Bahluiului), Piatra lui Crăciun (Krekotstein).

Comunităţile orăşeneşti din Moldova aveau relaţii cu Germania (desigur comerciale), unde puteau fi invitate, independent de cîrmuirea statului din care făceau parte. Orăşenii moldoveni cunoşteau drumurile spre Occident şi dispuneau de mijloacele băneşti necesare pentru o asemenea călătorie.

În sfîrşit vom mai aminti lista studenţilor din oraşele moldoveneşti care au fost înscrişi la universitatea din Cracovia în veacul al XV-lea : studenţi „de Moldavia" (Baia) între 1405 şi 1503, cîte doi din Bacău, Iaşi şi Siret, cîte unul din Suceava, Roman, Hîrlău şi Trotuş.

Această listă de studenţi nu are însemnătate numai pentru istoria culturii medievale în Moldova, dar şi pentru cea economică : în secolul al XV-lea tîrgoveţii din această ţară, patriciatul orăşenesc, avea mijloacele să-şi trimită copiii la studii în celebra universitate din Cracovia, oraş cunoscut, cu care întreţinea relaţii comerciale.

Toate aceste fapte subliniază importanţa comerţului internaţional al oraşelor moldoveneşti în veacul al XV-lea.

STĂPÎNIREA DOMNEASCĂ ŞI LIBERTATEA ORAŞELOR

Oraşele medievale, la începuturile lor, depindeau, în toate ţările Europei, de un senior, de la care căpătau cu vremea „libertăţi" (privilegii), parţiale sau totale. Această situaţie de dependenţă feudală apare şi în Moldova, ţară în care oraşele, din timpul celor mai vechi documente cunoscute, erau stăpînite de domnul ţării şi erau aşezate pe un domeniu domnesc, numit ocol, ocolul tîrgului. Acesta era „hotarul" rural de care am vorbit, pe care orăşenii făceau agricultură.

Pentru a explica dubla stăpînire a domnului şi a comunităţii orăşeneşti asupra acestui domeniu, unii istorici au emis recent părerea că moşia din jurul tîrgului se compunea din două părţi distincte : hotarul sau ţarina tîrgului, stăpînit de orăşeni, pe care îl cultivau ei, şi ocolul, stăpînit de domn, din care acesta îşi trăgea venitul. Acest fel de a vedea contravine sistemului de proprietate feudală. Este vorba, şi pentru domeniile orăşeneşti, nu de o *juxtapunere de stăpîniri, ci de o suprapunere de drepturi.*

Dacă ocolul ar fi fost o parte a moşiei tîrgului deosebită de „hotarul" orăşenilor, această distincţie ar apare în hotărnicii, în acte de vînzare etc. Niciodată, în numeroasele documente privitoare la oraşele moldoveneşti din secolul al XV-lea pînă în al XVII-lea, nu apare hotarul în acelaşi act ca o noţiune separată de a celei de ocol ; aceste două denumiri sînt în realitate sinonime. În 1631, Moise Movilă judecă plîngerea locuitorilor din Tîrgul Neamţ pentru

poienile „care au fost de ocolul tîrgului", deci orășenii aveau drepturi asupra ocolului. În 1629, Alexandru Coconul dăruiește lui Tănasie vornic o seliște din „hotarul nostru al Tîrgului Frumos, care a fost ascultător de *ocolul tîrgului*".

Suprapunerea de drepturi asupra întregului ocol al tîrgului apare limpede din privilegiul dat de Ștefan cel Mare tîrgului Bîrlad în ianuarie 1495; domnul descrie hotarele întregii moșii din jurul orașului, moșie cu un diametru de 10—18 km. Orășenii ceruseră „să le cercetăm *vechiul lor hotar*, pe unde, din veac, a fost supus către acel loc al tîrgului Bîrlad". Domnul cumpără din banii lui o seliște, pe care o alipește hotarului „să fie supusă către tîrgul nostru al Bîrladului" (fără nici o mențiune a unei danii către oraș).

Orașul moldovenesc se afla deci așezat cu drepturi de folosință (dominium utile) pe un întins domeniu domnesc. „Ocolul" domnesc nu era o proprietate feudală legată exclusiv de orașe, existau ocoale domnești pur rurale.

Această constatare dovedește că ocoalele erau anterioare orașelor, că populația de meșteșugari și de țărani refugiați s-a așezat sub scutul domnului (sau al voievozilor dinaintea formării statului feudal), pe domeniul lui, sub apărarea unei așezări militare, o curte domnească întărită, beneficiind de privilegii date de șeful statului.

În Moldova secolului al XV-lea și cu mici excepții pînă în veacul al XVII-lea, toate orașele erau sub stăpînirea domnului. Asupra acestui fapt nu rămîne nici o îndoială. Stăpînirea este astfel definită în tratatul de la Luck, din 1711 dintre Dimitrie Cantemir și Petru cel Mare : „Principele, după vechile obiceiuri, va stăpîni toate orașele Moldovei ca proprietatea sa". Era deci într-un fel deosebită, atît de domeniul feudal cît și de *dominium eminens* exercitat de domnie asupra moșiilor (ocinelor) boierești și mănăstirești. În veacul al XVIII-lea, cînd oamenii începuseră a nu mai gîndi feudal, datorită împrejurărilor economice deosebite, natura proprietății domnești asupra orașelor a dat naștere la interpretări diverse : domnii fanarioți pretindeau că pot vinde sau dona chiar tîrguri întregi, vatra cu casele, pe cînd orășenii contestau domnului și dreptul de a înstrăina ocolul sau părți dintr-însul, recunoscîndu-i numai *dominium eminens*. Acest drept se materializa, spun orășenii, prin dijme și servicii, dar nu și prin putința de a înstrăina pămîntul și oamenii.

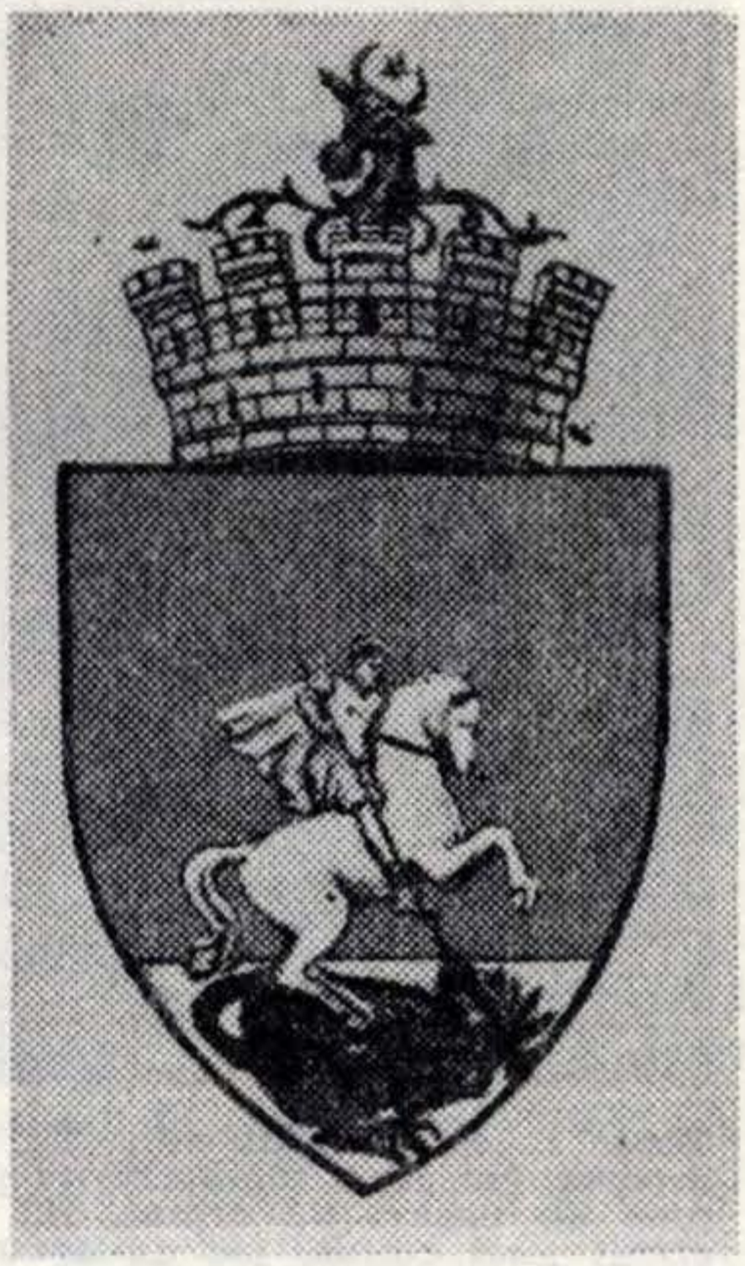

Suceava : *Pe scut de aur, o cetate crenelată roșie cu șapte turnuri, așezată pe o terasă verde. În fața cetății, Sf. Gheorghe, de argint, nimbat de aur străpunge cu lancea un balaur tot de aur. Din scutul în cinci turnuri iese capul de bour negru al Moldovei, cu steaua de aur între coarne. Simbolizează vechea capitală a Moldovei*

Dacă definim *dominium eminens* prin exercitarea unei stăpîniri suprapuse celei boierești, mănăstirești sau moșierești, atunci și „proprietatea" domnească asupra orașelor era un astfel de dominium, numai că se exercita în alte condiții decît asupra celor dintîi.

În secolul al XV-lea se folosea pentru stăpînirea domnească a orașelor un termen care corespunde unui *dominium utile*. În 1491 Ștefan cel Mare cumpără mai multe sate, pe care le alipește orașului Vaslui, „să fie domniei mele *uric cu tot venitul* și fiilor domniei mele..."

Încă din veacul al XV-lea domnul putea nu numai să cumpere cu banii lui sate spre a fi alipite orașelor, dar să și înstrăineze părți din ocol prin donații sau vînzare.

Stăpînirea domnului asupra orașelor moldovenești avea un caracter militar, în sensul că tîrgoveții se adunaseră în jurul punctului militar de pe domeniul domnesc, care

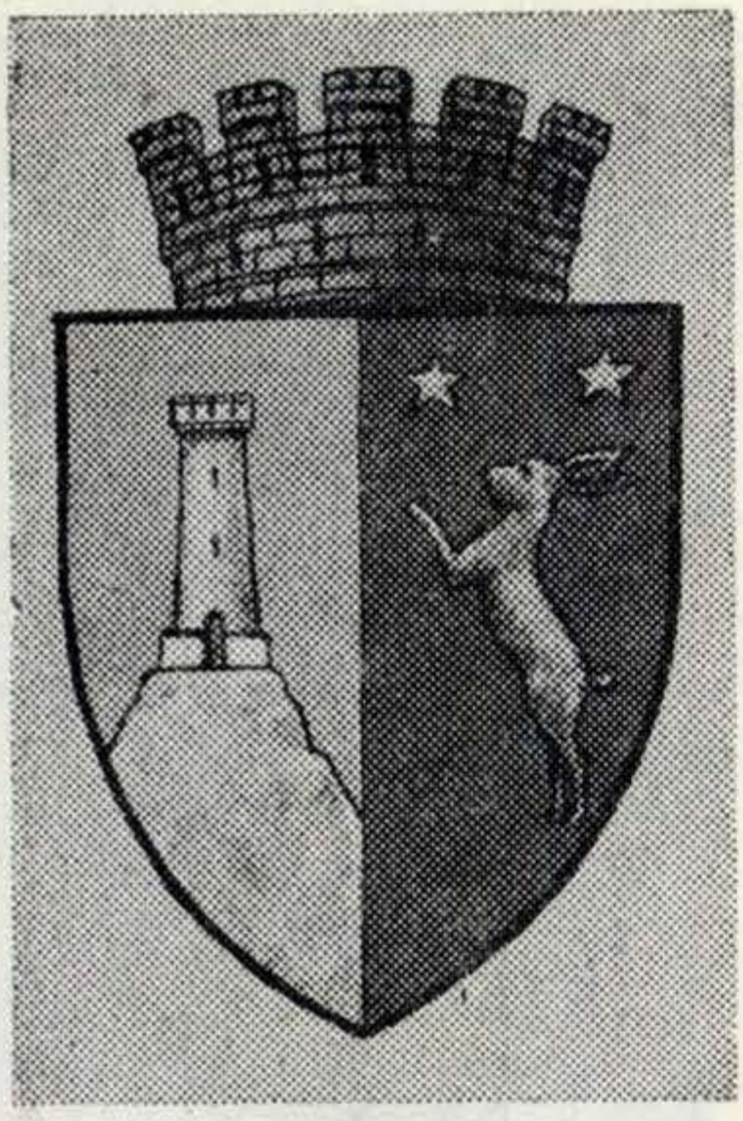

Tecuci : *Scut despicat. În dreapta, pe fond albastru, un turn de veghe, de argint, în vîrful unei coline, tot de argint ; în dreapta, pe fond roșu, un iepure de aur, ridicat în două labe spre dreapta avînd deasupra două stele de aur cu cinci raze. Este o veche stemă rectificată, la care s-a adăugat movila de la Tecuci, care servea în vremurile cele mai vechi drept loc de veghe*

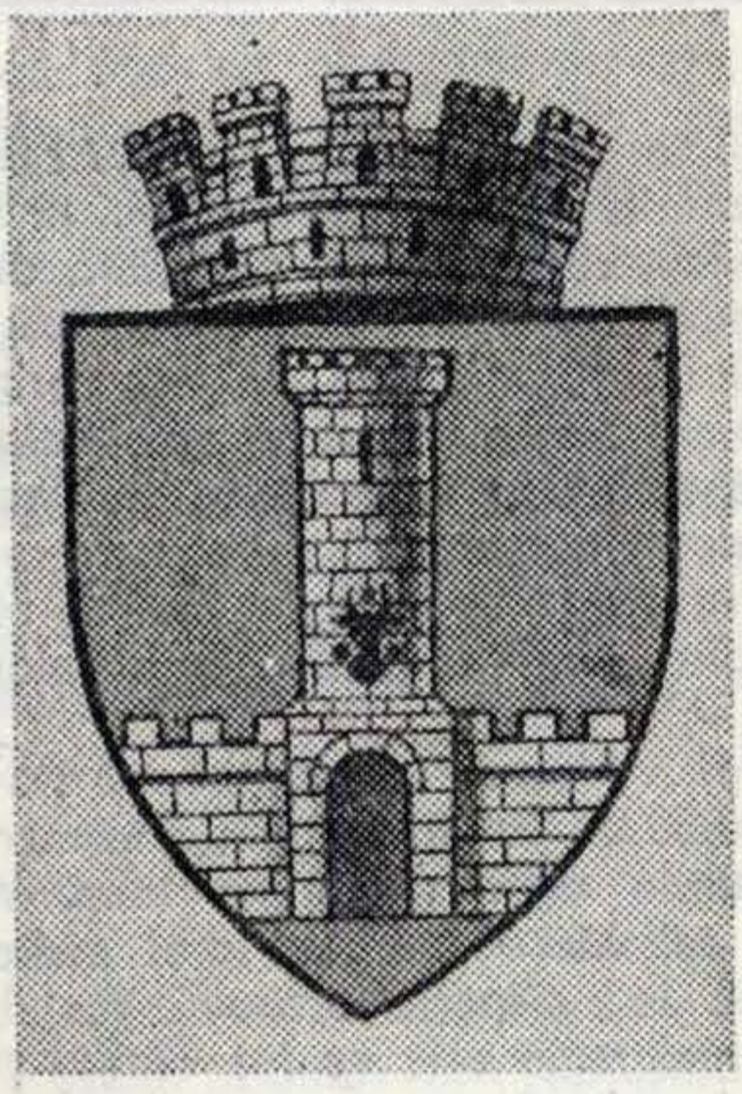

Vaslui : *Pe scut roșu, un zid de argint, crenelat, cu un turn central rotund tot de argint, cu poarta închisă, fereastra neagră și încărcată cu stema Moldovei. Turnul este însoțit, la dreapta și la stînga, de cîte o albină, de aur, cu aripile întinse. Reprezintă vechiul castel al domnilor Moldovei și îndeletnicirile apicole ale orașului*

rămîne în rosturile sale anterioare și după fundarea orașului. În orașele domnești din Moldova se află așezată curtea *(dvor)*, corespunzînd castelului din orașele Europei apusene. În actele privitoare la *ocoalele* tîrgurilor se folosește expresia „atîrnător (supus, dependent) de curtea noastră din Piatra (sau din alt oraș)". Curtea domnească din tîrg era un centru de adunare a oastei domnești din tot ținutul. În 1432 Ilie Vodă întărește lui Dragoș satul „unde este casa lui"... „și să ție de steagul de la Tutova". Deci un sat boieresc din ținut depindea, ca loc de strîngere a oastei, de „curtea" domnului din oraș, aflată sub conducerea vornicului, ce corespunde cu castelanul din apus. Aci stă deosebirea principală între *dominium eminens* exercitată de domn față de satele boierești și mănăstirești, unde nu se afla reprezentantul militar al suzeranului, și stăpînirea orașelor în care se ridica o curte domnească.

Stăpînirea suprapusă orășenilor se exercita și din punct de vedere juridic. Ca și în feudalismul apusean, domnul Moldovei, în secolul al XV-lea, avea judecătorii săi în orașe. În 1458 sînt amintiți „readți" (judecătorii) din tîrgul Romanului ; instituția acestor judecători de oraș, care corespund „scabinilor" din orașele apusene, se poate deduce și din alte acte moldovenești din veacul al XV-lea. Ea începează în veacul următor, cînd domnia începe să dispună de un aparat descentralizat de dregători.

În sfîrșit, domnul ridica din orașele „sale" dări speciale, care nu se percepeau în restul țării, printre care cea mai importantă era „vama tîrgului" pentru vînzările din piață. Vama domnească de la tîrguri era însă uneori concedată tîrgoveților. Această situație de drept feudal a domnului față de orașe, pe care am analizat-o mai sus, diferă, cum s-a văzut, de situația șefului statului față de ocinile boierești asupra cărora avea un *dominium eminens*. Unii istorici au tras de aci concluzia inexistenței comunelor urbane libere moldovenești în evul mediu, socotind orașele ca niște domenii ale domnului, aproape întru nimic deosebite de acelea ale boierilor și mănăstirilor.

Orașul moldovenesc nu era un stat în stat, ca de pildă multe orașe italiene, nu era complet liber, dar avea „libertăți".

În primul rînd, ceea ce distingea pe orășeni de țăranii din satele boierești, mănăstirești și chiar de cele domnești, era faptul că erau oameni liberi, nu depindeau de un stăpîn, nu erau șerbi sau iobagi, aveau drept complet de strămutare, alegeau din rîndurile lor conducere proprie (a șoltuzilor

și pîrgarilor) ca în toate orașele europene, conducere ce dispunea de drepturi judiciare, fiscale, administrative și chiar militare (ridica cetele înarmate ale tîrgului).

Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* definește astfel libertatea orașelor moldovenești : „Locuitorii orașelor nu sînt supuși nimănui, în afară de domn, numai lui plătesc darea (tributum)". Erau adică dependenți numai de stat, nu și de vreun stăpîn particular, nu se aflau deci în supunere, ca vecinii, venitul lor era independent de clasa stăpînitoare.

Comunitatea orășenilor constituia o personalitate juridică, se putea judeca în această calitate cu boierii, cu mănăstirile și cu toți oamenii liberi. În 1455 Alexandru voievod scrie într-un privilegiu pentru mănăstirea Neamț : „De se vor pîrî tîrgoveții de la Neamț...". Prezența comunităților orășenești ca atare în fața justiției domnești continuă și în veacurile următoare, în special pentru părți din hotarul (ocolul) tîrgului.

Pentru a putea dispune de anumite venituri din tîrguri, domnia era nevoită să ceară adeziunea orășenilor ; în 1453 Alexandru voievod dăruiește mănăstirii Pobrata un număr de „coloade" de grîne din morile de la Baia „cu voia șoltuzilor și pîrgarilor de la Baia".

Și în Moldova, ca în toată Europa, tîrgurile se bucurau de privilegii, între care cel mai însemnat era acela de a ține tîrg permanent și săptămînal, apoi de a se judeca între ei prin organele lor alese. Aceste drepturi nu erau trecute în acte scrise, ci se păstrau prin tradiție. Alte privilegii se însemnau în „uricul tîrgului", deci privilegiul dat de domn, care cuprindea hotărnicia moșiei (ocolului) orașului și alte drepturi. O parte dintre aceste urice de tîrg s-au pierdut, dar sînt amintite în actele de proprietăți din secolul al XVII-lea : în 1626, pentru o hotarnică lîngă Tîrgul Neamțului se fixează un hotar „cum le spune și *uricul tîrgului*". În 1640 boierii raportează lui Vasile vodă Lupu pentru o hotărnicie, la marginea ocolului Tîrgului Frumos, „ca să aflăm după *uricul tîrgului*". Aceste urice, probabil din secolul al XV-lea, sînt azi pierdute.

Din vremea lui Ștefan cel Mare au rămas două „urice de tîrg", unul pentru orașul Vaslui din 1491, altul pentru Bîrlad, din 1495. Amîndouă descriu în amănunte hotarele ocoalelor celor două tîrguri. În plus privilegiul Bîrladului mai cuprinde și întărirea către orășeni a „vămii celei mici" din Bîrlad. Negustorii din oraș, precum și ceilalți orășeni, nu vor plăti „acolo în Bîrlad de la nici o marfă (se înțelege : pe care o vor aduce din afară — *n.n.*) afară de cei ce vor aduce pește".

Existența uricelor de tîrg în Moldova, cu indicarea hotarelor ocolului și cuprinzînd privilegii acordate orășenilor, reprezintă o situație deosebită a comunității orășenești, în raporturile de drept din statul feudal. De altfel însuși cuvîntul *uric* înseamnă *privilegiu* (în Moldova).

Privilegiile orașelor există în toate țările din lumea feudală, în apusul Europei ele se numeau în latinește : *charta*. Sînt necesare studii comparate ale instituțiilor medievale din țara noastră și din celelalte țări, pentru a se arăta înrudirea între „libertățile" orășenești de aici și cele de acolo. Deocamdată putem afirma că și în Moldova (secolul al XV-lea) orașul se afla sub regimul privilegiat al *chartelor (urice)* și în acest chip se deosebea de regimul *obiceiului pămîntului*, care predomina în restul țării.

În aceste condiții se impune o întrebare, pe care ne vom mulțumi s-o prezentăm, fără a o putea rezolva, din lipsă de documente : privilegiile orașelor fiind individuale (pentru fiecare oraș deosebit) și nu bazate pe obiceiul țării, erau oare toate la fel în fond sau, dimpotrivă, existau în Moldova (ca în alte țări) unele orașe cu mai multă libertate, altele cu drepturi de autonomie mai redusă ? Problema rămîne încă de cercetat.

Din această analiză a drepturilor respective ale domnului și ale comunității orășenilor schițată mai sus, faptul principal pentru explicarea acestor raporturi îl formează constatarea că ocolul, moșia rurală, este anterior fundării tîrgului, și el fusese un domeniu personal al domnului (sau al voievozilor cei vechi). Stăpînirea domnului asupra orașelor Moldovei nu provine, ca pentru restul țării, din aplicarea *dominiului eminens*, ci este urmarea proprietății domnești asupra solului pe care s-au format ulterior tîrgurile.

Aceasta nu alcătuiește un fenomen istoric specific moldovenesc, ci se poate întîlni în toată Europa (în Transilvania orașele sînt așezate pe *fundus regius*). O dată cu diferențierea în muncă dintre agricultori și meșteșugari, se produce o deplasare, în special a acestora din urmă, sub scutul militar al domnului, în jurul unui steag sau al unei curți. Situația de oameni liberi a orășenilor se datorește pe plan economic relațiilor de schimb, în țară și peste granițe, care nu se pot concepe decît pentru oameni liberi, iar pe plan politic privilegiului domnului acordat celor ce depindeau direct de dînsul și-i procurau un venit apreciabil.

Popas în stația de poștă

Cariola cu 7000 de galbeni

BUCUR ȚINCU

Ziua de 7 septembrie 1868 se anunța obișnuită pentru poștașul Nicolae Teodosiu. Instalat pe capra cariolei, a strunit caii și a pornit în cursa lui obișnuită, dintre Galați și Iași. Ajungînd în zori de zi la Domnești, aproape de Adjud, a găsit ușa cariolei deschisă și încărcătura dispărută. Îngrozit, se uită la trăsura goală, din care dispăruse pe lîngă o bogată corespondență, suma enormă de 7 000 de galbeni.

Faptul, adus la cunoștința Ministerului de Interne, de care depindea atunci poșta, a stîrnit o mare senzație. Ministrul de justiție și ad-interim la Interne, Anton I. Arion, a dat dispoziție lui Ion Fălcoianu, doctor în științe de la Sorbona, directorul general al poștelor și telegrafului, de **a merge îndată la fața locului și, prin înțelegere cu prefectura să provoace măsurile legale spre a găsi banii și a se descoperi furii.**

Fălcoianu își cîștigase un mare merit în acțiunea energică și încununată de succes care a dus la introducerea serviciilor poștale românești. Aceste reușite, la care se adăugaseră o serie de măsuri tehnice și administrative pentru înzestrarea și funcționarea poștei și telegrafului, i-ar fi asigurat un nume de prestigiu în istoria poștelor române dacă nu intervenea „întîmplarea" amintită mai sus.

La anchetarea „cazului de la Mărășești" — termen consacrat în presa vremii — au venit prefecții de Putna și Tecuci, un procuror de la Curtea din Focșani, subprefecți, șefi și agenți ai poliției locale, dorobanți etc. Nu era vorba doar de fabuloasa sumă pierdută, dar era în joc prestigiul poștei, care trebuia să-și afirme reputația.

Pornind de la presupunerea săvîrșirii unui furt — care părea evident —, anchetatorii și-au început investigațiile. De altfel, revista oficială „Telegraf și Poștă" și-a însușit imediat această ipoteză, dînd și amănunte în numărul ei din 15 septembrie: **Faptul pare a fi o dibace hoție. Iată cum s-a petrecut: plecînd din Mărășești, conductorul spune c-a deschis cariola să scoată o foaie de drum și a închis-o. La Domnești, a găsit ușa cariolei deschisă și înăuntrul ei numai cîțiva pepeni ce avea și alte mici obiecte. Două gente, în care erau gropurile în valoare de aproape 60 000 lei și corespondențele poștale lipseau. Din aceasta deducem că banii sînt furați, iară nu pierduți, fiindcă dacă s-ar fi deschis ușa singură sau chiar dacă ar fi fost uitată deschisă, cariola umblînd, ar fi trebuit să cadă întîi pepenii și celelalte obiecte ușoare și pe urmă gențile, care erau mult mai grele.**

Revista scria optimist că **după măsurile energice ce s-au luat sperăm a anunța în numărul viitor un bun rezultat.**

Afirmația privind furtul era exactă, dar faptul se produsese altfel decît se bănuia. Anchetatorii au procedat cu mare energie. Au interogat toți surugiii poștei de la Mărășești, hangiul și hangița din apropiere (bănuindu-i de complicitate), conducătorul poștal Teodosiu și pe alți amploiați poștali. Era invocat întunericul de care, probabil, profitaseră făptașii, momentele în care Teodosiu se îndepărtase de cariolă și... faptul că furii observaseră probabil prin ușa deschisă a trăsurii prețioasa încărcătură.

Ancheta nu a dat însă rezultatele scontate, deși se pare că zelul lui Fălcoianu și a oamenilor săi nu a lăsat cu nimic de dorit (anchetatorii au fost chiar învinuiți de presă că au folosit metode nepermise pentru a stoarce mărturii).

Misterul dispariției celor 7 000 de galbeni s-a lămurit abia după șapte ani. Nicolae Teodosiu, plecînd noaptea din Mărășești, n-a închis bine ușa cariolei, care pe un drum plin de hîrtoape, împotriva tuturor presupunerilor, a lăsat să cadă numai gențile grele cu bani și corespondență, pepenii ușori și rotunzi rămînînd în trăsură împreună cu alte obiecte mărunte.

În zorii zilei următoare, un grup de săteni, avînd printre ei și pe un preot, au găsit în mijlocul drumului „pomana cerească", și au împărțit-o. Gențile au fost îngropate sub un copac. După șapte ani, nevasta unuia dintre părtași, în ceartă cu soțul, a început să povestească prin sat despre ispravă.

Autoritățile au recepționat zvonul, au anchetat infractorii, au găsit gențile... goale și i-au pedepsit.

magazin istoric

memento

octombrie '69

● Primul număr al ziarului „Tînărul muncitor", organ central al secțiilor de tineret de pe lîngă Sindicatele Unitare, a apărut cu 40 de ani în urmă, la 1 octombrie 1929.

● Gheorghe Paloș, militant al mișcării muncitorești din România, s-a născut în ziua de 1 octombrie 1899 (a murit în 1940).

● Se împlinesc la 1 octombrie două decenii de la proclamarea Republicii Populare Chineze (1949).

● La 2 octombrie 1943 a fost înființată, pe teritoriul Uniunii Sovietice, divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu" care s-a acoperit de glorie în războiul antihitlerist. Pentru vitejia, eroismul și dîrzenia de care au dat dovadă, ostașii diviziei au fost citați în numeroase ordine de zi ale comandamentelor sovietice, iar pentru aportul adus în bătălia de la Debrețin, această mare unitate a fost distinsă adăugîndu-i-se la titulatură numele orașului.

● UNESCO a înscris între aniversările din acest an și pe aceea a nașterii (2 octombrie 1869) marelui conducător al mișcării indiene de eliberare națională Mohandas Karamchand Gandhi, Cîștigîndu-și un mare prestigiu în rîndurile poporului său, el a fost supranumit Mahatma-suflet mare.

● Între 3 și 4 octombrie 1922 s-au desfășurat la Ploiești lucrările celui de-al doilea Congres al Partidului Comunist Român.

● În cadrul Congresului Sindical Mondial ținut la Paris, la 3 octombrie 1945, a fost creată Federația Sindicală Mondială, organizație care-și desfășoară activitatea pe baza principiilor luptei de clasă și internaționalismului proletar.

● Au trecut trei secole de la moartea, în ziua de 4 octombrie 1669, a celebrului pictor și gravor olandez Harmensz van Rijn Rembrandt.

● La 5 octombrie 1938 s-a stins din viață bizantinologul Demostene Russo, autorul unor valoroase lucrări privind relațiile greco-române.

● 7 octombrie 1949 : proclamarea Republicii Democrate Germane, primul stat socialist din istoria poporului german.

● Se împlinesc, la 7 octombrie, 350 de ani de la nașterea filozofului materialist chinez Van Ciuanșan (mort în 1692).

● Cu 575 de ani în urmă, la 10 octombrie 1394, oastea domnitorului Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, a învins la Rovine marea armată otomană condusă de Baiazid Ilderim (Fulgerul). Cronicele povestesc că aci „s-au frînt nenumărate lănci și s-au tras atîtea săgeți, încît cerul nu se putea vedea de mulțimea lor", pierind nenumărați oameni.

● 10 octombrie 1868 : a început războiul de independență al poporului cubanez împotriva dominației spaniole.

● Orașul Hanoi, capitala Republicii Democrate Vietnam, a fost întemeiat în anul 1010, în ziua de 10 octombrie.

● Eudoxiu Hurmuzaki, istoric și om politic român, luptător pentru drepturile românilor din Imperiul habsburgic, s-a născut la 11 octombrie 1812 (mort în 1874).

● Acum un sfert de veac, în ziua de 12 octombrie 1944, a fost eliberată Atena de sub ocupația nazistă, iar la 18 octombrie același an întreaga Grecie.

● Prima Conferință națională a Partidului Comunist Român s-a ținut între 16 și 21 octombrie 1945.

● Ion Fonaghi, luptător de frunte al proletariatului din țara noastră, s-a născut în ziua de 19 octombrie 1900 (a murit în 1929).

● Eliberarea orașului Belgrad de sub ocupația fascistă a avut loc acum 25 de ani, la 20 octombrie 1944.

● Autor al portretelor lui N. Bălcescu, Gh. Magheru, Ștefan Golescu ca și al tablourilor cu subiect istoric „Renașterea României", „Unirea Principatelor", Gheorghe Tattarescu, participant la revoluția din 1848, s-a stins din viață în ziua de 23 octombrie 1894.

● 25 octombrie : Ziua Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România. La această dată, acum un sfert de veac, întregul teritoriu al țării noastre a fost eliberat de sub ocupația fascistă prin lupta eroică a Armatei române cot la cot cu glorioasa Armată sovietică.

● Acum 210 ani, la 28 octombrie 1759, se năștea Georges Jacques Danton, unul dintre fruntașii iacobini ai revoluției burgheze din Franța.

● 29 octombrie 1923 : a avut loc proclamarea Republicii Turcia.

● Crucea Roșie Internațională a fost creată în anul 1863, la 29 octombrie.

● Partidul Comunist din Australia a fost creat la 30 octombrie 1920.

● Se împlinesc 185 de ani de la răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, izbucnită la sfîrșitul lui octombrie 1784. Răscoala a constituit punctul culminant al luptei iobăgimii din Transilvania în secolul al XVIII-lea, adîncind criza orînduirii feudale.

Prof. univ. dr. doc. DUMITRU TUDOR ne scrie:

TOT DESPRE LOCALIZAREA DACIEI MALVENSIS

Așa cum anunțam într-un număr precedent (vezi nota din „Magazin istoric", nr. 6/1969, pag. 99), publicăm extrase din răspunsul profesorului Dumitru Tudor la interviul acordat de academicianul Constantin Daicoviciu săptămînalului „Tribuna" din Cluj, pe tema localizării Daciei Malvensis. Răspunsul prof. D. Tudor — autorul articolului „Localizarea Daciei Malvensis" din „Magazin istoric" nr. 3/1969 — a fost trimis, așa cum era firesc, revistei „Tribuna", care însă nu l-a publicat. Reproducem de asemenea, ilustrația articolului a cărei validitate a fost contestată în interviu, poate și din cauza condițiilor tipografice nesatisfăcătoare. În spiritul dezbaterii și controverselor de rigoare științifică, revista noastră consideră exprimarea oricărei intervenții sau punct de vedere de natură să contribuie la elucidarea unei problematici cum este cea de față, drept binevenită.

După ce arată motivele ce l-au determinat să alcătuiască răspunsul său, prof. univ. D. Tudor scrie :

Nu voi repeta cu această ocazie toate discuțiile purtate de un veac în problema localizării orașului Malva, fiindcă cititorul le cunoaște din articolul anterior, apărut în *Magazin istoric*. Mă voi limita la discutarea obiecțiunilor ridicate de către tov. C. Daicoviciu, ce se vor examina în lumina adevărului istoric, se vor confrunta cu opiniile celor mai de seamă savanți și, în special, se vor verifica cu datele reale oferite de către documentele epigrafice.

Departe de mine intenția de a nega contribuțiile istorice de seamă ale lui C. Patsch, în ceea ce privește cunoașterea sud-estului european. Dar în domeniul epigrafiei, nu este cazul să-i acordăm încrederea ce i se dă de către tov. C. Daicoviciu, care-l socotește „o mare autoritate în aceste probleme". Savantul vienez a mai încercat și altă dată asemenea „ajustări epigrafice", chiar pentru istoria Daciei. Este binecunoscut cazul său, cu interpretarea unei inscripții din Drobeta (Tr. Severin) pe a cărei lectură corectă din r. 10-11 : MVN. AEL. HADRIANI DROBET., C. Patsch a modificat-o în : MVN. FL. HADRIANI DROBET., ca să lanseze apoi o zgomotoasă teorie istorică. Pe temeiul acestei modificări, Patsch căuta să convingă lumea că Drobeta devenise **municipium** din timpul Flaviilor (69—96 e.n.), că de acolo pornise spre Sarmizegetusa expediția lui Cornelius Fuscus, străbătînd în diagonală Oltenia spre Turnu Roșu etc. Colegul său vienez, W. Kubitschek, i-a spulberat însă toate aceste fantezii epigrafice și istorice.

Să vedem, mai întîi, cum stau lucrurile cu discutata inscripție de la Denta (jud. Timiș), închinată unor zei de către Caius Kaninius Sabinianus, fost **DCM** și **duumvir** (vezi fig. 1). El este **singurul** document invocat pentru teza bănățeană a Daciei Malvensis [...]. T. Ortváy, autorul unei importante istorii a Banatului și a orașului Timișoara, a afirmat că inscripția a fost transportată de pe drumul dintre Deta și Denta, iar alți cercetători o consideră ca o piesă de colecție, adusă cine știe de unde. Piatra nu putea fi descoperită la Denta, fiindcă acolo nu există nici un fel de așezare romană ! Toți cercetătorii antichităților de la Denta (G. Téglás, C. Gooss, F. Milleker, I. Berkeszi, M. Roska, Al. Borza, E. Păucea, D. Protase etc.) n-au găsit în această localitate nici măcar cioburi romane. Nu era oare momentul, ca cel puțin acum, să ni se arate în chip concret și pe baza unei anchete la Denta, reproduceri grafice, etc. aceste fantomatice urme antice, destinate a justifica acolo localizarea unui mare oraș ?

Se afirmă greșit [...] că C. Patsch a fost primul cu ideea localizării Daciei Malvensis în Banat. În realitate, asemenea localizare o propusese încă din 1873, D. Detlefsen, pe baza aceleiași inscripții de la Denta, dar opinia lui n-a fost acceptată de nimeni.

Prof. univ. D. Tudor arată mai departe că : „toate considerațiile epigrafice din interviu iau ca bază modesta reproducere a ei din „Magazin istoric".

Inscripția lui C. Kaninius Sabinianus de la Denta. Muzeul din Timișoara (Foto: D. Tudor)

Fotografia pe care o republicăm (fig. 1) poate fi cititorului de un real sprijin în înțelegerea enigmaticelor litere. Arătînd cum sînt citite literele DCM de către C. Patsch și de acad. C. Daicoviciu: D(ecurio) C(oloniae) M(alvensium), prof. D. Tudor precizează:

Cel mai mare epigrafist al secolului trecut, neegalat pînă azi, Theodor Mommsen, laureat al premiului Nobel, a documentat în mod clar că ele trebuie întregite, fie **D(e) C(urio) M(uncipii)**, fie **D(ecurio) C(oloniae) M (...).** Așa vede lucrurile azi și unul dintre cei mai mari epigrafiști germani, Herbert Nesselhauf, alături de cei mai de seamă învățați din lume. Nimeni dintre specialiști nu s-a hazardat pentru o lectură **M(alvensium),** a ultimei litere, de aceea teoria lui Patsch nu este generalizată. În ipoteza identificării unui toponomic pentru litera M din DCM, nu Malva este îndreptățită la această lectură. Dacă acceptăm totuși că inscripția provine de la Denta, atunci sîntem obligați, conform practicii epigrafice, să completăm la acest M numele celui mai apropiat oraș roman, care se deschide cu această literă. Or, astfel de orașe există, la hotarele sudice ale Banatului **Margum** (Moesia superior) și **Mursa** (Pannonia inferior), înfloritoare centre urbane, ajunse pe treapta de **municipium** și **colonia.** Ar fi deci mult mai prudent a citi: **D(e) C(urio) M(argensium ?)** sau **D(ecurio) C(oloniae) M(ursensium ?).** Titularul inscripției putuse emigra din aceste centre, în Banat, ca proprietar de țară. Rămîne însă mult mai acceptabilă lectura **D(e) C(urio) M(uncipii),** confirmată prin numeroase exemple din provinciile romane. În acest caz, după cum s-a mai spus și de alții, inscripția **s-a dus** la Denta de la Tibiscum, eventual Dierna sau Margum.

Obiecțiunea formulată de tov. C. Daicoviciu, că după DCM apare și calitatea de **duumvir** a lui C. Kaninius Sabinianus, situație ce nu s-ar cunoaște în municipiile din Dacia, nu trebuie să ne alarmeze de loc. Dacia romană nu s-a deosebit de loc față de celelalte provincii imperiale în ceea ce privește sistemul de organizare urbană. **Duumviri** municipali sînt cunoscuți, de fapt, în Dacia superioară (Napoca)!

În urmă cu aproape 30 de ani am arătat că localizarea Daciei Malvensis în Oltenia și a Malvei la Romula (Reșca, lîngă Caracal), se confirmă din lectura corectă a inscripției lui Sextus Iulius Possessor, păstrată acum la Sevilla (Spania). Fără să cunoască părerea mea, în 1964, H. Nesselhauf ajungea la aceeași concluzie. Recenta anchetă la Sevilla a prof. A. García y Bellido, directorul Institutului Arheologic Spaniol, confirmă din plin identitatea Romula-Malva [...]

În amintitul articol din *Magazin istoric*, am publicat în rezumat comunicarea ce mi s-a făcut în legătură cu inscripția lui Possessor, precum și o fotocopie a acestui monument, toate primite de la prof. A. García y Bellido. După fotografie, am prezentat și un desen cu cele două rînduri ale inscripției intrate în discuție. Toate aceste materiale arată clar că, în rîndul 4-5 ale acestui document epigrafic, lectura corectă este: CVRATORI. CIVITATIS.

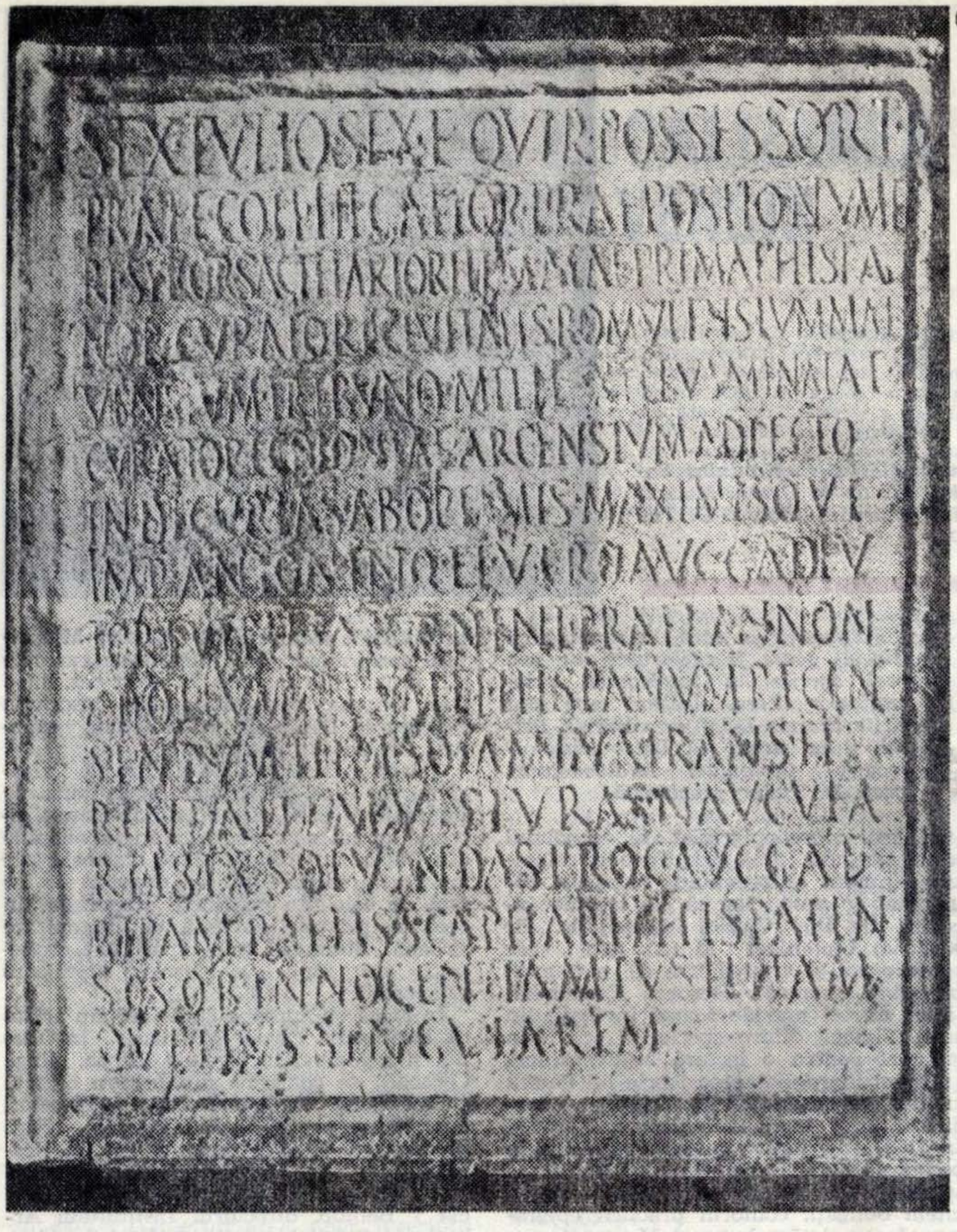
SEX·VI·IOSEX·F·QVIR·POSSESSORI·
PRAEF·COLL·FAB·CAER·QVAE·POSITO·IVXTA
RIPAM·FLVMINIS·SACRIARIORVM·PRIMA·PHISPA·
NORVM·QVINQVE·REMIS·TRANSVORSIVM·MAI
VANENSIVM·MILLIA·CVLVMINATIA·
CVRATORI·CIVITATIS·ARCENSIVM·ADIECTO
INDICIO·QVOD·NAVE·MAIS·MAXIME·SOLE·
INSIGNIBVS·ORNATA·ET·CLVAE·AVG·GADIT·
INTERANGEBANTVR·ET·NEQVE·RATIONEM·
TERRESTREM·NEQVE·FLVMINIS·NAVIGIVM·
NOVERAT·NEQVE·HISPANVM·QVICQVAM·
SCIENTE·MATERIES·IAM·INVIAE·RAMIS·
RENDALEONEM·ESSE·VRAS·NAVCVLA·
RIBVS·SOLVENDAS·TRO·CAVC·GAD·
RIPAM·EAM·ESSE·CAPHARENSEM·HISPANI·
SOS·OB·INNOCENTIAM·IVSTE·IVRE·AVE·
VERE·SINCERIM·

②

ROMVIENSIVM. MAI/VENSIUM, deci **nu** CVRATORI. CIVITATIS. ROMVLENSIVM. M. AR/VENSIVM, cum abuziv a modificat A. Hübner şi a acceptat tov. C. Daicoviciu.

În continuare prof. D.Tudor subliniază că fotografia inscripţiei este o reproducere după mulajul ei conservat în Muzeul din Sevilla (fig. 2).

Răspunzînd presupunerii că unele litere ale inscripţiei în discuţie ar fi fost „tăiate" sau „falsificate", prin omiterea unor elemente şi adăugarea altora, fie de către el însuşi, fie de pietrarii spanioli, prof. Dumitru Tudor consideră inexactă afirmaţia că: „lecturile făcute de cei trei cărturari spanioli din secolul al XVI-lea, mai înainte ca piatra să fie tăiată, ne-au lăsat transcrierea ROMVLESNIVM M(unicipii) AR/VENSIUM. În realitate au fost numai doi cărturari, dintre care unul (Morales) transcrie

Detaliu din rîndurile 2—6 și rama din dreapta ale inscripției lui Possessor. (Foto : Institutul Arheologic din Spania)

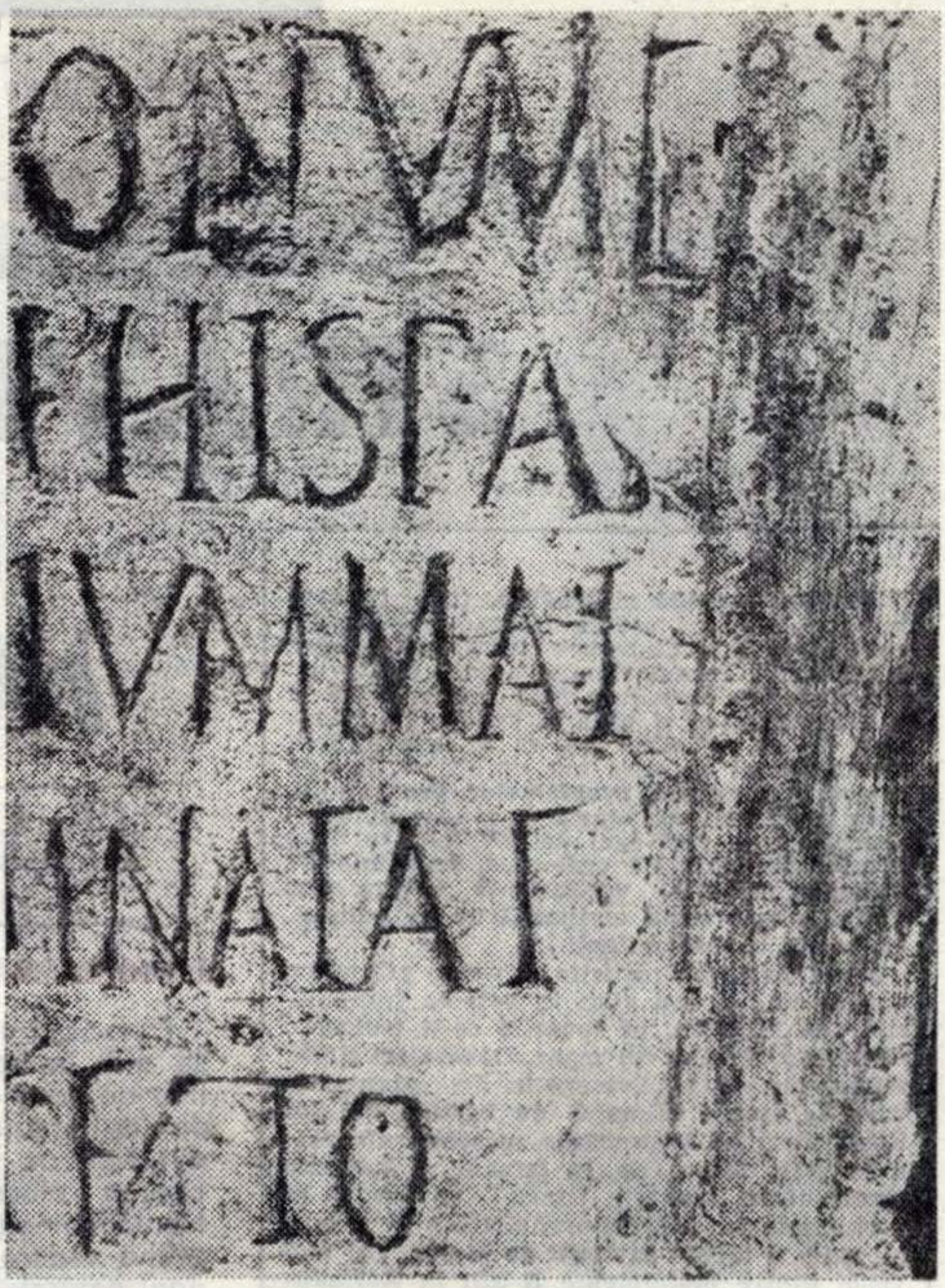

Mulajul intact al inscripției lui Sextus Iulius Possessor. Muzeul din Sevilla. (Foto Institutul Arheologic din Spania)

corect : ROMVIENSIVM. MAI/VENSIVM — iar al doilea și ceilalți de mai tîrziu redau ultimul cuvînt, fie MAI/NENSIVM, fie MAV/RENSIVM. Cel care a făcut prima dată o lectură falsă — M.AR/VENSVM — a fost Hübner".

[...] Piatra în discuție nu a fost cîtuși de puțin tăiată de pietrarii din Sevilla și stă de secole, intactă, în același loc —, continuă prof. univ. D. Tudor. Fotografia reprodusă în *Magazin istoric* s-a primit din Spania și din textul ei nu s-a tăiat nici o bucățică de literă. Ca acest clișeu să nu depășească lățimea zațului tipografic, au fost sacrificate numai **ramele ei laterale,** pe care nu există nici o literă, **încît textul a rămas intact.** Desenul reprodus pe frontispiciul articolului meu este aidoma după original [...] Peste tot, în textul inscripției, lapicidul a gravat pe I identic cu L. Deci se explică de ce hasta verticală a lui I are aripioare la capete și nu bucla cu bara oblică a lui R. Pentru ca aceste preciziuni epigrafice să apară clare, am reprodus încă o dată figura întregii inscripții (fig. 2) precum și un detaliu mărit cuprinzînd sfîrșitul rîndurilor 2—6 (fig. 3) [...].

În completarea răspunsului său, autorul ne trimite scrisoarea directorului Institutului Arheologic Spaniol, prof. A. García y Bellido, pe care nu o putem reproduce din lipsă de spațiu și în care savantul spaniol confirmă exactitatea lecturii date de profesorul D.Tudor inscripției din Sevilla, felicitîndu-l totodată pentru succesul reconstituirii.

Menționînd că alte dovezi, în privința localizării Daciei Malvensis în Oltenia, sînt conținute în două mari studii pe care le are sub tipar, prof. univ. D.Tudor conchide :

Toate documentele de care dispunem azi dovedesc în mod cert că nu se poate susține localizarea coloniei Malva la Denta și nici a provinciei Dacia Malvensis în Banat. [...]

După cum am dovedit-o și eu și alții, Malva este toponomicul dacic al Romulei din Oltenia, regiune unde a existat provincia Daciei Malvensis [...].

În exclusivitate pentru Magazin istoric

STRĂVECHIUL REGAT MARLIK

DR. EZAT O. NEGAHBAN
directorul Institutului de arheologie din Teheran

Țară de legendă și tradiție, țară în care într-o mai lungă ședere simți cum miturile cedează în fața ofensivei lansate de tehnica prezentului, Iranul rămîne o țară a istoriei. Pe care și-o dezvăluie fără reținere. De la primul ministru și pînă la excelentul tehnician de la rafinăria nr. 13 a Abadanului, toți iranienii cu care am vorbit, extrem de concentrați asupra problemelor prezentului, care pentru ei toți poartă un singur nume — dezvoltare — sînt egal de învăluiți în aura istoriei persane. Pe care ți-o dezvăluie cu înfocată mîndrie, vorbindu-ți despre una din cele mai vechi civilizații de pe pămînt, în datele a șase milenii.

M-au urmărit rostirile acestea pătimașe, atunci cînd m-am aflat în cetatea trandafirilor de la Șiraz, pe locurile ce-ți amintesc de Xerxe, Darius cel mare, Darius cel tînăr, Artaxerxe de la Persepolis, în ținuturile care se spune că ar fi de baștină ale lui Zaratustra, în imperialele moschee ale marelui Șah Abbas de la Isfahan. Aproape pretutindeni umbrele istoriei străvechi se prelungesc în contemporaneitate prin monumentale și tăcute invitații de piatră. Cel mai vechi dintre monumente îl afli la Kerman-Sahan, unde regele regilor, Darius, a lăsat posterității inscripțiile unui basorelief impunător numit Behistun. Dinastiile sumeriene, babiloniene, ahemenite, parțiene, susaniene, urmele trecerilor lui Alexandru cel Mare sau ale războinicilor greci, ale invadatorilor arabi — dintre care cel mai fabulos rămîne califul din Bagdad —. ale Imperiului mongol sînt înscrise în sute și mii de locuri pe întinderile iraniene. După cum astăzi, pe aceleași întinderi, se înscriu însemnele așezării țării pe dimensiunile veacului al XX-lea.

Cartea istoriei iraniene nu poate fi citită pe fugă. O va deschide și „Magazin istoric", dar nu mai înainte de a aminti cititorilor noștri cîteva dintre ultimele descoperiri arheologice făcute în această țară, pentru care știința vechilor așezări înseamnă o adevărată religie. După cel de-al V-lea Congres internațional de artă și arheologie iraniană, care a reunit aproape 500 de cercetători din 28 de țări, directorul Institutului de arheologie din Iran a răspuns solicitării noastre, comunicîndu-ne din rezultatele ultimelor lucrări pe care le conduce.

Sînt comorile din Marlik.

Cr. POPIȘTEANU

Frumoasa vale înverzită a Gohar Rud-ului se află în apropiere de Rudbar, în regiunea de nord a Iranului. O expediție inițiată de Institutul de arheologie al Universității din Teheran și de Serviciul arheologic iranian a efectuat aci săpături, scoțînd la iveală complexul denumit **Marlik tepe.** La prima vedere, Marlik tepe părea să fie un deal natural. S-a dovedit însă a conține comori fabuloase, în cimitirul regal al unui stat de mult uitat, avînd o vechime de trei mii de ani.

REVELAȚIILE UNUI TEZAUR ARHEOLOGIC

De pe acum au fost scoase la iveală cincizeci și trei de morminte, cu un aspect neregulat. Acestea fuseseră săpate într-un pămînt virgin, de pe creasta movilei. Construcțiile erau rudimentare, cu pereți din piatră spartă și lespezi încorporate în temelie.

Deși poate să pară curios, tocmai mormintele executate mai cu grijă, de o formă mai apropiată de aceea a unui dreptunghi, conțineau cele mai puține și sărace vestigii. Cînd au fost deschise, s-a constatat că numai în cîteva din aceste morminte se aflau schelete, iar acestea erau sparte, sfărîmate. Au fost găsite trei gropi în care erau îngropați cai ; fiecare dintre acestea se afla în apropierea unui mormînt mare, aparținînd probabil unui rege războinic.

S-a găsit îngrămădită o uluitoare diversitate de lucruri, de la simple obiecte casnice, pînă la vase rituale. Printre obiectele funerare care umpleau mormintele se aflau

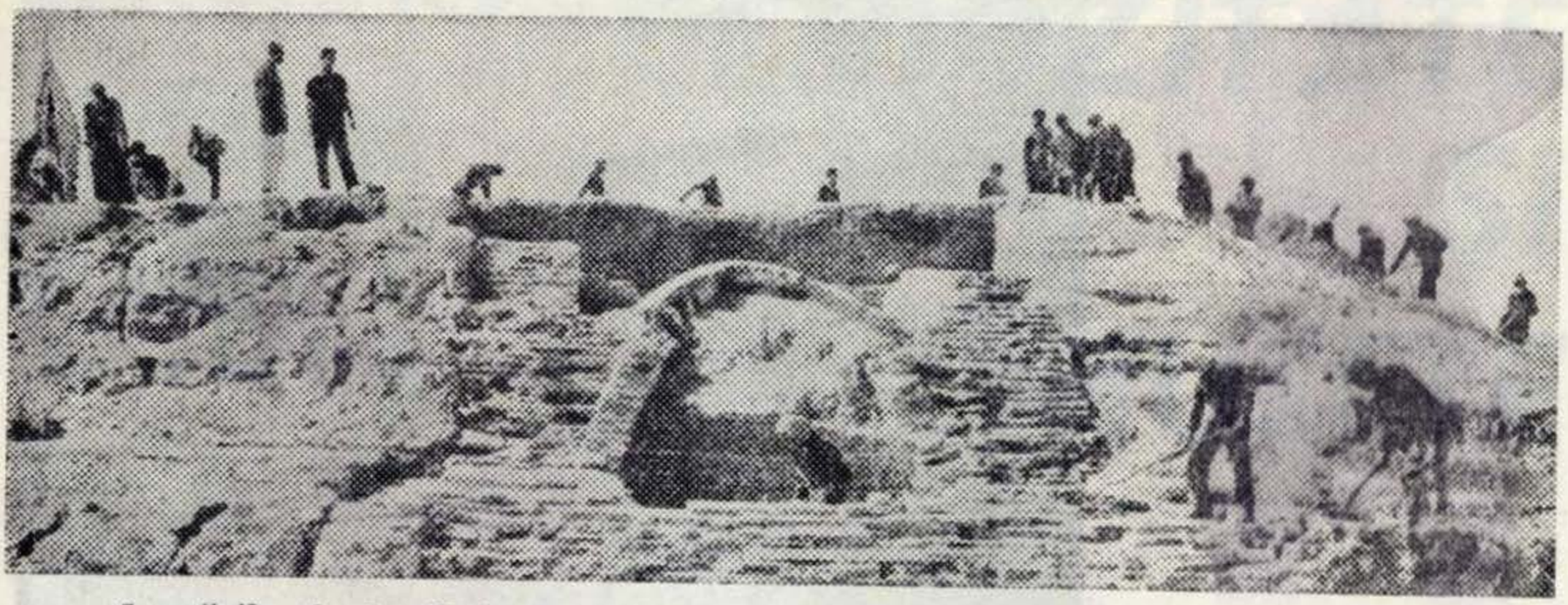

Lucrările de la Haft tepe conduse de dr. Ezat O. Negahban. Vedere generală a mormîntului regal, datînd din mileniul al II-lea î.e.n.

figurine decorative și rituale, arme de bronz, giuvaeruri, o mare varietate de obiecte din ceramică, sigilii, țesături, jucării și piese ale unor jocuri, modele miniaturale de unelte, vase de argint și de aur superb decorate.

Unul dintre obiectele cele mai stranii descoperite este măciulia unui buzdugan, turnată în bronz, ornamentată în relief cu nouă capete de om, ochii fiind încrustați din os. Cele nouă capete sînt în trei rînduri, capetele de jos fiind așezate răsturnat față de celelalte. Tot din bronz este și modelul unui mic bou cu cocoașă, cu jug, hulube și plug — unul dintre cele trei modele de acest fel găsite aci.

Tot în morminte au fost descoperite numeroase figurine frumoase din pămînt ars, reprezentînd atît animale, cît și oameni. Figurinele zoomorfe, goale pe dinăuntru, au urechile găurite, iar botul formează un orificiu de scurgere. Printre aceste figurine zoomorfe se numără căprioare, urși, măgari, un leopard și un cîine ; cel mai des întîlnit este însă boul cu cocoașe, din care s-au găsit mai multe exemplare minunate, unele dintre ele cu cercei de aur în urechile găurite. A fost de asemenea găsită o serie de figurine antropomorfe de bărbați și de femei steatopige (cu partea inferioară a corpului foarte dezvoltată), într-o mare diversitate de atitudini. Figurinele bărbătești sînt de obicei complet goale, în timp ce pe cele feminine sînt schițate urmele unor veșminte. Atît figurinele bărbătești cît și cele feminine au în general cîte șase degete la fiecare picior. S-au mai descoperit numeroase figurine de bronz reprezentînd oameni și animale.

S-au găsit și numeroase obiecte casnice, printre care polonice, găleți de muls, fuse, vase de gătit, ciocane, brice și pensete, împreună cu modelele unor atelaje de boi cu jugul și plugul respectiv ; toate acestea sînt similare sau chiar identice cu uneltele care continuă să fie folosite și astăzi în satele regiunii, ceea ce arată caracterul profund autohton al acestei culturi.

ARBORELE VIEȚII ȘI TAURII ÎNARIPAȚI

Mormintele sînt de asemenea bogate în arme, printre care săbii, pumnale, măciuci, vîrfuri de săgeți și lăncii. Se mai găsesc și cîteva coifuri și cingători, benzi pentru apărarea încheieturii mîinii — toate din bronz. În mai multe morminte, șeful războinic a fost găsit înmormîntat pe un pat de pumnale, întinse pe dale de piatră.

S-au descoperit și numeroase bijuterii de bronz, argint și mai ales de aur. Printre acestea se numără cercei, brățări, coliere, nasturi, ace de păr, benzi pentru încins fruntea și susținerea părului. Un interes deosebit prezintă numeroasele și minunatele vase rituale găsite în morminte, printre care un vas din mozaic de sticlă, un vas de argint gravat cu imaginea unui războinic care ține doi leoparzi, de asemenea vase de aur decorate în relief cu capete de vulturi și berbeci, cu licorni jucăuși, cu cîini și cu tauri înaripați ; pe ele este înscrisă istoria întregii existențe, de la naștere și pînă la moarte și sînt gravate figuri de zei și zeițe. Una dintre cele mai frumoase cupe de aur, pe care o vom numi „Cupa de la Marlik", este decorată cu tauri înaripați, iar pe partea opusă se află arborele vieții. Capetele taurilor ies într-un relief puternic din corpul vasului, coarnele și urechile animalului fiind însă atașate de vas.

Vestigiile arheologice de la Marlik tepe constau dintr-un singur strat, acela al mormintelor, care au fost construite în terenuri virgine. Din punct de vedere tipologic, obiectele găsite acolo aparțin sfîrșitului mileniului al doilea și începutului primului mileniu î.e.n. Săpăturile de la Marlik au pus în evidență existența unui popor pînă de curînd necunoscut, care poseda o școală artistică de o uluitoare vitalitate și putere creatoare. Populația respectivă a locuit probabil în regiune timp de mai multe secole, în perioada de la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu și de la începutul primului mileniu î.e.n. Este vorba de o epocă despre care

Zeul fertilității — figurină din ceramică, din mileniul al II-lea î.e.n., descoperită în săpăturile de la Marlik

Dr. Ezat O. Negahban în momentul descoperirii „Cupei de la Marlik", aflată în mormîntul regal

pînă de curînd se știa prea puțin. Evoluția preistorică de pe platoul iranian pînă în cel de-al doilea mileniu î.e.n. a fost întrucîtva clarificată cu ajutorul săpăturilor. Continua însă să existe o perioadă obscură, ce se întindea de la începutul celui de-al doilea mileniu și pînă la primul sfert al mileniului întîi î.e.n. Era epoca în care populația indo-iraniană a dobîndit treptat controlul asupra platoului, constituindu-se puterea mezilor și ulterior marele imperiu ahemenid, care a dominat întregul Orient Mijlociu.

O CIVILIZAȚIE MARE ȘI UNITARA

Un număr foarte limitat de săpături, care aruncă o lumină nouă asupra acestei perioade, a fost efectuat pe platoul iranian ; este vorba, între altele, de săpăturile de la Hasanlu (perioada construcțiilor din pămînt ars), de pe cîmpia Solduz, la sud de lacul Urmia, de săpăturile de la Tepe Giyan (nivelul 1 și cel imediat precedent), din Luristan, în apropiere de Nahavand, de săpăturile de la Sialk (cimitirul B) lîngă Kashan, de săpăturile de la Tepe Nissar (ultima fază) din apropiere de Damghan, de săpăturile de la Hassan-Zamini, Beș Tețeni, Lankeran, Agha Evlar și Samtavro (nivelul superior al bronzului), de la Talych, ca și de săpăturile de la Goy tepe, lîngă Rezayeh. Alte descoperiri accidentale, cum ar fi cele de la Kaladest, în Mazanderan, de la Ziwiye în Kurdistan, de la Khorvin, dintre Quazvin și Karaj, ca și materialul Amlaș de la Gilan și bronzurile din mormintele de la Luristan, au adus un plus de informații tipologice privind arta și meșteșugurile din acea perioadă.

Datorită descoperirilor de la Marlik, care reprezintă în mod neîndoielnic cimitirul regal al uneia dintre cele mai mari puteri din acea perioadă, s-a făcut un imens pas înainte în îmbogățirea cunoștințelor noastre cu privire la epoca respectivă. Multe dintre obiectele de la Marlik sînt similare celor găsite într-o serie de locuri de cercetare apropiate, dar o asemenea calitate excepțională a fost numai rareori atinsă. În epoca respectivă, regiunea se caracteriza printr-o puternică unitate și centralizare, ceea ce a permis unor minunați artiști și meșteșugari să producă astfel de splendide opere de artă. În consecință, există toate indiciile că la sfîrșitul celui de-al doilea mileniu și la începutul primului mileniu î.e.n. a existat, în regiunile Gilan și Mazanderan, o civilizație mare și unitară, care întreținea contacte strînse cu statele învecinate. După cunoștințele de care dispunem astăzi, aceasta a ajuns pînă la Kashan în sud, pînă la Luristan în sud-vest și pînă în zona Caucaziană în nord.

După cîte se pare, populația Marlik a fost înfrîntă la începutul primului mileniu î.e.n., de către o putere apuseană, poate de către asirieni sau urartrieni, fiind obligată să se retragă spre sud și sud-est. Totuși, declinul politic al populației Marlik nu a împiedicat ca arta ei, deosebit de dezvoltată, să influențeze mai tîrziu culturile Orientului Mijlociu, inclusiv pe asirieni, mezi și ahemenizi.

Meșteșuguri și meșteri în Transilvania medievală

INGENIOZITATE ȘI FRUMUSEȚE

ȘTEFAN PASCU
membru corespondent al Academiei,
om de știință emerit

Un dicton popular spune : *meseria este brățară de aur*. Dictonul se referă la o realitate pentru vremurile mai depărtate, medievale, cînd cele mai de seamă creații, artistice sau de uz cotidian, se datorau priceperii și măiestriei meșteșugarilor. Aceștia erau meșterii care ridicau cetăți și castele ce minunează și azi privirea, stîrnind admirație prin ingeniozitatea planurilor și prin masivitatea construcțiilor. Erau meșterii care clădeau palate și biserici uimitoare prin grandoare și tehnică. Erau artiștii care cunoșteau perspectiva, anatomia și starea sufletească a oamenilor pe care-i pictau sau îi sculptau. Ei erau cei sub mîna cărora lemnul se transforma în figuri umane expresive sau se împodobea cu motive artistice de remarcabilă frumusețe. Meșteri pricepuți făceau din cahle adevărate opere de artă.

Tot artiști, și încă de mare talent, erau argintarii, ale căror opere au stîrnit și stîrnesc admirația specialiștilor și a amatorilor de frumos : pocale, potire, paftale, coroane, podoabe feminine etc. Chiar și armurierii știau să încrusteze, pe scheletul arbaletei, pe mînerul și teaca sabiei, pe sceptrul voievozilor sau pe grelele armuri nobiliare ori boierești adevărate lucrări artistice. Nu se lăsau mai prejos fierarii care știau fereca porți, făuri lacăte și zăvoare pe care meșterii de azi nu ușor le pot egala, ca ingeniozitate și frumusețe chiar. În sfîrșit, nu rămîneau de rușine nici chiar pielarii, care se întreceau în înfrumusețarea harnașamentelor, a încălțămintei, a pungilor.

Spre culmi ale măiestrici

Îndată după mijlocul secolului al XIV-lea, în unele orașe ardelene statutele pomenesc existența a 19 bresle și 25 de branșe sau ramuri meșteșugărești (1376 — Sibiu, Sighișoara, Sebeș, Orăștie), cuprinzînd toate meșteșugurile principale. La Augsburg existau în acea vreme 16 bresle cu 20 de branșe sau ramuri, la Köln 22 de bresle, la Strasbourg 28 de bresle.

Cererile de produse meșteșugărești sporesc mereu, pe măsura creșterii demografice a orașelor și tîrgurilor și pe măsura intensificării schimburilor dintre oraș și sat. Posibilitățile existau virtual, datorită materiei prime abundente și înmulțirii meșteșugurilor și meșteșugarilor. Nimic mai firesc decît sporirea ramurilor sau branșelor meșteșugărești și, ca urmare, diversificarea acestora, iar pentru a face față concurenței, strădania continuă spre perfecționarea măiestriei tehnice și artistice, mai ales că apare un nou concurent: produsele străine, aduse de negustori localnici sau din afară, nu numai din Cehia și Polonia, din țările germane și Franța, din Țările de Jos și Anglia, dar și din Orientul Apropiat și mai depărtat.

Cel dintîi aspect al transformărilor cantitative se reflectă în înmulțirea branșelor sau ramurilor meșteșugărești, ca și în separarea și organizarea aparte a unor noi specialități, în urma desprinderii de meseria mamă. Așa, de pildă, la confecționarea hainelor participau vreo 10 categorii de meșteșuguri și meșteșugari (pieptănătorii lînei sau fuioarelor, torcătorii, țesătorii de postav, țesătorii de pînză, tunzătorii de postav, albitorii de postav, piuarii, croitorii etc.). Și mai diversificat era meșteșugul pielăriei, care era practicat de aproape o duzină de specialiști în diverse ramuri (tăbăcari, cizmari, ghetari, curelari, șelari, pielari, blănari, cojocari, mănușari, tolbari, papucari, legători de cărți). Chiar și franzelarii, covrigarii și plăcintarii se despart de brutari, după cum cei ce confecționau arme erau tot atît de diversificați : arcari, arbaletari, săgetari, scutari, șlefuitori de săbii ; țin pa-

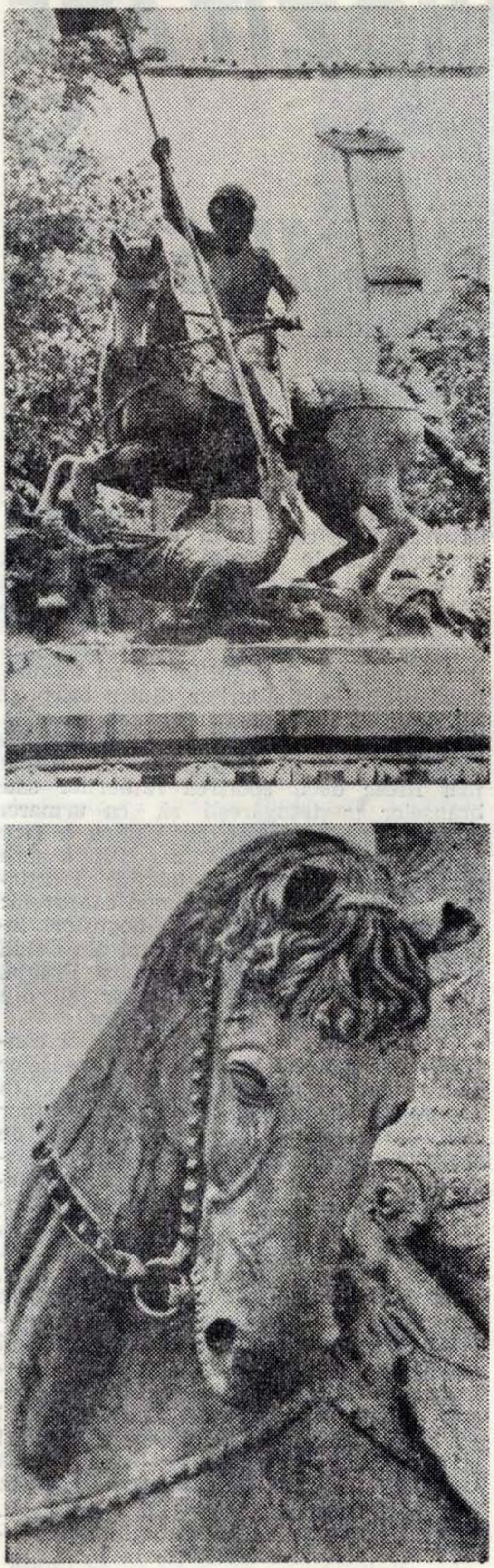

„Ținută măreață ca și împăratul Antoniu de pe Capitoliul din Roma“ — cum este descrisă de un iubitor de frumos — opera lui Martin și Gheorghe din Cluj domină și azi centrul orașului de pe Someș

sul cei ce prelucrau lemnul : căruțari, rotari, dulgheri, tîmplari, strungari.

Meșteri și calfe

Noi meșteșuguri și branșe sau ramuri meșteșugărești apar, potrivit nevoilor societății : ceasornicari, bărbieri-chirurgi. Este pe deplin explicabilă înmulțirea breslelor meșteșugărești în orașele mai însemnate pe măsura sporirii numărului specialităților : între 30 și 40 de bresle în Brașov, Sibiu, Cluj.

Pentru a se pune la adăpost de concurență în noile condiții, meșterii de aceeași specialitate sau de specialități foarte înrudite se asociază peste hotarele orașelor, constituindu-se în *bresle interurbane*. Asemenea asociere mai era grăbită și de tot mai complicata și mai complexa problemă a calfelor. Acestea, pe lîngă faptul că se organizează și ele în asociații de felul breslelor, își manifestă nemulțumirea împotriva meșterilor patroni, prin pretențiile de sporire a retribuțiilor și de îmbunătățire a condițiilor de muncă și de alimentație și chiar prin refuzul de a se mai prezenta la lucru. Primejdia era îndoită pentru meșterii patroni : stagnarea sau chiar descreșterea producției pe de o parte, iar pe de alta, angajarea calfelor la alți meșteri, în alte orașe. Ambele posibilități trebuiau zădărnicite. Asocierea în bresle interurbane a meșterilor, care se angajau astfel, să nu primească în atelierul lor nici o „calfă fugară“, însemna preîntîmpinarea unor asemenea acțiuni ale calfelor.

Nu mai puțin importante și semnificative sînt celelalte aspecte : perfecționarea tehnicii meșteșugărești și a măiestriei artistice. Toți meseriașii se străduiesc mereu să-și îmbunătățească și să-și perfecționeze meșteșugul, pentru a face obiecte mai trainice și mai plăcute, mai ușoare și mai comode.

Meșteri și artiști

Tehnica și măiestria se corelează strîns, de multe ori ajungînd să fie sinonime, sau aproape sinonime. Uneori însă măies-

Detaliul statuii ecvestre aflată pe Hradšin la Praga (Martin și Gheorghe)

Epitaf din 1471 lucrat cu migală de meșterul pietrar Gheorghe (Muzeul de istorie din Cluj)

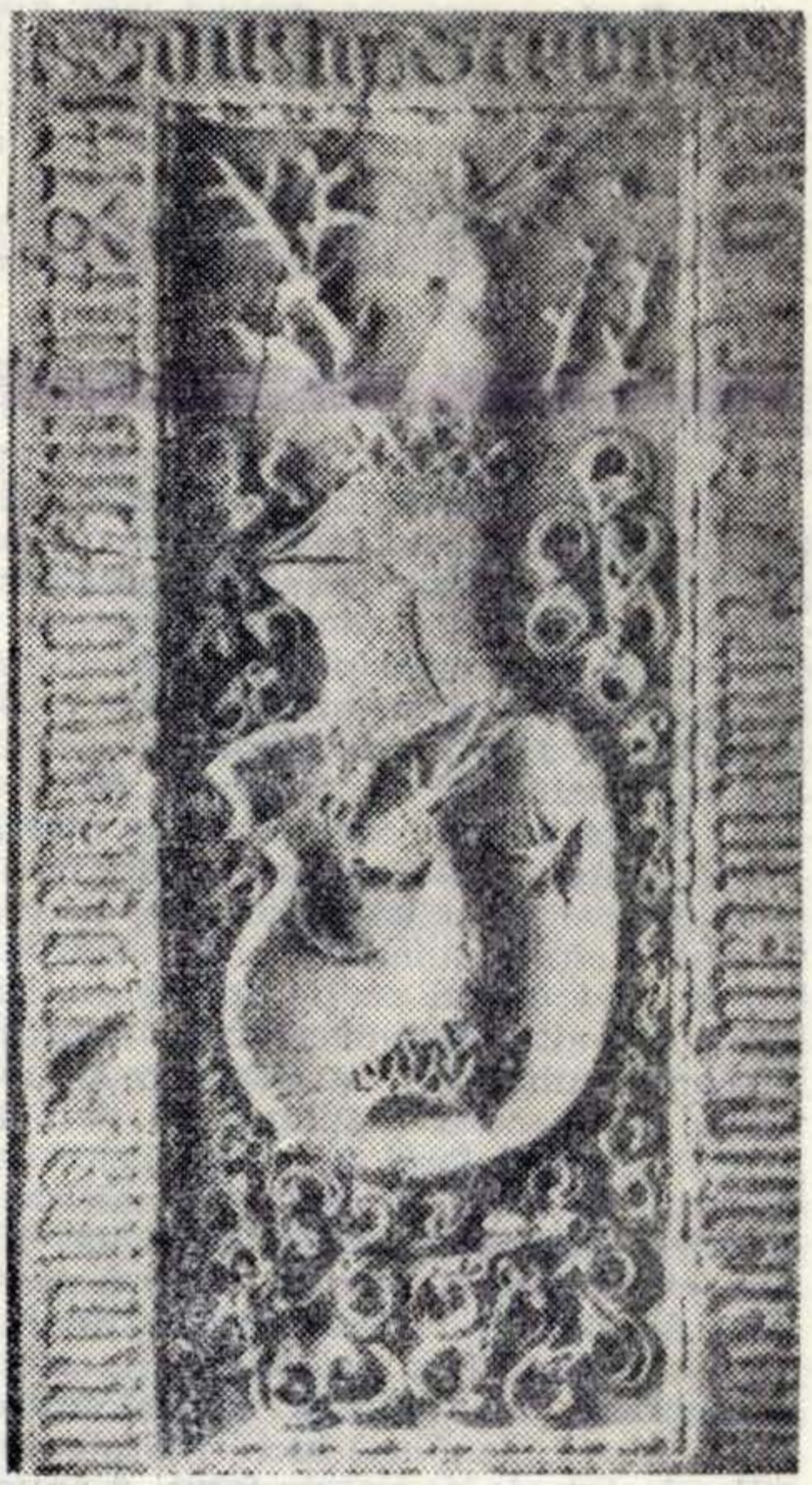

tria sa detașează de tehnică, conjugîndu-se mai strîns, mai firesc și mai organic cu arta. În evul mediu, arta era, în mare parte, tot un meșteșug, un meșteșug artistic. Cioplitorii în piatră sau în lemn erau meșteri și artiști în același timp, erau sculptorii vremii ; zugravii erau meșteri și pictori totodată ; meșteri și artiști erau de asemenea turnătorii în bronz și cositor, în aur și argint, din mîinile cărora au ieșit obiecte ce minunează ochiul și încîntă inima. Vizitatorii muzeelor noastre și mai ales ai Muzeului de istorie a Transilvaniei, din Cluj, ai unor biserici, cetăți și castele medievale, se opresc cu interes și admirație în fața statuilor de lemn sau piatră, a pietrelor de mormînt sau a chenarelor de la ferestre, a amvoanelor sau altarelor, a ușilor sau meselor romanice, gotice sau renascentiste. Vizitatorii muzeelor nu pot trece nepăsători nici pe lîngă obiectele de ceramică : cănі, oale și cahle, cele dintîi frumos ornamentate și frumos smălțuite, cele din urmă cu măiestrie sculptate (figuri umane și de animale, flori și plante). Se opresc de multe ori extaziați în fața operelor argintarilor și aurarilor: potire, cupe, pocale, cristelnițe, paftale, podoabe feminine, peceți solemne etc., admirînd tehnica turnării și tehnica strunjirii și lovirii, tehnica ornamentării cu ajutorul rotițelor zimțate, a imprimării și presării, tehnica poleirii și încrustării, a laminării filigranate și a emailării policrome.

O familie ilustră

Sînt aproape șase veacuri de cînd lumea admiră o operă de artă a unor ardeleni, sculptori și turnători în același timp, meșteri clujeni și frați totodată : *Martin* și *Gheorghe*, fiii pictorului Nicolae. Turistul ca și artistul profesionist sau amator nu va trece prin Praga fără să se oprească cu emoție în fața statuii ecvestre din curtea centrală a palatului Hradčin, care reprezintă pe Sf. Gheorghe „cel ce a ucis balaurul".

Cine sînt artiștii și ce valoare reprezintă creația lor ? La prima întrebare,

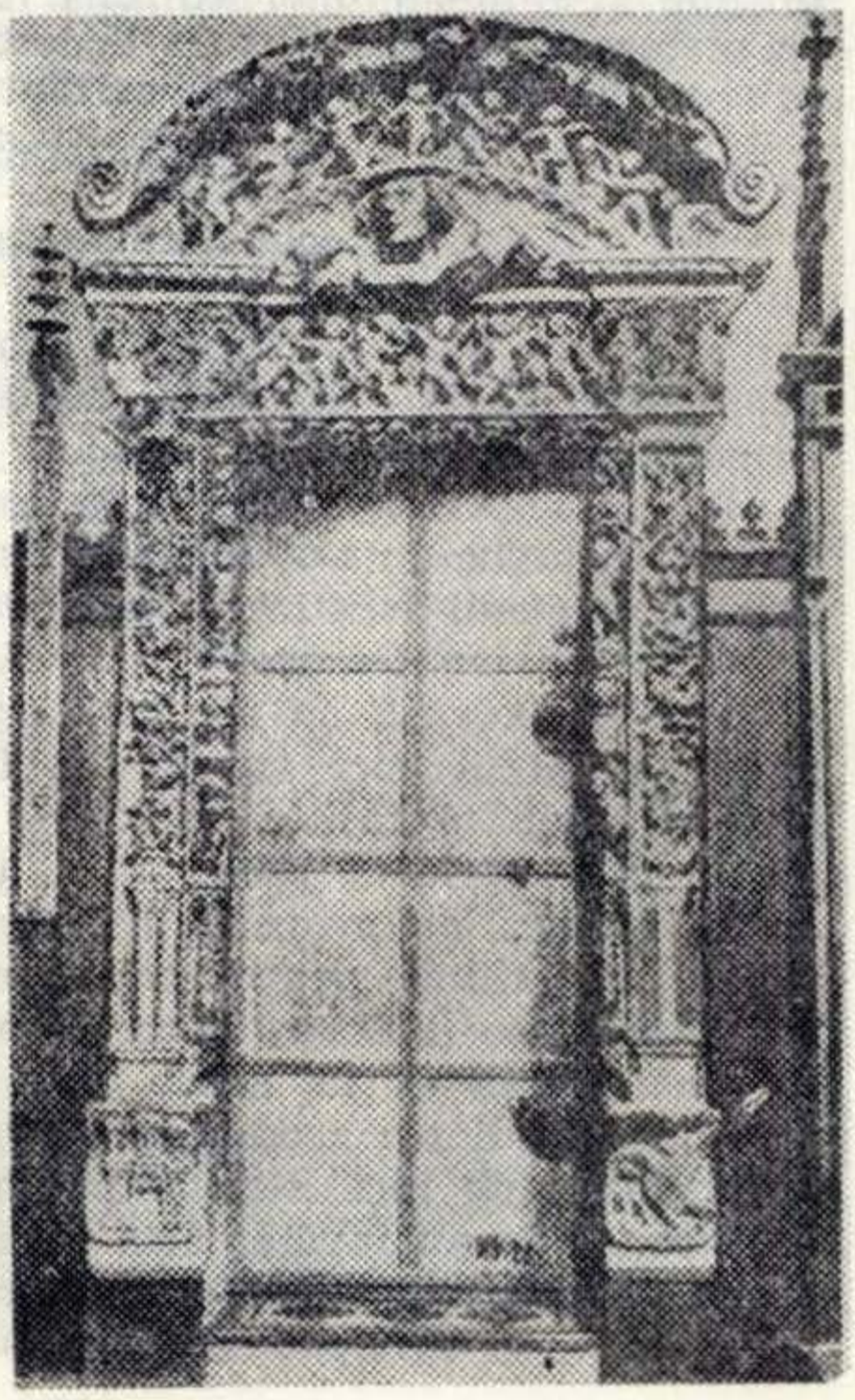

Giuvaer de piatră la care a lucrat cu migală meșterul Gheorghe : Portal de la biserica Sf. Mihail din Cluj (1528)

Vestea despre măiestria meșterului sibian Sebastian Hann s-a dus departe. Preocupat de ornamentația figurativă, Hann reprezintă pe același obiect mai multe episoade, așa cum se observă și pe această cană de argint, unde e înfățișată judecata lui Solomon...

răspunsul, în stadiul de acum al cunoștințelor este foarte lapidar ; mai satisfăcător este răspunsul la întrebarea a doua, deoarece este oferit de însăși opera lor.

Pe la 1360, doi adolescenți puteau fi văzuți pe drumurile prăfuite ale Europei, mergînd din țară în țară, din oraș în oraș. Erau frații Martin și Gheorghe, din Cluj, pe care tatăl lor îi trimisese să învețe arta meșterilor apuseni, după ce mai întîi învățaseră tot ce se putea învăța, ca ucenici și apoi în calitate de calfe, la vreun argintar clujean, mare meșter și artist și el, de care orașul de pe Someș nu ducea lipsă. Cu alte cuvinte, și frații Martin și Gheorghe din Cluj au făcut ceea ce făceau, după moda timpului, cei mai aleși dintre semenii lor : au luat toiagul peregrinului învățăcel, trăindu-și „anii de călătorie" *(„Wanderjahre").* Tatăl lor, Nicolae, este probabil autorul unor fresce recent descoperite în biserica Sf. Mihail din Cluj. Tot lui i se atribuie alte picturi, descoperite în biserica romano-catolică din Vlaha. Chiar dacă lucrările sale au un stil eclectic, ele dezvăluie totuși o anumită înrîurire a unor tradiții arhaice italiene, precum și reflexul unor stilizări înrudite cu pictura bizantină. Pictura îl descoperă, prin urmare, ca un om cu orizont apreciabil pe vremea aceea și pentru mediul în care a ostenit și a creat.

Artist cultivat, pictorul Nicolae s-a străduit să-și instruiască și să-și educe fiii cît mai bine cu putință. Fără să poată demonstra cu dovezi materiale asemenea afirmații, specialiștii nu se sfiesc să afirme și să sublinieze formarea sculptorilor Martin și Gheorghe într-o ambianță internațională, în medii artistice în care se încrucișau goticul cu Renașterea. Au călătorit, deci, și au poposit, au deschis larg ochii minții și inimii spre tot ce era frumos, s-au străduit să învețe tot ce se putea învăța în materie de sculptură și turnare de la maeștri de prima mînă, care i-au primit și găzduit pentru învățătură, în diferitele orașe italiene (dintre care Roma cu certitudine) și în altele din Franța meridională (dintre acestea, fără îndoială, Avignonul) : de aici s-au îndreptat spre Flandra, unde au învățat arta turnării în bronz, în care flamanzii erau mari meșteri.

„Luminează ca ziua, strălucește ca soarele"

Anii de învățătură de acasă și mai ales cei din timpul călătoriei în țările Apusului au fost întrebuințați cu cel mai mare folos. Martin și Gheorghe o dovedesc chiar din cele dintîi lucrări ale lor (1370), de la Oradea, din fața bisericii catedrale : statuile de bronz ale regilor unguri — Ștefan, Emeric și Ladislau — pe care au ținut să se semneze, spre știrea posterității : „Săvîrșite de Martin și Gheorghe, fiii magistrului Nicolae, pictorul din Cluj". Aceste statui, pe care oamenii de la sfîrșitul secolului al XVI-lea le mai puteau încă admira în piața din fața catedralei orădene, l-au încîntat și pe împăratul Rudolf al II-lea, care în 1598 le rîvnea pentru curtea sa. Dorința nu i s-a împlinit, din cauza împotrivirii orădenilor. Le-au văzut și le-au admirat numeroși localnici și călători străini, pînă la 1660 cînd, o dată cu ocuparea Oradiei de turci, au fost duse la Belgrad și topite de vreun vizir sau pașă dornic de înavuțire.

Și tot valoarea acestor opere de artă a atras luarea aminte a altui împărat german, Carol al IV-lea, protector, de altfel, al breslei creatorilor de arte frumoase. Acesta-i cheamă și le cere — firește în schimbul unei frumoase răsplăți — să-i facă, pentru cea de-a doua reședință a sa,

...din care putem admira și un detaliu.

care era orașul de pe Vîltava, o statuie ecvestră, în bronz, înfățișînd chipul Sf. Gheorghe, călare, ucigînd balaurul. Nu se știe cît timp au ostenit frații clujeni pentru această capodoperă. Se știe că ea a fost terminată în 1373, așa cum se poate citi și pe soclul copiei din Cluj: „Anul Domnului 1373 — această lucrare a chipului Sf. Gheorghe a fost săvîrșită de Martin și Gheorghe din Cluj". Chiar dacă nu e originalul, copia clujeană, de asemenea în bronz, ridicată pe un soclu, aidoma celei din Hradșin, așezată într-o ambianță medievală, este un prilej de mîndrie pentru cetățenii orașului de baștină al marilor artiști și un punct de atracție pentru vizitatorii din țară și de peste hotare.

După aproape șase secole, lucrarea este admirată cu același entuziasm, pentru proporțiile echilibrate, pentru fidelitatea anatomiei cavaline, pentru mișcarea nervoasă a animalului. Specialiștii o judecă la modul superlativ (J. Balogh, V. Vătășianu, V. Marica), iubitorii de frumos, plini de bucurie, află că din punct de vedere artistic lucrarea nu-și găsește asemănare în nici o statuie gotică, dar rivalizează cu statuile din quatrocento-ul italian. Modelul statuii ecvestre al Sf. Gheorghe este presupus de unii cunoscători într-una din sculpturile antice — celebra statuie ecvestră a lui Marc Aureliu din Piața capitolină de la Roma. Tradiției gotice îi aparține însă figura călărețului, de asemenea și dragonul. Reptila cu solzi și aripi de liliac e înfățișată într-o mișcare vie, înfășurîndu-și coada în jurul piciorului stîng, dinainte, al animalului.

Asemenea artiști nu și-au îngăduit, cu siguranță, răgaz de odihnă, după o creație de valoarea celei mai sus înfățișate. Amintirea lucrărilor lor nu s-a păstrat însă nici măcar prin scrisul contemporanilor sau a altora de după aceea, cu excepția celei din 1390. În acest an la chemarea episcopului de la Oradea, frații sculptori clujeni toarnă o altă statuie, a regelui Ladislau cel Sfînt, din bronz aurit, menită să împodobească piața din fața catedralei orașului de pe Crișul Repede. Și aceasta înfățișează pe regele Ladislau călare, împlătoșat, cu coroană pe cap, ridicînd securea de luptă. Pentru posteritate, artiștii au socotit necesar să însemne: „Anul Domnului 1390, ziua 20, luna mai, cîrmuind în chip fericit regele Sigismund și regina Maria, această lucrare cerută de venerabilul întru Hristos părinte domnul Ioan Episcopul de Oradea, a fost săvîrșită de meșterii Martin și Gheorghe din Cluj, în cinstea regelui Ladislau".

Smulsă, transportată și topită la Belgrad în 1660, această operă nu o putem judeca decît din impresiile transmise de unii din cei care au admirat-o. Un stihuitor al veacului al XVI-lea spunea că:

„luminează ca ziua, strălucește
ca soarele
nimeni nu se satură privind-o".

Iar învățatul cronicar de la începutul secolului al XVII-lea, Ștefan Szamosközi, iubitor de antichități și de opere de artă, o înfățișează în cuvintele următoare: „Suflată peste tot cu aur, cu o ținută măreață ca și împăratul Antoniu de pe Capitoliu din Roma, Gattamelata din Padova (opera sculptorului Donatello) și Bartolomeo Coleone din Veneția (opera sculptorului Verocchio)".

Numai că opera sculptorilor clujeni premerge cu un veac operele italiene cu care se face comparație...

Alt meșter Gheorghe

Clujul a găzduit, în același timp și în aceeași măsură, și faimoase școli-șantiere de meșteri zidari-pietrari-sculptori. Într-una din ele au fost instruiți meșterii arhitecți și artiștii sculptori care au împo-

dobit orașul cu impunătoarea biserică gotică cu hramul Sf. Mihail, ce domină și astăzi așezarea urbană, și au înzestrat-o pe aceasta cu frumoase sculpturi. O altă școală își desfășoară activitatea începînd din anii 1486-1487, în strada ce poartă azi numele lui Mihail Kogălniceanu, în scopul construirii mănăstirii fraților minoriți.

Dintr-o astfel de școală-șantier au făcut parte, și nu ca simpli meșteri, ci ca adevărați maeștri-pietrari și sculptori, mai mulți artiști. Dintre aceștia, ne vom opri puțin, cît ne permit știrile documentare — mai bine zis una singură, testamentul soției sale — asupra *meșterului Gheorghe*. Acesta și soții săi au lucrat la zidirea mănăstirii, dar au cultivat mai ales genul plasticii funerare. Ei sînt autorii acelor remarcabile lespezi funerare, pe care sînt reprezentate armoariile defuncților: animale sălbatice, frunze și crengi, delimitate prin șiraguri de perle, prevestind Renașterea.

Ultimul mare orfevru al Transilvaniei

Nu erau mai prejos, firește, nici meșterii artiști argintari. Clujul, Sibiul, Brașovul în primul rînd, dar și Oradea, Aradul, Timișoara, Sighișoara, Bistrița etc. au fost însemnate centre de argintari. Dacă, dintre acestea, Clujului i-a fost acordat atributul de „oraș-comoară", este pentru că, pe lîngă faptul că era un centru al argintăriei, mai era, la un moment dat, în secolul al XVI-lea și locul de batere a monedelor.

Ca centru al meșteșugului argintăriei avea un rival foarte serios în Sibiu. Acesta din urmă era favorizat, într-un grad superior, de faptul că avea ca și Brașovul și Bistrița, intense și neîntrerupte legături cu Țara Românească și cu Moldova, împlinind numeroase și însemnate cereri ale curților domnești și ale familiilor boierești muntene și moldovene.

Asemenea condiții avantajoase vor fi îndemnat și pe tînăra calfă slovacă *Sebastian Hann*, ca, la sfîrșitul „plimbărilor" sale, să se oprească și să se statornicească la Sibiu. Alegerea sa s-a justificat pe deplin, deoarece argintarul, de mare talent și de apreciabilă cultură și sensibilitate, va îndestula atît cererile patriciatului sibian, cît și o parte din cele muntene, domnești și boierești.

La 21 de ani, în 27 iulie 1765, tînăra calfă de argintari, originară din Loviče (Slovacia) este primită între cei 20 de membri ai breslei argintarilor din Sibiu, considerată în general impenetrabilă. La primirea sa, invidioșii meșteri nu și-au dat seama că noul lor soț îi va întrece pe toți cei de pînă atunci, pe toți cei din vremea sa. Pentru a fi primit un străin într-o breaslă cu caracter de veritabilă castă, a fost nevoie să dovedească un talent cu totul remarcabil: talent înnăscut și apoi cultivat în peregrinările sale prin orașele cu tradiții recunoscute în meșteșugul argintăriei, cum erau Nürnberg, Augsburg, poate Viena, Cracovia și altele. Calităților sale, artistice în primul rînd, se datorește ascensiunea rapidă, cum puține consemnează documentele vremii, a lui Sebastian Hann. Nu numai orașul i se adresează cu cereri repetate, dar îl solicită curtea princiară din Transilvania, numeroase familii aristocrate și patriciene, meșteșugari și negustori înstăriți, chiar și unii țărani cu o stare materială bună. Este cunoscut în Țara Românească, unde dintre lucrările sale sînt știute astăzi: potirul de la mănăstirea Dintr-un lemn, candela dăruită de soția lui Șerban Cantacuzino mănăstirii Sărindar, două ferecături de evangheliar cerute de Constantin Brîncoveanu, una pentru mitropolia din București și alta pentru mănăstirea Hurez.

Nu numai talentul, dar și starea materială îi asigură ascensiunea între soții săi de breaslă: staroste tînăr la 1684, în 1694 este staroste prim, pentru ca de la 1700 pînă la moarte (1713) să fie purtătorul de cuvînt al centumvirilor sibieni.

Talentat și muncitor, stăruitor și ambițios Sebastian Hann și-a asigurat prețuirea contemporanilor și a posterității, prin opera sa vastă, diversă și deosebit de valoroasă. Cercetările mai noi (Viorica Marica) au reușit să identifice 80 de obiecte-opere de artă, drept creația lui Hann. Cîte vor mai fi, acoperite de vreme și de anonimat!? Chiar și numai prin ceea ce a rămas și a fost identificat, Hann este socotit o personalitate artistică remarcabilă, ultimul mare orfevru al Transilvaniei. Obiectele liturgice (potire, cănі de împărtășanie, cristelnițe, anafornițe, sfeșnice, candele), dar mai ales numeroase argintării decorative și de uz casnic (talere pahare, pocale, cupe, cănі, castroane), obiecte de podoabă — giuvaere (paftale, pandantive, medalioane, casete etc.) și multe altele îi asigură lui Hann un loc de cinste în breasla argintarilor ardeleni.

Mai ales cănile striate, în număr de 15, i-au creat, pe bună dreptate, faima ce a depășit granițele țării de adopțiune. Temele acestora sînt inspirate din istoria vechiului Egipt (Triumful lui Sesostris), din mitologia greacă (Muncile lui Hercule, Arderea Troiei, Cresus pe rug etc.) sau din istoria romană (Marcus Curtius, paricida Tullia etc.) și din Vechiul Testament (David și Goliat, Judecata lui Solomon, Vizita reginei din Saba etc.). De la un singur episod, artistul ajunge să reprezinte pe același obiect mai multe episoade, reușind

(Continuare în pag. 73)

Napoleon I („Microcronică napoleoneană", pag. 88).

Vatra Dornei — gravură de epocă

Suceava — gravură de epocă

Navă feniciană din anul 900 î.e.n., expusă la Muzeul tehnicii şi ştiinţei din Milano („Fenicienii, inventatori ai alfabetului şi cărăuşi ai mărilor" pag. 78).

„Sînt singurul general de rangul meu pe care Napoleon nu l-a bătut niciodată!"

PRINȚUL DE LIGNE-

CEL MAI VESEL OM AL SECOLULUI SĂU

CONSTANTIN ANTIP

O zi de arest unui mareșal

1809... Publicarea citorva scrisori în ziarul oficial dintr-unul din numeroasele departamente ale Franței a provocat un răsunător scandal într-o mare capitală europeană — Viena. Scrisorile cu pricina ar fi rămas desigur îngropate în colecția acelei publicații dacă ar fi tratat niscaiva afaceri bănești sau intrigi amoroase. Dar ele (deși particulare, devenite publice datorită unei indiscreții) cuprindeau aprecieri acide la adresa politicii și strategiei militare a Imperiului habsburgic, pe care aristocrația vieneză nu le-ar fi iertat nici lui Dumnezeu. Critica fără menajamente a generalilor austrieci bătuți la Austerlitz sau Wagram a dezlănțuit augusta mînie a împăratului Franz I, care și-a exteriorizat-o la moment prin sancționarea autorului cu o zi de arest! Caz fără precedent. Nu era vorba doar de un locotenent din gardă, ci de un feldmareșal, cavaler al Lînii de aur, prinț de Ligne, fost suveran de Fagnolles și Edelstetten, senior de Beloeil, Baudour, Valincourt și alte locuri, marchiz de Roubaix și de Dormans, baron de Faucquemberge și de Warsin, grande de Spania etc., etc.

După cum notează unul din biografii săi, *feldmareșalul* a primit pedeapsa cu respectul unui supus credincios, iar *prințul* dizgrația cu ironia unui filozof. În lunga lui viață, Charles-Joseph de Ligne trăise, văzuse și auzise destule. Slujise sub patru dintre purtătorii coroanei habsburgice — Maria Tereza, Iosif al II-lea, Leopold al II-lea, Franz al II-lea; cunoscuse pe Frederic al II-lea, pe Ludovic al XV-lea și doamna de Pompadour, pe Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta, pe Ecaterina cea Mare și nefericitul Stanislas-August Poniatowski: purtase războaie împreună cu mareșalii Daun, Laudon și Lascy, prințul de Nassau-Siegen și cneazul Potemkin; vizitase pe Voltaire și Rousseau; de curînd văzuse pe Napoleon I și Alexandru I, intrase în relații cu Goethe și-i plăcea să-și petreacă timpul conversînd cu celebrul aventurier Casanova.

În căutarea gloriei

Prințul de Ligne a văzut lumina zilei în 1735, ca vlăstar al uneia dintre cele mai vechi familii din Hainaut-Belgia, a cărei deviză era : *Quo res cumque cadunt stat linea recta.*

Visul lui cel mai mare — gloria ; idolii săi — celebrități trecute — Condé, Turenne, Bonneval, Eugeniu de Savoia — sau contemporane — Frederic al II-lea. Valoarea ultimului dintre ei avea să o cunoască în chip nemijlocit, ca ofițer austriac, pe timpul campaniei militare dintre 1756-1763, intrată în istorie sub numele de Războiul de șapte ani[1]. La Leuthen (15 decembrie 1757) va admira una dintre cele mai mari victorii ale lui Frederic al II-lea, apreciată mai tîrziu de Napoleon drept o capodoperă din punctul de vedere al mobilității, caracterului manevrier și deciziei ; iar peste doi ani, la 21 noiembrie 1759, avea să fie martorul celui mai mare eșec al idolului său, capitularea de la Maxen. După una dintre cele mai serioase replici date de armata austriacă celei prusace, Hochkirch — octombrie 1758, tînărul de 23 de ani Charles-Joseph de Ligne va fi înaintat la gradul de colonel. Satisfacția e prea mare pentru a nu o împărtăși și altora. De pe cîmpul de luptă, îi scrie părintelui său, prințul Claude de Lamoral : „Monseniore, am onoarea să vă aduc la cunoștință avansarea mea la gradul de colonel...". „Domnule, — va fi răspunsul unui tată nu numai sever, dar și rece — după nenorocirea de a vă avea ca fiu, nimic nu putea să mă atingă mai mult decît nenorocirea de a vă avea și colonel..." Peste cinci ani, cînd se încheia pacea de la Hubertsburg, de Ligne purta gradul de general-maior.

Vor trece însă douăzeci și patru de ani pentru ca generalul, care iubea bătăliile frumoase și șarjele strălucitoare, să-și poată afirma calitățile într-o nouă campanie. Și aceasta a constituit-o războiul din 1787 — 1791, care a angajat Rusia și Austria împotriva Porții otomane. De Ligne acționează în 1788 la Oceakov și își leagă numele de asediul Belgradului din 1789. Dar aici se încheia și rolul lui de coman-

[1] Acest război confrunta trei mari puteri — Austria, Franța, Rusia, însumînd optzeci de milioane de oameni, cu o a patra, dispunînd de o populație de numai patru milioane, Prusia, care beneficia și de subsidiile Angliei. Frederic al II-lea remarca, nu fără ironie, că furtuna fusese dezlănțuită de „cele trei femei inamice" — Maria Tereza, împărăteasa Austriei, Elisabeta, țarina Rusiei, doamna de Pompadour, metresa factotum la curtea lui Ludovic al XV-lea, regele Franței.

„Țara lor este atît de frumoasă"

O SCRISOARE* DIN MOLDOVA A PRINȚULUI DE LIGNE către CONTELE DE SÉGUR

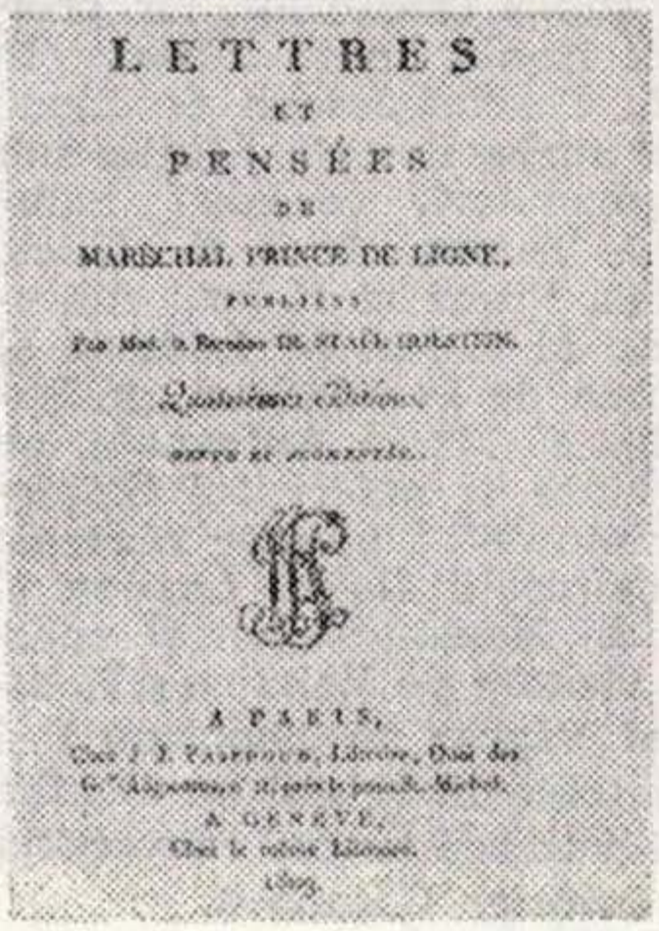
LETTRES
ET
PENSÉES
DE
MARÉCHAL PRINCE DE LIGNE,
PUBLIÉES
Par Mad. la Baronne DE STAËL HOLSTEIN.
A PARIS,
A GENEVE,

Coperta volumului „Scrisori și gînduri ale mareșalului prinț de Ligne"

1 decembrie 1788

Tabăra de la Movila Răbîii sau mai degrabă la Iași, unde se află cartierul meu general.

Prietenul dumitale, care trăiește bucuria izbînzilor, va povesti despre boierii pe care-i invită la petrecerile sale.

Aveam de gînd să fac o descriere frumoasă despre o victorie ușor de cîștigat asupra sultanului Gherai, prinț „in partibus" al Crimeii, asupra lui Ibrahim Nazir și asupra comandantului trupelor turcești de la Ismail. Turcii, care folosesc mereu aceleași locuri de trecere și de retragere ca

* Această scrisoare o prezentăm după „*Lettres et pensées du Maréchal Prince de Ligne, publiées par Mad. la Baronne de Staël Holstein*", ediția a 4-a, Paris—Geneva 1809, p. 184—193.

dant militar. O spune singur: „Eu am murit cu Iosif al II-lea“ [2].

Spectator pe scena istoriei

La marile convulsiuni istorice care au urmat, prințul de Ligne este redus la poziția de spectator. Nici Leopold al II-lea, nici Franz I nu-i cer sfatul, iar în fața dezastrelor suferite de armata austriacă din partea armatei franceze nu-i încredințează nici un comandament. Ca o tardivă consolare i se conferă, în 1808, titlul de feldmareșal. O ultimă încercare de a se face din nou util pe plan militar o întreprinde la vîrsta de șaptezeci și opt de ani, cînd, într-o audiență la împărat, declară că este gata să îndeplinească orice comandă împotriva forțelor inamice. Sesizînd că Franz I considera cererea deplasată, bătrînul prinț se explică: „Sînt singurul general de rangul meu pe care Napoleon nu l-a bătut niciodată!“

Dacă este oprit de a participa la războaiele în curs, de Ligne nu poate fi împiedicat să le comenteze, să le judece. El deplînge incapacitatea generalilor austrieci. „Am rîs și plîns, scrie el după înfrîngerea Austriei în 1796-1797, cînd am văzut în fruntea armatelor noastre în Italia și în Țările de Jos patru sărmani ignoranți sau infirmi pe care i-am avut în subordine și cărora, exceptîndu-l pe Clerfayt, nu le-aș fi acordat niciodată încrederea de a comanda trei batalioane“. În schimb în Napoleon, pe care nu-l iubea, dar îl admira, vedea forța irezistibilă a unei personalități prodigioase: „Capul îi este încununat de glorie și gloria sa nu este deșertăciune Inteligența sa este precisă, el a subordonat metafizica geometriei și pasiunile marilor sale țeluri.“

[2] Iosif al II-lea, care a nutrit pentru prințul de Ligne o puternică afecțiune, a murit în februarie 1790, adică în plină desfășurare a războiului contra Imperiului otoman.

Le prince charmant

Poate și pentru că soarta a făcut ca sabia să-i rămînă perioade îndelungi nefolosită, iar în ultimii douăzeci și cinci de ani ai vieții sale chiar să ruginească în teacă, istoria a păstrat cu trăsături mai îngroșate pe acel de Ligne, „prince charmant“, omul la modă al societății vechiului regim. Dacă, așa cum aminteam mai înainte, cunoscuse tot ceea ce făcuse faima Europei secolului al XVIII-lea, el însuși era cunoscut pretutindeni. Reprezentant tipic al cosmopolitismului nobilar al epocii, va spune: „Am

---

și vînatul, se adună la începutul fiecărei lupte în tabăra de la Movila Răbîii, ce-i drept o tabără renumită. De data aceasta, ei au dovedit iscusință în a o ocupa în întregime și ar fi putut fi foarte ușor prinși și bătuți. Contasem pe sărbătoarea Sfîntului Grigore, patronul prințului (Potemkin — n.r.). Dar eu sînt întotdeauna vox clamans in deserto.

Aș fi putut să-ți trimit un portret tot atît de nostim ca și celelalte, însă îl păstrez pentru mine. Cei cincisprezece sau douăzeci de mii de oameni, care erau atît de mulți încît păreau a fi cincizeci de mii, abia au plecat. Mă aflu într-o țară care mi se pare încîntătoare ** *[...].*

** Considerăm vrednic de consemnat că nu puțini străini care au fost prin părțile noastre în aceeași perioadă se exprimă în termeni asemănători despre țările române. După o călătorie făcută în 1786, Lady Craven va scrie referitor la Muntenia: „Ar fi foarte greu să afli pe lume un colț mai agreabil ca acesta“. (Citatul din adnotarea de față și cele folosite mai departe sînt reproduse după N. Iorga — „Istoria românilor prin călători“, ediția a II-a, București, 1928—1929).

O iarnă îngrozitoare, într-o colibă situată în mijlocul unui morman de noroi și zăpadă; o campanie de șase luni, timp în care nu am văzut altceva decît cerul, marea și ierburi pe o distanță de trei sute de leghe, iată destul pentru a mă face să găsesc acum totul plin de farmec.

De la plecarea mea din Elisabetgrad, nu mai întîlnisem nici o casă, nici un arbore, în afară de grădinile Pașei, în apropiere de fortificația de la Oceakov. Am sărutat aci cîțiva pomi, atît îmi era de dor să-i revăd. Chiar am cules și am mîncat cîteva caise excelente.

O apă verde, ca și cadavrele celor cinci mii de turci uciși, arși și înecați de prințul de Nassau, a fost singura băutură pe care am avut-o timp de cinci luni, sau apă din Marea Neagră, care nu este atît de sărată ca apa altor mări.

Imaginează-ți cît de fericit am fost cînd am dat de o fîntînă cu apă proaspătă, sus pe o colină, înainte de a coborî spre Iași. Am sărutat apa înainte de a o bea; am sorbit-o cu ochii înainte de a-mi umezi buzele care de atîta vreme simțiseră numai un gust sărat. Am fost încartiruit într-unul din aceste splendide palate, pe care boierii le construiesc în stil oriental și din care poți vedea peste o sută cincizeci în capitala Moldovei ***. *Citește o descriere a lor în lucrarea mea despre grădini.*

Femei încîntătoare, aproape toate din Constantinopol și din vechi familii grecești, stau tolănite pe divane, cu capul dat pe spate sau sprijinit pe brațele lor de alabastru. Bărbații care le vizitează stau și ei tolăniți alături de ele. O îmbrăcăminte foarte ușoară, scurtă și strîmtă acoperă trupurile lor fermecătoare, iar pe sub transparența vălurilor se conturează frumusețea sînilor. Pe cap poartă un fel de turban, dintr-o stofă neagră sau de un roșu aprins, ce sclipește de diamantele cu care este împodobit. Gîtul și brațele lor sînt împodobite cu perle de un alb imaculat. Pe brațe poartă, uneori, un văl subțire și transparent, împodobit cu țechini sau jumătăți de ducați. Am văzut pînă la trei mii de bucăți pe aceeași îmbrăcăminte. Restul îmbrăcămintii lor, în stil oriental, este din stofă brodată sau lucrată în aur și argint și garnisită cu blănuri prețioase, ca și îmbrăcămintea boierilor, care nu se deosebește de cea

*** N. Iorga consideră această afirmație ca o evidentă exagerare.

avut șase sau șapte patrii: Imperiul[3], Flandra, Franța, Austria, Polonia, Rusia și într-o anumită măsură Ungaria", simțindu-se, tot după propria mărturisire, austriac în Franța, francez în Austria, și una și alta în Rusia. La Trianon, la Versailles sau la Schönbrunn în Viena, la Sans-Souci la Potsdam sau Palatul de Iarnă din Petersburg, în saloanele din Londra sau Bruxelles, în dieta de la Varșovia sau în casele boierului Cantacuzino-Pașcanu de la Iași, apariția prințului de Ligne lăsa impresii de neuitat. Numeroși contemporani consemnează că sosirea sa într-un loc sau altul producea o adevărată epidemie de bună dispoziție. Poate numai în cele opt zile petrecute cu Voltaire și în cele opt ore în prezența lui Rousseau, prințul de Ligne va fi fost mai parcimonios în evoluții, la primul — pentru că în fața superiorității acestuia considera de prost gust să se afișeze ca om de spirit, la al doilea — pentru că l-a întîlnit în momentul unei copleșitoare mizantropii. În prefața la „Lettres et pensées du Maréchal Prince de Ligne", doamna de Staël subliniază că amestecul de spontaneitate și judecată, de superficialitate și profunzime, de sobrietate și veselie îl recomandau ca pe un adevărat fenomen: „Nu atinge nimic cu destulă asprime pentru a jigni, dar nici destul de serios pentru a convinge și niciodată nu tulbură viața pe care o înfrumusețează". După întîlnirea cu de Ligne, Goethe exclamă: „Am văzut pe omul cel mai vesel al secolului său".

[3] Se referă la calitatea sa de prinț al Sfîntului Imperiu Roman de Națiune Germană.

Condei în loc de sabie

Trăsăturile creionate mai sus sînt prezente și în activitatea sa literară. Admirator al lui Montaigne și La Fontaine, avizat asupra fenomenului literar al vremii, prințul de Ligne a lăsat și în acest domeniu o moștenire stufoasă, însumînd treizeci și patru de volume, sub un titlu socotit bizar: „Mellanges miiitaires, litteraires, sentimentaires", care cuprind studii de istorie și artă militară, amintiri de război, considerații asupra politicii și literaturii, comedii, versuri galante, maxime și chiar o încercare de roman. Publicarea lor a fost un adevărat act de curaj din partea editorilor, Frații Walther din Dresda. L. Dumont-Wilden menționează că această amestecătură, care denotă eleganță dar și neglijență seniorială, conține pagini de reflecții ingenioase, subtile și profunde, scrise într-un stil plin de farmec, alături de pagini obscure, confuze și prolixe, ceea ce are darul să descurajeze și pe cel mai răbdător și binevoitor citi-

a turcilor decît prin căciula pe care o poartă deasupra unei calote roșii, dar care nu seamănă cu un turban.

Soțiile boierilor poartă în permanență în mînă, ca și nevestele sultanilor, un fel de mătănii din diamante, perle, corali, lapis-lazuli, agată sau din lemn scump, cu care se distrează așa cum se distrează soțiile noastre cu evantaiul. Jucîndu-se cu aceste mătănii, ele își mențin agilitatea degetelor cu unghii vopsite cu roșu [...] Șapte sau opt servitori și tot atîtea tinere fete care servesc pe soțiile boierilor, toți tineri și cu fețe încîntătoare, stau în permanență în apartamentele boierilor: costumele lor nu diferă de cele ale stăpînilor decît prin aceea că sînt mai puțin bogate. Fiecare servitor sau servitoare are misiunea sa de îndeplinit. Unul aduce, de îndată ce un vizitator pășește pragul casei, una pînă la patru pipe. O fată aduce o chiseа cu dulceață de trandafiri, iar alta împrăștie esență de parfum pentru a înmiresma salonul. Un servitor aduce o ceașcă cu cafea, iar o fată un pahar cu apă. Și acest lucru se repetă la douăzeci de boieri, în aceeași zi, dacă te duci să le faci o vizită. Ar însemna o mare necuviință să refuzi asemenea amabilități.

Aici mă simt foarte bine, este cald și umblu îmbrăcat ca boierii. Mă duc deseori la ei, deși nu știu decît foarte puține cuvinte valahe și de loc greaca, pe care o vorbesc aceste doamne. Ele disprețuiesc limba pe care o vorbesc soții lor. De altfel, boierii vorbesc puțin. Teama pe care o au față de turci, obișnuința de a auzi mereu vești proaste și autoritatea pe care o exercită asupra lor Divanul de la Constantinopole și domnitorii țării, i-au determinat să fie de o tristețe de neînvins. **** *Cincizeci de persoane care se adună în fiecare zi într-o casă sau alta au aerul că așteaptă streangul fatal și îi auzi mereu zicînd: aici tatăl meu a fost ucis din ordinul Porții, iar aici sora mea, din ordinul Principelui.*

Cînd spun că mă duc la boieri ca să gîndesc, mă duc mai degrabă ca să nu gîndesc pentru că după ce am fumat a patra pipă mă transform complet în turc: devin o nulitate și nu mai am nici o idee. Dar ce aș putea face mai bun fiind departe de voi și de tot ceea ce iubesc?

Îmi place destul de mult aerul cucernic cu care tinerii, adesea de ambele sexe, își scot papucii chiar de la prima treaptă a scării, pentru a nu murdări frumoasele covoare sau sanctuarul unde se odihnesc stăpînii lor. După ce își îndeplinesc misiunea, ei se retrag de-a-ndaratelea, își încalță papucii și îngenunchează într-un colț. Îmi place că nu trebuie să suni sau să țipi fără încetare după servitori. Dacă din întîmplare sînt toți ocupați, atunci îi poți chema, întocmai ca în harem, bătînd din palme ca și cum ai aplauda.

La Iași, tonul este dat de Constantinopol întocmai cum Parisul dă tonul orașelor de provincie. Galbenul era culoarea preferată a sultanelor. La Iași, galbenul a devenit culoarea preferată a tuturor femeilor. La Constantinopol, pipele lungi din lemn de cireș au luat locul pipelor din lemn de iasomie. Și la Iași boierii au acum pipe făcute din lemn de cireș. Acești domni nu merg niciodată pe jos. Ei sînt tot atît de leneși ca și turcii. Femeile ar putea să se abțină puțin de a avea asemenea pîntece. Acest lucru este în așa măsură considerat un apanaj al frumuseții, încît o mamă

**** Și medicul Andreas Wolf, care a însoțit armata habsburgică prin Moldova în 1788—1790, constată apatia boierimii, care se putea concentra în expresia „așa am pomenit, așa om lăsa".

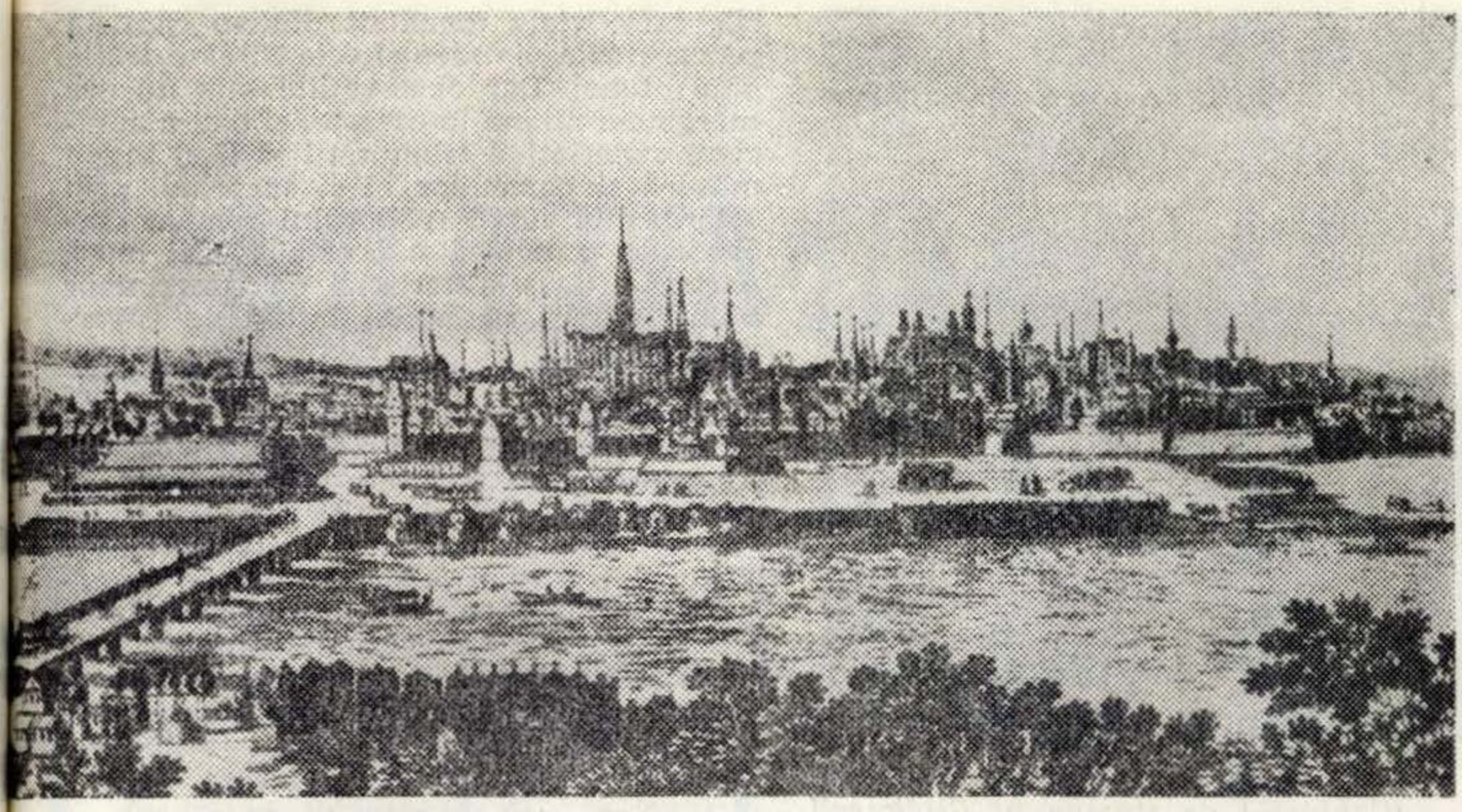

Viena la sfirşitul secolului al XVIII-lea (stampă de epocă)

tor. Posteritatea trebuie să fie recunoscătoare doamnei de Staël, care, triind acest vraf de scrieri, a stabilit, printr-o inteligentă culegere de texte alese, reputaţia literară meritată de autorul lor.

Volumul în care este inclusă o parte a corespondenţei prinţului de Ligne inserează şi scrisorile asupra războiului ruso-austriaco-turc din 1787-1791, socotite printre cele mai interesante ale sale. Una din

şi-a cerut scuze că fiica sa nu avea încă burtă. „Dar va avea cît de curînd", mi-a spus ea, „căci acum este o ruşine. Este dreaptă şi subţire ca o scîndură de brad". Costumele şi manierele asiatice fac pe cele frumoase şi mai frumoase, iar pe cele urîte şi mai urîte care, ce-i drept, sînt foare rare în această ţară.

Tocmai am dat o petrecere fermecătoare, care a fost un succes extraordinar. O sută de boieri cu soţiile lor au fost invitaţi la masă, după care a urmat un bal unde s-a dansat dansul grec „pyrrhique" şi alte dansuri greceşti, moldoveneşti, turceşti, valahe şi egiptene. [...]

În timpul dansului, femeile şi bărbaţii se ţin de mînă. Se fac cîţiva paşi în cerc, însă stînd mai mult unii în faţa celorlalţi. Îşi fac semne, se îndepărtează, apoi se apropie — nu-mi dau seama cum — se privesc, se ascultă, îşi ghicesc gîndurile şi au aerul că se iubesc... Acest dans mi se pare destul de la locul lui. [...]

*Nimic nu se aseamănă cu situaţia în care se găsesc aceşti oameni [...] Oh, voi, arbitrii destinelor bieţilor muritori cărora de atîtea ori le-aţi pus arma în mînă, îndreptaţi răul pe care-l faceţi omenirii. Voi purtaţi o răspundere mai mare decît noi care nu sîntem decît executorii ordinelor voastre. Faceţi un serviciu acestei omeniri şi, în acelaşi timp, politicii mai multor imperii, lăsînd în pace pe aceşti bieţi moldoveni. Ţara lor este atît de frumoasă, încît întreaga Europă ar ţipa de mînie dacă cineva ar încerca să o subjuge. Scoateţi-o de sub tirania Orientului şi daţi-i independenţa. Lăsaţi-i să se cîrmuiască singuri şi în locul domnitorului, care este obligat să se poarte ca un despot şi ca un pungaş ***** pentru a fi pe placul Porţii otomane, să li se dea doi boieri care să cîrmuiască ţara pe o perioadă de trei ani. Revenind în mijlocul celor de unde au plecat, ei nu vor îndrăzni să abuzeze de puterea lor căci vor fi făcuţi să plătească scump la expirarea termenului.*

Cînd va veni pacea, curţile mediatoare să-şi facă o desfătare din a le întocmi un mic cod de legi foarte simplu care îndeosebi să nu fie elaborat de mîna unui filozof ci de cîţiva jurisconsulţi, oameni de treabă care să cunoască clima, caracterul, religia şi moravurile ţării şi care să asigure o autoritate cu adevărat suverană celor doi cîrmuitori mari şi puternici însărcinaţi cu administraţia.

*Ce carieră pentru sensibilitatea şi înţelepciunea dumneavoastră! Deveniţi un Montesquieu sau Louvois, dacă puteţi, fără a înceta să fiţi Racine, Horaţiu şi La Fontaine. Ajutaţi pe scumpii mei moldoveni oricum veţi putea. Ei se poartă atît de frumos cu mine! Iubesc totul la ei şi în special limba, care-mi aminteşte că descind din romani. Este un amestec armonios de latină şi italiană. Ei spun „szluga" ****** în loc de bună dimineaţa, „formos coconitza" pentru fată frumoasă, „sara bona" pentru bună seara şi „dragua-mi" pentru te iubesc. Aş putea oare să termin mai frumos această scrisoare decît prin acest adevăr pe care aş putea să vi-l redau în cel puţin douăsprezece limbi şi pe care, sînt sigur, că îl veţi interpreta în cea mai curată limbă franceză?*

***** Generalul Langeron din armata rusă, participant şi el la campania din 1787—1791, este şi mai aspru la adresa regimului fanariot, afirmînd în memoriile lui că „nu există pe pămînt o ceată de ticăloşi mai imundă decît fanarioţii".

****** Expresiile subliniate sînt folosite astfel în originalul scrisorii.

O piață din Iași. Litografie de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R.)

aceste scrisori a fost trimisă din Moldova amicului său, contele de Ségur [4]. Cunoscută istoricilor români, dar nu și unor cercuri mai largi, scrisoarea s-a bucurat de comentarii, printre care și cele ale lui N. Iorga [5], care o consideră „foarte bine alcătuită", dar rod al „unui fluture de saloane", presărată „cu glume care sînt și mai bune și mai rele, dar, fiind spirituale, îi sînt îngăduite...", Notațiile lui Iorga sînt totuși consecința unei lecturi grăbite, care iau în considerație doar prima parte a scrisorii și ignorează aproape total partea a doua.

Desigur, prin poziția în care se afla prințul de Ligne la Iași, în 1788, contactele lui nu au trecut dincolo de societatea oficială, de clasa dominantă, de păturile suprapuse și în special de acea zonă care exprima și reflecta moravurile regimului fanariot și influența constantinopolitană. De aceea, chiar dacă unele din observațiile sale conțin o mare doză de subiectivism și pot apărea ca șarje caricaturale, aceasta nu alterează fondul și caracteristicile principale ale mediului social-politic în care se mișca aristocratul străin. Optica unui nobil trăit în atmosfera Vienei și mai ales a Parisului căuta asemănările și deosebirile între viața mondenă dintr-o capitală pe care abia o vedea și cele în care trăise pînă atunci. Dar observațiile sale nu se mărginesc numai la aceasta, ci dau o apreciere superlativă frumuseții țării și într-o măsură și oamenilor ei și surprind, prin intermediul limbii poporului român, descendența romanică a acestuia. Mai mult, partea a doua a scrisorii dă curs unor opinii asupra regimului intern de guvernare a Moldovei și a raporturilor acestei țări cu exteriorul. Condiția țării i se părea de nesuportat și socotea legitimă emanciparea ei de sub stăpînirea otomană, ajungerea la starea de independență în toate actele unei cîrmuiri de sine stătătoare. Fără discuție, apelul la puternicii Europei pentru a aduce „fericirea" românilor din Moldova, soluțiile preconizate se înscriu, ușor transformat, în viziunea prietenului și protectorului său, împăratul Iosif al II-lea, ale cărui formule s-au dovedit falimentare.

„Trăiască Maria Tereza!"

Ca reprezentant consecvent al vechiului regim, însă, prințul de Ligne nu putea nici atunci, nici mai tîrziu să depășească această viziune. El n-a fost capabil să înțeleagă sensul marii zguduiri a lumii de către Revoluția Franceză, pasiunea și energia descătușată de către memorabilul eveniment. Apărător al unor cauze pierdute, prințul de Ligne va sprijini emigrația contrarevoluționară și va înregistra cu stupefacție priveliștea ce-i înfățișa în suita lui Napoleon pe fiii gentilomilor pe care-i cunoscuse odinioară la Versailles, la familiile d'Orléans, Mazarin sau Polignac.

Speranța supraviețuirii lumii de altă dată și-o lega de feudalismul austro-german. De aceea, salută întrunirea Congresului de la Viena, în care vedea posibilitatea reînvierii vechii Europe. La optzeci de ani, de Ligne redevine omul la modă. Locuința lui de pe Mölkerbastei se transformă într-un loc de pelerinaj. Dacă în tinerețe, el, prințul de Ligne, era acela care cutreiera curțile europene, acum, la crepuscul, reprezentanții acestora au venit ei, aici, la Viena. În acest decor cosmopolit, într-o noapte a lui decembrie 1814 bătrînul feldmareșal își dădu sfîrșitul, nu fără a se remarca încă o dată ca reprezentant al secolului apus, prin ultimele cuvinte pe care, sculîndu-se drept în patul agoniei sale, le-a rostit în auzul celor din jur : „En avant ! Vive Marie-Thérèse !".

[4] Este vorba de contele Louis-Philippe de Ségur (1753—1830) pe care de Ligne l-a cunoscut în 1787, în timp ce se afla în alaiul Ecaterinei a II-a în faimoasa călătorie imperială în Crimeea, organizată de cneazul Potemkin. Contele de Ségur a fost voluntar în războiul pentru independența Americii, apoi ambasador al Franței la Petersburg. Ulterior, consilier de stat și mare maestru de ceremonii al împăratului Napoleon, iar sub restaurație pair al Franței.

[5] Vezi N. Iorga, Istoria românilor prin călători, ediția a II-a, Editura Casei școalelor, București 1928, vol. II, p. 255—256.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC : Maréchal Prince de Ligne, *Lettres et pensées* ; Lord Broughton, *Napoleon, Byron et leurs contemporaines, souvenirs d'une longue vie* ; L. Dumont-Wilden, *La vie de Charles-Joseph de Ligne* ; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători* ; Général Frédéric Canonge, *Histoire et Art Militaires*.

TULPINA MULTIMILENARĂ A UNEI CIVILIZAȚII

prof. univ. dr. docent
DUMITRU BERCIU

Datorită săpăturilor arheologice din ultimul sfert de veac, a studiilor de detaliu și de sinteză, apărute pînă acum, au fost înlăturate numeroase lacune și puse într-o lumină nouă multe laturi obscure ale istoriei și vieții de toate zilele a geto-dacilor. Documentarea arheologică a confirmat în general și a îmbogățit esențial datele pe care le avem din sporadicele izvoare scrise. Astfel, cultura materială și spirituală a geto-dacilor se înfățișează azi, în toată originalitatea, superioritatea și unitatea ei, în cadrul general al istoriei popoarelor de la hotarele lumii antice și în cadrul acesteia însăși.

Noua istoriografie românească a scos în evidență rolul pe care l-au jucat cu adevărat geto-dacii în această parte a Europei. Acest rol a ieșit și mai mult în evidență din studierea concomitentă a relațiilor dintre băștinași și greci, sciți, celți și romani, cu sublinierea aportului hotărîtor pe care l-a adus, de fiecare dată, fondul local, în atingere cu acel al diverșilor factori externi. S-a adăugat la aceasta contribuția arheologiei românești la elucidarea problemei genezei culturii geto-dace *și a* străvechilor ei rădăcini tracice, *precum și a unei periodizări locale și a sesizării — arheologic documentată —* continuității dezvoltării culturii dacice *sub stăpînirea romană, la* dacii liberi *și în perioada de după 271 e.n. (după părăsirea oficială a provinciei Dacia de către romani).*

După mărturia autorilor antici și după părerea generală a lingviștilor, geții și dacii vorbeau aceeași limbă, un dialect al limbii tracice, cu particularități proprii.

Această unitate între geți și daci — care formaseră o singură populație — se manifestă, de asemenea, prin comunitatea de credință și de cultură, sprijinindu-se pe fondul tracic din epoca bronzului și prima epocă a fierului.

UNITATE ÎN DIVERSITATE

Datorită așezării lor geografice (de la Carpați la litoralul Mării Negre), *geții* vor fi menționați de Herodot — „părintele istoriei" — ca „cei mai viteji dintre traci", ei fiind de fapt *singurii* care s-au opus *cu armele* oștilor regelui persan Darius I, în 514 î.e.n., în expediția lui împotriva sciților. În împrejurările afirmării politicii macedoniene la Dunărea de Jos, în vremea lui Filip al II-lea și Alexandru Macedon, geții sînt din nou menționați de izvoare, ca și în vremea basileului get Dromichaites și a lui Lysimach, învins și luat prizonier de geți.

Multă vreme știrile scrise privind istoria politică a geto-dacilor s-au limitat la regiunea de sud-est a României de azi și abia către sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. se menționează regele dac Oroles, în luptă cu bastarnii (pătrunși pe teritoriul actual al Moldovei) și se vorbește despre ridicarea puterii dacilor sub Rubobostes. Prin urmare, abia de la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. întregul teritoriu locuit de geto-daci intră în lumina istoriei scrise, pe cînd cel traco-getic intrase încă din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., dacă vrem să ne referim la Hecateu din Milet.

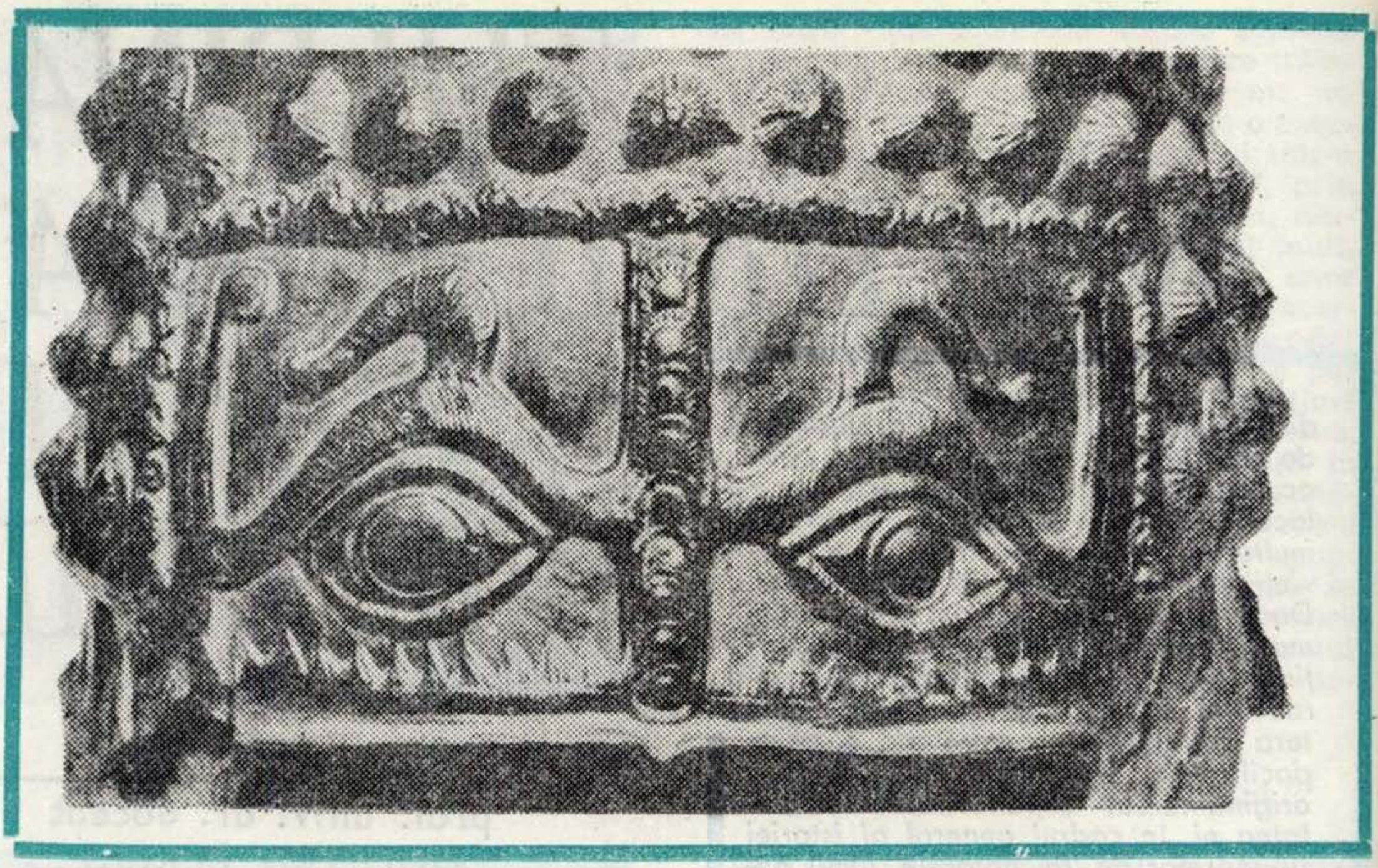

Frontalul coifului de aur de la Coţofeneşti, cu cei doi ochi apotropaici (secolul al IV-lea î.e.n.) Imaginea de ansamblu a coifului a apărut în „Magazin istoric" nr. 3, iunie 1967

Formarea şi *evoluţia* culturii materiale geto-dace vor cunoaşte o *dezvoltare diferenţiată*, urmare logică a împrejurărilor istorice şi geografice specifice.

Geto-dacii au creat în a doua epocă a fierului — pe care arheologii o numesc convenţional Latène — o *cultură unitară* pe ansamblul teritoriului locuit de ei. O asemenea unitate de cultură şi-a dovedit toată puterea în vremea războaielor de apărare împotriva romanilor şi în procesul etnogenezei poporului român, cînd fondul autohton dacic şi apoi daco-roman a asigurat continuitatea de-a lungul stăpînirii romane şi în epoca migraţiilor. Unitatea culturală geto-dacă s-a format încet, pe întregul teritoriu, începînd din secolul al III-lea î.e.n., dar procesul acestei formări s-a sprijinit în permanenţă pe unitatea etnică şi pe fondul unitar hallstattian tracic (prima perioadă a fierului, secolele XII—V î.e.n.). În primul rînd, triburile din Dobrogea şi de la Dunărea de Jos au trecut cele dintîi la noua epocă a fierului, aristocraţia lor reuşind încă din secolul al V-lea î.e.n. să creeze o artă de stil animalier şi de caracter „princiar", aristocratic, întocmai ca şi celţii din Europa centrală. Noul stil şi noua cultură de tip Latène *au luat naştere pe fondul local* şi cu *participarea activă a factorului elenic*, avînd la început o răspîndire în zona traco-getică extracarpatică. *Geţii dintre Balcani şi Carpaţi* — ca ramură a tracilor meridionali — sînt, după părerea noastră, *creatorii noului patrimoniu artistic-cultural*. Între zona traco-getică şi cea nord-tracică sau dacică existau *permanente şi puternice întrepătrunderi*, care au asigurat mereu unitatea. *Diferenţa de ritm şi unele particularităţi de conţinut şi distanţe în timp* între cele două zone — diferenţă ce exista în acea vreme şi în Galia, de pildă, — nu micşorează cu nimic *caracterul unitar* al culturii geto-dacilor şi rolul pe care ei l-au jucat în aceste părţi ale Europei, rol pe care putem să-l asemănăm cu acela al celţilor din Galia. Am arătat şi în alte împrejurări că unitatea, continuitatea şi etnicitatea culturii tracice au rămas intacte pe pragul trecerii la a doua epocă a fierului şi cu atît mai mult în cursul acestei epoci. „Dacă în studiul acestei epoci, de o strălucire extraordinară, s-a recurs la studierea detaliată a zonelor — scriam nu de mult —, aceasta s-a făcut pentru a pătrunde mai adînc în procesul însuşi al dezvoltării istorice a geto-dacilor, iar concluziile nu fac altceva decît să accentueze şi mai mult unitatea de cultură şi de viaţă a geto-dacilor din a doua epocă a fierului. Unitate în diversitate, am putea spune, fiindcă esenţială este unitatea, şi ea s-a manifestat la geto-daci cu toată tăria, de la litoralul Mării Negre pînă în nord-vestul

Cupă din tezaurul de la Sincrăieni

teritoriilor locuite de ei, atît în domeniul culturii materiale și spirituale, cît și în viața economică, socială și politică".

MEȘTEȘUGUL ARGINTULUI

Pentru perioada timpurie Latène, caracteristică este la geto-daci în primul rînd *arta de stil animalier*, pe care am amintit-o mai înainte. Sabia-emblemă de la Medgidia, inventarul excepțional de bogat al mormîntului unui reprezentant de seamă al aristocrației traco-getice de la Agighiol (județul Tulcea), coiful de aur de la Coțofenești (județul Prahova), precum și așa-numitul „tezaur" (de fapt tot inventarul unui mormînt princiar, ca și cel de la Agighiol) de la Craiova, documentează această *primă perioadă, de reală strălucire, a artei și meșteșugului argintului*, alături de care nu lipsea nici arta aurului. În materialul arheologic descoperit pînă acum se oglindește influența artei grecești, a celei persane, scitice și frigiene. Împreună cu elementele de cultură și artă locală — cum sînt, de pildă, aplicele reprezentînd un ursuleț, motivele decorative de caracter geometric — apar forme originar-persane, ca vasul-fială, vasul bitronconic de cult cu scene închipuind animale fantastice, ca pe coiful de aur. Coiful de la Coțofenești, cel de la Agighiol și cel aflat într-un muzeu din Detroit (S.U.A.) reprezintă *tipul* folosit de geto-daci.

Pe baza artei traco-getice, se va dezvolta arta argintului din perioada de înflorire a culturii dacice, adică în secolele I î.e.n. și I e.n., cînd întreaga moștenire din perioada timpurie va fi fructificată și dezvoltată. Acum se vor răspîndi caracteristice brățări simple sau plurispiralice, cu extremitățile stilizînd capete de șerpi — element de străveche tradiție autohtonă —, coliere torsionate, simple sau împletite, lanțuri, fibule cu nodozități, cu mască sau în formă de disc, inele, pandantive, aplice etc. Cele mai multe dintre aceste podoabe, tipic dacice, au apărut în numeroasele tezaure (pînă acum aproximativ 80) de argint, descoperite pe întregul teritoriu locuit de geto-daci și care, atît prin conținutul lor, cît și prin aria de răspîndire, subliniază unitatea de cultură la geto-daci și structura social-economică a celor două secole dinainte de cucerirea romană (vreme în care se intensifică treptat și influența romană, în toate compartimentele vieții materiale și spirituale a dacilor). Dacii abandonaseră, încă de la începutul secolului I î.e.n., tradiționala monedă locală geto-dacă (din secolele III și II î.e.n.) imitată după moneda macedoneană și trecuseră la al doilea tip de monedă, deve-

O piesă de harnașament din argint aurit din „tezaurul" de la Craiova; secolul al IV-lea î.e.n.

nită și ea indigenă, dar de data aceasta imitată cu măiestrie după denarul republican roman, care dobîndește o răspîndire generală în cadrul unității lumii geto-dace. O dată cu vechea monedă locală dispar și tipurile de monedă unional-tribale. Societatea locală făcuse un nou pas pe calea progresului.

CETĂȚI ȘI LOCUINȚE

Dacii au dezvoltat, de asemenea, o *admirabilă artă a construcțiilor* de caracter militar, religios și civil, unele din ele fiind pe punctul de a dobîndi un adevărat *caracter urban*. Drept mărturie stau planul și arhitectura cetăților de piatră din Munții Orăștiei, de la Piatra Craivei și din celelalte așezări. Concepția însăși a unui sistem defensiv unitar, avînd centrul în Munții Orăștiei, s-a impus de la început în ochii cercetătorilor și ea se confirmă pe măsură ce se dezvoltă an de an cercetările arheologice. În cadrul sistemului defensiv general — legat în special de construcțiile pe înălțimi și de controlarea căilor de acces ale

Două fibule de argint din tezaurul dacic de la Bălănești, județul Olt; secolul I î.e.n.

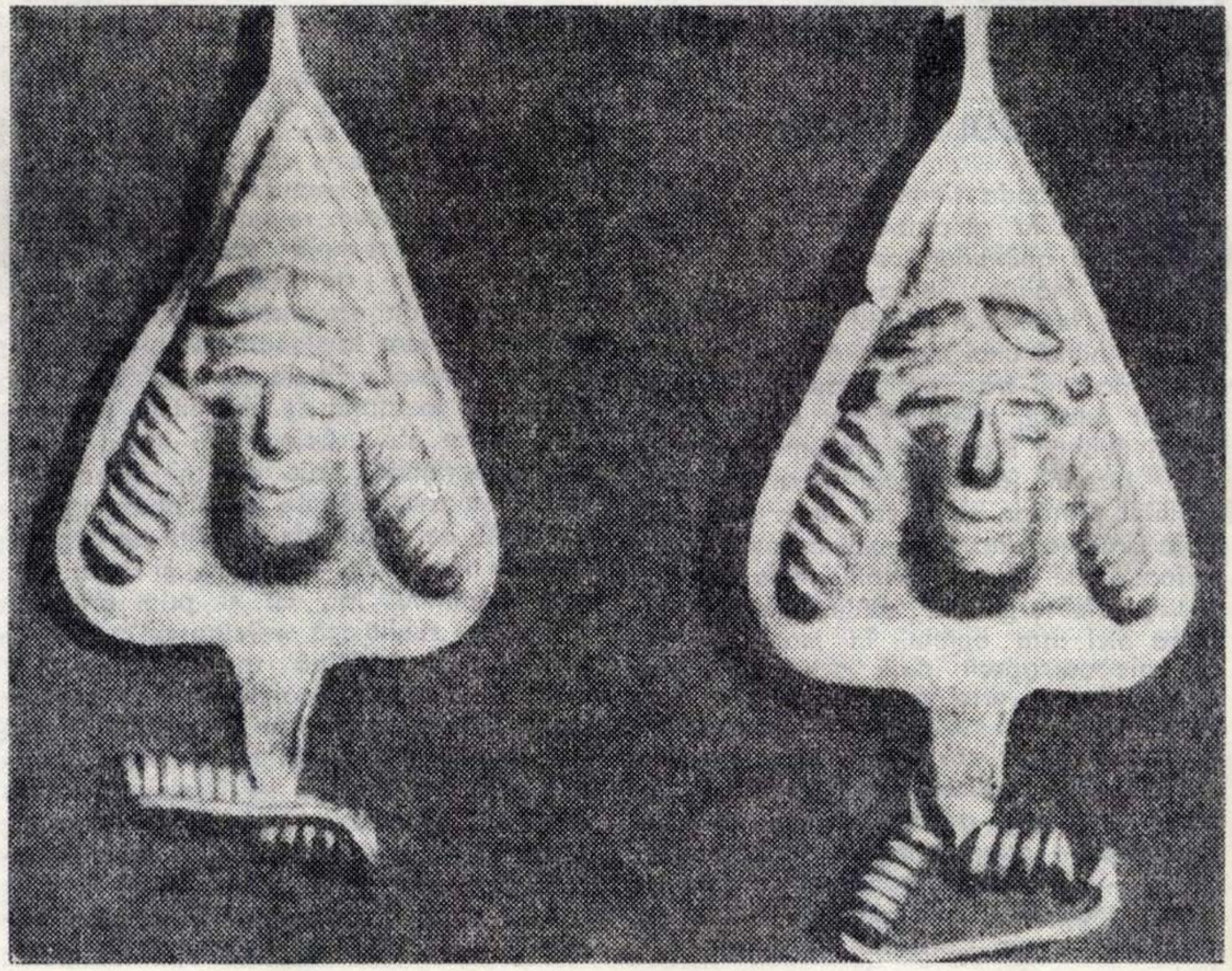

dușmanului —, fiecare cetate în parte era astfel concepută încît să poată rezista și singură unui eventual atac. În tehnica construcției se păstrează vechi tradiții prototracice și tracice, datînd din epoca bronzului și prima epocă a fierului, la care s-au adăugat, desigur, influența elenistică și cea celtică. Aceasta din urmă se întîlnește, de pildă, și la amenajarea fortificațiilor cu intrare zisă „în clește", sistem pe care celții l-au luat, se pare, de la etrusci.

Ceea ce impresionează de la început este complexitatea mijloacelor de apărare : ziduri de incintă, turnuri de veghe, bastioane, terase și platforme de luptă, valuri de apărare cu sau fără palisade, șanțuri pentru apărare și izolarea cetății de teritoriul înconjurător etc. Dacii știau să folosească terenul în chipul cel mai corespunzător scopului apărării. Fortificațiile lor au jucat un rol deosebit de important în războaiele de apărare împotriva romanilor. Așa se explică reprezentarea acestor fortificații în mai multe scene de pe Columna lui Traian ; nu este vorba numai de impunătoarele construcții de piatră, ci și de cetățile mai modeste, cele de pămînt, care, în poziții geografice și în împrejurări istorice diferite, au jucat și ele un rol complex — rolul de centre militare, meșteșugărești, politice, religioase, de desfacere a produselor etc. Acestea erau fortificații pe care dacii le numeau în limba lor *dava (pl. davae)*, iar la scriitorii latini și greci se cunosc sub numele de *oppidum (pl. oppida)* și *polis (pl. poleis)*.

În arhitectura civilă întîlnim, de asemenea, o întreagă diversitate de tipuri, de la turnul-locuință folosit de aristocrație, și mai ales de vîrfurile acesteia, în cetățile de pe vîrfuri de munte (ca la Costești, Piatra Roșie, Tilișca), pînă la colibele modeste și stînele de pe plaiuri. Demn de remarcat este și sistemul de canalizare, de colectare și de folosire rațională a apei în ținutul cetăților de piatră. Descoperirile din ultimii douăzeci de ani — ca cele de la Grădiștea Muncelului, Blidaru, Căpîlna etc. — au dovedit că dacii din vremea lui Decebal *erau stăpîni atît pe o tehnică superioară adecvată*, cît și pe o *concepție analogă celei din lumea mediteraneană sclavagistă*. Uneori se inițiau lucrări de mari proporții — de pildă la săparea canalelor de colectare a apelor de pe pante, cum este lucrarea de la Ocnița (Ocnele Mari), unde, la picioarele cetăților, a fost săpat un șanț adînc pentru adunarea apelor torentelor și orientarea lor spre marginile așezării civile.

Cu adevărat impunătoare era arhitectura religioasă a dacilor. Sanctuarele rotunde și patrulatere de la Grădiștea Muncelului dau din plin măsura acestei măreții și a rolului pe care religia îl deținea în lumea geto-dacilor, ca de altfel la toate popoarele antichității.

Dacii au creat o arhitectură originală, care corespunde rolului lor istoric în această parte a Europei. Nu este nevoie să căutăm cu tot dinadinsul influențele străine în arta și meșteșugul construcțiilor la daci ; dacă la început ei au fost înrîuriți de civilizația greacă nu numai în domeniul arhitecturii, ci și în celelalte aspecte ale culturii lor, *în vremea lui Decebal, și în parte și în secolul I î.e.n., atari împrumuturi fuseseră cu totul absorbite*, ele integrîndu-se în creațiile originale, pe fondul autohton al acestora.

IUREȘUL CELTIC ȘI FORȚA TRADIȚIEI

Cunoașterea mai îndeaproape a istoriei și culturii geto-dacilor ne ajută să scoatem mai bine în relief rolul istoric pe care ei l-au jucat, în raport cu celții, în această regiune a Europei.

Se știe că celții au atins teritoriile locuite de daci abia după 300 î.e.n. și că ei *nu au reușit să pătrundă pe întregul teritoriu de azi al României*. Totuși celții au contribuit la dezvoltarea social-economică a localnicilor. Ei au răspîndit cunoștințe tehnologice noi privind metalurgia fierului și poate exploatarea sării. Celții au impulsionat generalizarea roții olarului în ținuturile intercarpatice. O oarecare influență celtică se resimte și în arhitectura militară și religioasă a dacilor. Fire de contact se întrevăd și în monetăria celtică și dacică, dar cercetările recente au dovedit că dacii nu au fost tributari celților în acest domeniu, cum se crezuse în trecut. Celții au *transmis* dacilor unele forme ale culturii materiale (fibule, unelte, printre care foarfeca, podoabe etc.), îmbogățind astfel conținutul însuși al culturii dacilor, dar aceștia au creat, de fiecare dată, din prototipul celtic — ca și din cel elenistic — o *formă proprie a lor, originală*.

Chiar în vremea prezenței celților la granițele lumii geto-dace și cu toate infiltrațiile în interiorul acesteia, nu a putut fi vorba de o *celtizare*, de care vorbeau unii autori (H. Hubert). Din contra, tocmai acum, către sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n., asistăm la *ridicarea dacilor*, în timpul regilor daci Oroles și Rubobostes — fără a mai vorbi de Dromichaites, acela care a oprit iureșul celtic spre centrele de civilizație de pe malul Mării Negre.

Dacă numeroasele cetăți din secolele VI-V î.e.n. de pe teritoriul Moldovei pot fi puse în legătură cu rezistența localnicilor împotriva sciților, tot așa începutul ridicării cetăților dacice din Transilvania tre-

Vas lucrat la roată, descoperit pe grindul Cujnița, comuna Grojdibod, jud. Olt (a doua epocă a fierului)

buie privit în contextul istoric al ridicării dacilor și al noii mișcări a celților din Boemia și Moravia spre răsărit, sub presiunea germanică, mai ales în secolul al II-lea î.e.n, cînd își au începutul și fortificațiile amintite. De asemenea, și celții își ridică întăriturile lor nu numai în ținuturile amenințate de germani, dar și în acelea unde se găseau în contact cu dacii, în Carpații Occidentali, ținut în care celtismul răsăritean era impregnat de puternice elemente dacice.

Raporturile dintre daci și celți pun în relief importanța deosebită pe care a avut-o fondul unitar local pe ansamblul teritoriului locuit de primii, iar originalitatea culturii Latène geto-dace dă măsura rolului istoric pe care l-au avut localnicii. Nu este exclus ca Burebista să fi recurs și la mercenari celți, așa cum arată unele morminte tîrzii de luptători (Cornești, jud. Gorj). În locul celtizării Daciei, de care au vorbit diferiți autori, s-a petrecut la noi o *absorbire totală a celților de către geto-daci, mai puternici ca număr și cultură.*

Acțiunea militară a lui Burebista a pus capăt și centrelor celtice din jurul lumii geto-dace, care fuseseră adevărate focare de iradiere a influenței celtice și de alimentare etnică a enclavelor celtice din interior.

FORME ORIGINALE ALE UNEI ÎNALTE CIVILIZAȚII

În cele *peste cinci secole de continuă dezvoltare, cultura geto-dacă poartă pretutindeni,* în spațiul locuit de localnici și în fiecare etapă a evoluției sale, *pecetea unei originalități puternice* și a unei largi posibilități de asimilare a diverselor influențe, care au fost *altoite* totdeauna *pe tulpina multimilenară a fondului local,* creîndu-se, în toate domeniile, forme superioare și originale ale unei înalte civilizații.

Una dintre manifestările de cultură materială, foarte sensibilă și de bază în documentarea noastră, este ceramica. Olăritul a devenit meșteșug propriu-zis la geto-daci o dată cu trecerea la cea de-a doua epocă a fierului, mai întîi în zona tracogetică și apoi pe restul teritoriului. Roata olarului s-a răspîndit prin filierele greacă și celtică. Au fost imitate forme de vase elenistice și celtice, dar au fost lucrate la roată și forme locale. Ceramica tradițională, lucrată cu mîna, a continuat să rămînă în uz. S-a dezvoltat, de asemenea, *metalurgia fierului,* adesea *legată de cetățile întărite. Marea mulțime a uneltelor* arată generalizarea fierului. S-au diferențiat și unele meșteșuguri. Se cunosc unelte de dulgheri, lemnari, dogari etc. Au fost descoperite și unelte speciale, folosite la exploatarea sării, ca cele găsite de noi la Ocnița (Ocnele Mari), jud. Vîlcea. Meșteșugul monetăriei — care era și o artă în același timp — a corespuns necesităților economice ale unei societăți avansate. *Numeroase monede geto-dace* — bătute sau turnate — fac dovada, împreună cu monedele grecești și romane, unei *intense activități de schimb,* pe bază de *monedă,* în interiorul formațiunilor locale sau cu lumea dinafară.

În privința culturii spirituale a geto-dacilor, izvoarele scrise sînt lacunare, dar documentarea arheologică, sporită an de an, vine să le completeze. Primele izvoare scrise arată credința în nemurirea sufletului la geto-daci (Herodot). Scrierile autorilor antici, ca și descoperirile arheologice, lasă să se presupună că la geto-daci,

ca la toate popoarele antichității, de altfel, religia juca un important rol social și politic. În organizarea tagmei preoților se întrevăd unele influențe ale druidismului celtic poate și rămășițe ale organizării ce-și are originea comună la toate popoarele indo-europene. În întărirea puterii sale, Burebista însuși s-a sprijinit pe marele preot Deceneu, considerat ca descendent al lui Zamolxis. Măsura ca dacii să distrugă viile ne amintește interdicția culturii viței de vie de către celți, luată — după părerea unor istorici francezi (C. Jullian) — de către druizi, pentru a evita abuzul de băutură. Paralelismul cu lumea dacică din vremea lui Burebista este evident. Mai tîrziu, Comosicus va apare ca *pontifex maximus et rex* — mare preot și rege —, aceeași persoană îmbinînd cele două puteri, cea religioasă și cea politică. Unii oameni de știință consideră formațiunea în fruntea căreia se găsea Burebista drept un regim teocratic. Preoții aparțineau aristocrației din care se ridicau și basileii. Burebista a recurs la reprezentanții religiei pentru a fi sprijinit în acțiunea sa de stîrpire a viței de vie și de supunere la legi a poporului de rînd.

TRADIȚII ANCESTRALE

Politeiști, ca toate popoarele antichității, geto-dacii adorau diferite divinități, dintre care un rol important îl aveau *Zamolxis, Gebeleizis, Bendis,* zeița vînătoarei și a fertilității. O sistematizare a religiei tracilor în sens structural nu a fost întreprinsă pînă acum, dar ținînd seama de rolul important al preoților — rol care se aseamănă cu acela al druizilor — geto-dacii nu pot fi deosebiți în această privință de celelalte popoare indo-europene, cu atît mai mult cu cît la ei se manifestă și în acest domeniu un accentuat conservatorism.

Poate că un studiu mai adîncit al acestei instituții va scoate în evidență și caracterul organizării politice la geto-daci, pe care considerăm că nu o putem plasa pe aceeași linie cu aceea a lumii clasice greco-romane. *Ajunși la un înalt nivel al civilizației lor,* geto-dacii, ca și celții (și în unele privințe mai mult decît aceștia), *și-au păstrat vechi instituții consacrate de tradiții ancestrale,* ceea ce era, desigur, o slăbiciune față de forța politică a statului antic, dar în același timp constituia specificul lor în cadrul culturii clasice. De altfel, este știut că tracii, datorită legăturilor lor cu lumea greacă, datînd încă din epoca bronzului, au contribuit la făurirea acestei culturi.

Conservatorismul vechilor credințe se manifestă și în *cultul vetrei* pe care-l întîlnim la daci. În săpăturile arheologice au apărut *vetre anume amenajate și ornamentate.* Alteori au fost descoperite capete de berbec din lut ars, berbecul fiind *simbolul sacrificiului adus divinităților familiei și sufletului strămoșilor.* Un foarte interesant obiect de cult, legat de vatră, s-a descoperit în 1967 într-un depozit, împreună cu alte 40 de obiecte de metal, în complexul dacic de așezări civile și cetăți de la Ocnița (Ocnele Mari). Este vorba de un „cățel de vatră", lucrat din fier, în lungime de peste un metru și avînd la o extremitate capul de taur stilizat.

Cert este că în vremea lui Burebista și Decebal autoritatea politică și militară se sprijinea pe religie, ca în toate societățile indo-europene, în primele faze de dezvoltare. Consacrînd atît ierarhia socială, în continuă accentuare, cît și legătura cu mediul geografic, prin determinarea unor centre ale puterii și ale credințelor — cum este muntele *Kogeonul* amintit de cei vechi pentru marele preot al dacilor —, religia oferea un ansamblu de reguli ce-și impuneau forța lor coercitivă. Păstrînd în acest chip vechi forme de organizare, dacii le-au menținut și în vremea cuceririi romane.

ALFABETE ȘI DREGĂTORI

Un element din viața dacilor datînd dinaintea cuceririi romane este folosirea *scrierii cu litere grecești, mai apoi cu litere latine.* Inscripția de pe vasul unui reprezentant de seamă al aristocrației traco-getice de la Agighiol, din Dobrogea de nord, este scrisă cu litere grecești și pare a fi în limba traco-getă. De fapt, tot în limba localnicilor, a dacilor, este și conținutul ștampilei de pe vasul de cult cu litere latine de la Sarmizegetusa : *Decebalus per Scorilo* (Decebal, fiul lui Scorilo). La Grădiștea Muncelului au fost descoperite, în preajma sanctuarului, blocuri de piatră cu litere grecești. Utilizarea alfabetului grec și a celui latin reprezintă două etape istorice deosebite, în cea dintîi factorul getic jucînd rolul esențial, în cea de-a doua, etapa latină, acest rol revenind factorului dacic. Scrisul era cunoscut nu numai de reprezentanții religiei, dar și de către unii conducători ai geto-dacilor, ca și la celți, care au folosit deopotrivă alfabetul grec și cel latin, uneori și pe cel etrusc.

În etapa de evoluție a dacilor marcată de marile personalități istorice ale lui Burebista și Decebal a existat, desigur, *un*

(Continuare în pag. 65)

28–29 AUGUST 1936

În culisele „cazului" Titulescu

GEORGE G. POTRA

Declanșată în seara de 28 august 1936, criza de guvern de la București nu părea să ofere la început nimic senzațional. Iată însă că, în locul unei crize „de serviciu", apare o lovitură de teatru. Incredibilă în primul moment, vestea înlăturării lui Titulescu din funcția de ministru de externe al României a uluit. „Chestiunea Titulescu" va domina săptămîni întregi comentariile presei și posturilor de radio de pe un mare spațiu geografic.

Exprimînd îngrijorare, regret sau, dimpotrivă, satisfacție — în nici un caz indiferență — cercurile politice din majoritatea țărilor europene și extraeuropene au analizat cu atenție evenimentul, insistînd — din diferite unghiuri de vedere — asupra semnificației și implicațiilor sale politice.

Ce ascundea remanierea guvernamentală

La 29 august 1936, Gh. Tătărăscu, președintele Consiliului de Miniștri, prezenta lui Carol al II-lea demisia guvernului, demisie acceptată, de altfel, imediat. Formarea noului cabinet s-a realizat ad-hoc, singurul abandonat fiind titularul Externelor, Nicolae Titulescu. Pregătită metodic, înlăturarea ministrului de externe era un fapt împlinit, demisia guvernului avînd, de fapt, exclusiv acest scop.

În seara aceleiași zile, o telegramă expediată la Cap Martin anunța post-factum lui Titulescu că fusese înlăturat. **Față de marile dificultăți ce avem de învins și la cererea colaboratorilor mei** — scria Gh. Tătărăscu — **mă văd silit să formez un guvern numai în cadrul partidului ce reprezint** (liberal-**n.n.**), **asigurîndu-i astfel unitatea și omogenitatea.**

„Argumentul" unității și omogenității, invocat pentru a explica înlăturarea lui Titulescu la 29 august 1936, avea un caracter formal. Realitatea era cu totul alta. Cauzele demiterii lui Titulescu — punct final al unei îndelungate campanii de intrigi și manevre desfășurate de cercuri interne și externe — rezidă, în esență, în ostilitatea înverșunată a acestor cercuri față de principiile politicii externe promovate cu luciditate, realism și consecvență de ilustrul diplomat și înflăcăratul patriot care a fost Nicolae Titulescu, politică care l-a plasat

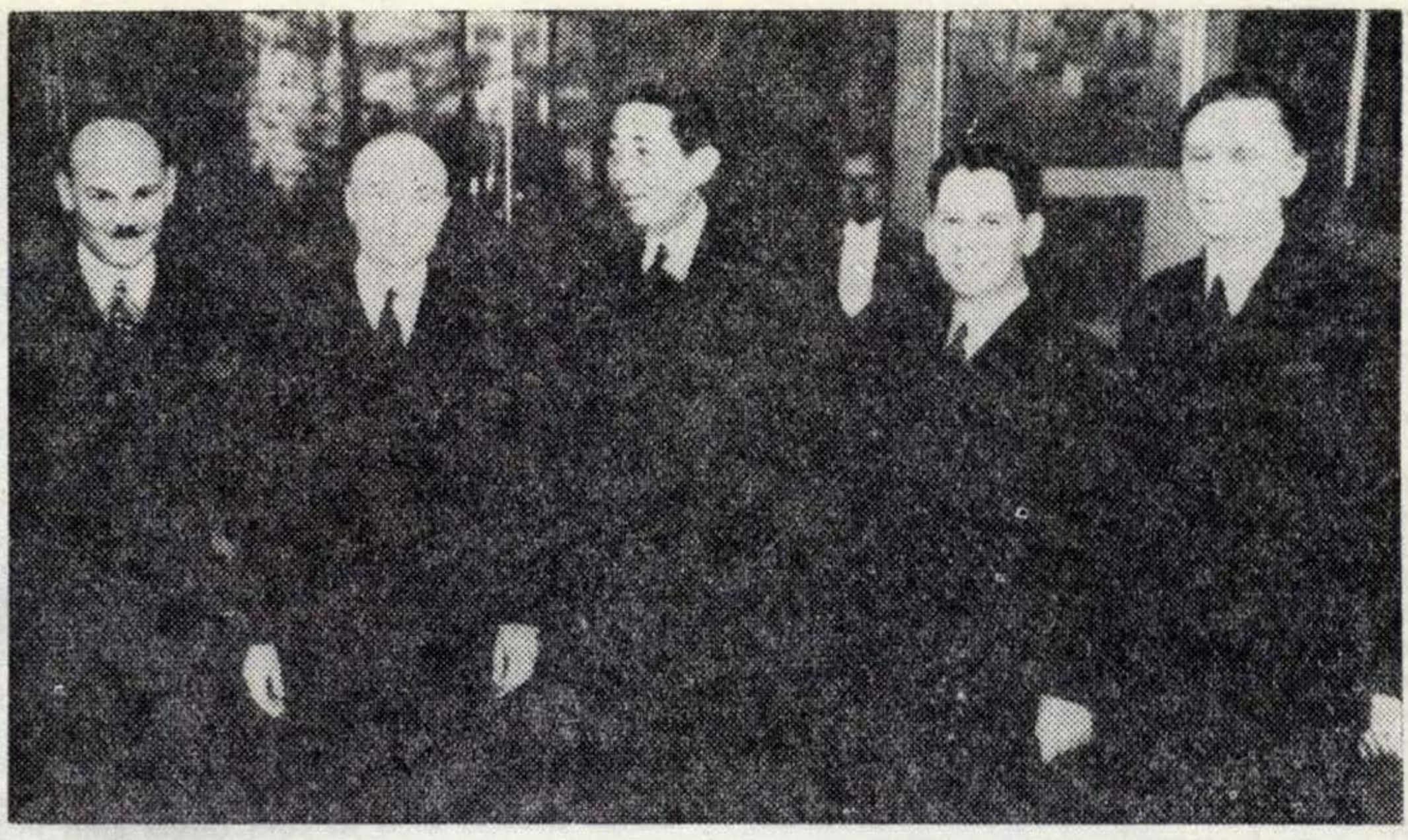

Nicolae Titulescu la Ambasada sovietică din București

într-o opoziție ireductibilă față de curentele fasciste și extremiștii de dreapta din țară și din afara ei.

Departe de a fi fost singulară, poziția lui Titulescu se integra unui curent mai larg, cu rădăcini adînci în opinia publică românească. Împotriva politicii antinaționale, de aservire a țării imperialismului german, dusă de cercurile de drecpta, politică ce punea în pericol însăși existența României ca stat independent și suveran, s-au ridicat cu fermitate clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, masele largi populare și unele cercuri ale burgheziei naționale. Prin viguroase și ample acțiuni politice desfășurate în anii 1929—1933, ca și în perioada ce a urmat, proletariatul român, sub conducerea partidului său comunist, s-a pronunțat hotărît împotriva fascismului, pentru apărarea democrației, suveranității și independenței naționale. Ecoul pe care aceste acțiuni l-a avut în rîndul maselor populare din România era expresia unui proces de adînci deplasări în opinia publică, în sensul dezvoltării unui larg spirit antifascist. Înțelegînd cu luciditate pericolul pe care politica revizionistă promovată de statele fasciste îl reprezenta pentru însăși ființa națională a României, numeroși oameni politici democrați și reprezentanți ai intelectualității progresiste (Nicolae Iorga, Grigore Iunian, Virgil Madgearu, Dem. Dobrescu și alții), ca si o serie de cercuri ale burgheziei românești, printre care și acelea legate economicește de puterile vest-europene iau atitudine contra expansiunii agresive a Germaniei naziste, demască activitatea fascistă din interior, militează pentru dezvoltarea colaborării cu statele antirevizioniste, pentru întărirea securității țării.

Concepțiile de politică externă ale lui Titulescu și mai ales acțiunea sa consecventă pentru pace, împotriva agresiunii, pentru crearea unui climat de înțelegere și colaborare internațională, pentru salvgardarea suveranității și independenței naționale, au generat ostilitatea cercurilor extremiste de dreapta din țară și din acele state al căror program internațional viza obiective agresive. Poziția lui Titulescu a fost subminată atît de factori interni, cît și de factori externi. Ostilitatea fățișă și repetată a puterilor fasciste luase forma unor intervenții directe în treburile interne ale României, prin numeroase comunicări verbale și scrise adresate guvernanților români, în scopul declarat de a-l elimina pe șeful diplomației românești din viața politică a țării. În același timp, politica de concesii față de agresor, dusă de conducătorii puterilor occidentale, mai ales după asasinarea lui Louis Barthou în 1934, a lipsit pe Titulescu de sprijinul pe care era îndreptățit să-l aștepte din partea unor state ale căror interese de apărare împotriva expansiunii fasciste concordau cu interesele naționale ale României.

Conspirația extremei drepte

Instigînd cu vehemență împotriva politicii și persoanei ministrului de externe român, Garda de fier, agentură a hitlerismului în România, îl declarase pe Titulescu unul din principalii ei adversari, încă de la sfîrșitul anului 1933, cînd legionarii fuseseră puși în afara legii de către I. G. Duca (Titulescu se asociase adoptării acestei hotărîri). Acțiunile pe care Titulescu le-a dezvoltat con-

secvent, în scopul asigurării păcii și independenței țării, au întețit atacurile Gărzii de fier. Legionarii au adresat în repetate rînduri scrisori lui Carol al II-lea, primului ministru și altor oameni politici influenți, cerînd îndepărtarea din guvern și neutralizarea lui Titulescu, amenințînd, în caz contrar, cu acte de teroare. Mărturii ale vremii confirmă că legionarii urmăreau asasinarea ministrului de externe, văzînd în el, ca și în cercurile politice și economice care îl sprijineau, o piedică în calea pătrunderii și dezvoltării influenței fasciste în România.

Denunțînd metodele de teroare folosite de legionari împotriva celor ce profesau o altă politică, un manifest al C.C. al P.C.R. din februarie 1937 arăta : **Presa și partidele democratice sînt prigonite de guvern și atacate de bandele fasciste ; luptătorii democrați sînt întemnițați [...] Pe V. Madgearu, dr. Lupu, Titulescu, fasciștii îi amenință că-i vor ucide ca pe Duca și pe Stelescu.** Primejdia era cunoscută ministrului de externe român, care declara, la 20 noiembrie 1934, unui corespondent al ziarului „Pravda" : **Și eu am fost condamnat la moarte de vreo cinci ori de către teroriști.** În urma unei convorbiri purtată cu Titulescu, la mijlocul anului 1937, I. M. Maiski, ambasador al Uniunii Sovietice la Londra, nota în jurnalul său : **La întrebarea mea referitoare la viitoarele sale planuri, Titulescu mi-a povestit inițial cum agenții hitleriști au încercat de trei ori la rînd să-l otrăvească în Elveția și la București...** Chiar și după demitere, ura legionarilor față de Titulescu a rămas la fel de îndîrjită. În preajma alegerilor din 1937, încheind un pact de „neagresiune" cu Iuliu Maniu și George Brătianu, căpetenia mișcării legionare, Corneliu Zelea Codreanu, declara presei : **Cu Titulescu nu putem încheia decît un pact de agresiune. Legionarii se vor opune din toate puterile la intrarea acestui om în politica internă a țării.**

Actele de dezordine provocate de elementele fasciste în București, la sfîrșitul lunii iunie 1936, i-au creat lui Titulescu numeroase dificultăți în eforturile sale de promovare a unei politici orientate net împotriva fascismului. **Luptele noastre continuă să aibă pe scena internațională un ecou din cele mai nefavorabile și să mă pună ca ministru al afacerilor externe într-o poziție din ce în ce mai grea** — scria Nicolae Titulescu într-un raport adresat la 30 iunie 1936 lui Carol al II-lea și primului ministru Gh. Tătărăscu. **Sînt încărcat de durere și îndeplinesc pentru prima dată misiunea mea din străinătate în condiții care mă fac să mă întreb sincer dacă mai pot să o continui.** Titulescu s-a văzut deci determinat să ceară măsuri pentru încetarea violențelor la care se dedau cercurile și presa de extremă dreaptă. Adoptînd unele măsuri restrictive față de acele organe de presă a căror atitudine în problemele interne și internaționale contrazicea flagrant pe cea a ministrului de externe român, Ion Inculeț, ministrul de interne în guvernul Tătărăscu, și-a declinat întreaga lor răspundere, prezentîndu-le ca fiind inspirate sub presiunea lui Titulescu, ceea ce a dus la o creștere a adversității elementelor de dreapta. Stenogramele convorbirilor telefonice Titulescu-Stelian Popescu (directorul ziarului „Universul") din 1 și 2 iulie 1936, aflate în arhiva fostei case regale din România, sînt semnificative în acest sens.

Intrigile fruntașilor reacțiunii împotriva lui Titulescu s-au brodat pe fondul unei vechi antipatii pe care Carol al II-lea o nutrea față de ministrul de externe român. Un rol important l-au avut și membrii camarilei regale care, din adversități personale, foloseau orice prilej pentru a-l prezenta pe Titulescu drept dușman înveterat al lui Carol al II-lea. Semnificativă pentru acest fel de intrigi este scrisoarea adresată regelui, la 2 decembrie 1934, de către Dinu Cesianu, ministrul României la Paris, prieten intim al lui Carol al II-lea : **Atitudinea pe care sub forme diverse el o ia cînd direct cînd indirect față de mine** — scria Cesianu —, **în fond [...] nu e decît lupta dusă de el, de ani și neîncetat, contra maiestății tale pe care nu o iubește [...]**

Jocul intrigilor externe

Datele „cazului" de la 29 august 1936 arată că la înlăturarea lui Titulescu au concurat din plin, în primul rînd, manevrele — conjugate sau separate — ale fascismului italian și ale regimului hitlerist din Germania, cărora li s-au adăugat acțiunile diplomatice ale cercurilor reacționare din Polonia și Ungaria, adversare neînduplecate ale principiilor de politică externă profesate de ministrul de externe român.

Ostilitatea cercurilor guvernante fasciste din Italia și Germania față de Titulescu datează încă din primele luni ale anului 1933. Intuind că pacea în epoca contemporană trebuie să se întemeieze pe respectul suveranității și independenței naționale, pe egalitatea în drepturi a statelor mari și mici, Titulescu a respins categoric conceptul „suprastatului", dictatul marilor puteri în politica internațională. Pe această linie se înscrie acțiunea diplomatică, încununată de succes, împotriva proiectului lui Mussolini privind un pact cvadripartit, care — reunind Germania, Italia, Franța și Anglia într-un directorat european — căuta să introducă și să consfințească în practica relațiilor internaționale dreptul marilor puteri de a dispune de soarta statelor mici și mijlocii. Suferind o înfrîngere, cercurile fasciste italiene și Mussolini personal au declanșat o campanie de o rară violență împotriva politicii și persoa-

Cu prilejul vizitei ministrului de externe al Franței Louis Barthou, la București

nei ministrului de externe român. **El** (Mussolini — **n.n.**) — declara Titulescu într-o discuție purtată la Londra, la 8 iulie 1935 — **desigur mă urăște pentru că i-am distrus Pactul celor patru puteri [...] El nu a uitat și nici nu-mi iartă acest lucru, chiar mai mult decît formarea Înțelegerii Balcanice, care este îndeosebi opera mea.**

Adept al principiului securității colective, Titulescu și-a consacrat o foarte mare parte a activității sale creării unor instrumente de securitate regională (așa cum au fost Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, Pactul Oriental etc.) sprijinind propunerile sovietice de definire a agresorului și pregătirea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic. Înscriindu-se într-un program de politică externă, orientat net împotriva politicii agresive promovate de regimurile fasciste, acțiunile politico-diplomatice desfășurate de Titulescu, mai ales după instaurarea hitlerismului în Germania, au fost de natură să mărească ostilitatea cercurilor guvernante fasciste italiene și germane față de politica și persoana ministrului de externe român.

În vara anului 1936, folosind pretextul oferit de cunoscuta atitudine adoptată de Titulescu la Liga Națiunilor în apărarea independenței Etiopiei, aparatul fascist de propagandă a declanșat o nouă campanie violentă împotriva lui Titulescu. Ministrul mussolinian al presei și propagandei s-a solidarizat în mod public cu noianul de insulte și calomnii ale ziariștilor fasciști. La 1 iulie 1936, autoritățile fasciste au organizat o mare reuniune la palatul Braschi, pronunțîndu-se împotriva Ligii Națiunilor și atacîndu-l vehement pe Titulescu. „Giornale d'Italia", purtător de cuvînt al Ministerului de Externe italian, scria deschis : **Atîta vreme cît în fruntea politicii externe românești va rămîne domnul Titulescu, Italia nu va relua relațiile amicale cu România.**

La rîndul său, semnalînd atitudinea observată în capitala Germaniei, ministrul României la Berlin comunica, într-un raport trimis în țară, lui Titulescu, la 31 octombrie 1934 : **De la un timp încoace am constatat în cercurile oficiale germane o recrudescență a zvonurilor defavorabile guvernului nostru, și în special excelenței voastre [...] În ultimele zile se colportează tot mai mult că majoritatea guvernului este compusă nu numai din adversari, dar chiar din inamici ireductibili ai Germaniei.**

Începînd cu anul 1935, regimul hitlerist va întreprinde presiuni directe pentru înlăturarea lui Titulescu. Un rol special în această acțiune l-a avut Oficiul de politică externă condus de Rosenberg. Trimis în România la începutul anului 1935, cu scopul de a pregăti vizita lui Rosenberg la București, Radu Lecca, unul dintre agenții acestui oficiu, comunica lui Carol al II-lea că proiectata vizită a demnitarului hitlerist **are sens numai dacă regele**

are intenții precise de a schimba cursul politicii lui Titulescu.

Stabilirea relațiilor diplomatice între România și U.R.S.S., la 9 iunie 1934 — acțiune în care Titulescu a avut o contribuție importantă — a fost primită defavorabil de hitleriști ca și perspectiva încheierii unui pact de asistență mutuală româno-sovietic. Îngrijorat de posibilitatea încheierii pactului româno-sovietic, Göring continua încă să se intereseze, prin Gh. Brătianu, în noiembrie 1936, dacă eventualitatea unui asemenea act este cu totul înlăturată.

La 7 martie 1936, trupele celui de-al III-lea Reich ocupă zona demilitarizată renană. Slujind cu neabătută fermitate și consecvență pacea, Titulescu s-a pronunțat pentru sancționarea agresorilor. Noua sa atitudine a făcut să crească pînă la exacerbare furia oficialităților hitleriste, care se hotărăsc să termine, în orice chip, cu Titulescu. În august 1936, Siguranța română a intrat în posesia unor date despre organizarea unui atentat împotriva lui Titulescu. Atentatul, de inspirație fascistă, urma să fie executat cu complicitatea unor organizații extremiste din mai multe țări.

Ultima rundă

În iunie 1936, campania împotriva lui Titulescu atinge punctul culminant. În vizită prin Germania, O. Goga adresează, la 14 iulie 1936, un memoriu lui Carol al II-lea în care, direct sau implicit, ca un laitmotiv, se exprima cererea cercurilor hitleriste de a-l înlătura pe Titulescu care reprezenta pentru regimurile fasciste din Italia și Germania **noțiunea unei lipse de credit desăvîrșite.** O serie de ziare occidentale, influente și în general bine informate, au vorbit despre „sfatul" pe care Hitler personal l-ar fi transmis lui Carol al II-lea, în legătură cu înlăturarea lui Titulescu.

Părăsind la începutul lunii iulie 1936 lucrările Conferinței de la Montreux, ministrul de externe român se întoarce în țară cu intenția fermă de a demisiona. Titulescu își împărtășise această hotărîre, încă la 1 iulie 1936, în cadrul unei convorbiri telefonice cu subsecretarul de stat al Ministerului de Externe. În urma unei audiențe prelungite la palat, renunță la hotărîrea de a părăsi guvernul. Consiliul de Miniștri, după ședința din 15 iulie 1936, consacrată dezbaterii unor probleme de politică externă, adoptă în unanimitate o rezoluție, în care **aprobă în întregime și se solidarizează cu politica făcută și expusă de dl. N. Titulescu** și exprimă **încrederea nelimitată în îndeplinirea misiunii sale.**

Refuzînd demisia ministrului de externe român, Carol al II-lea a intuit că aceasta ar fi avut mai multe consecințe neplăcute pentru palat și guvern decît o demitere sub o formulă bine ticluită. Titulescu își prezenta demisiile redactate în așa fel încît primirea și publicarea lor ar fi avut un mare răsunet politic și ar fi fost urmate desigur de largi explicații, de loc comode pentru cercurile politice guvernante, ca și pentru multe alte persoane politice. Acceptarea demisiei ar fi creat lui Titulescu o platformă politică pe care demiterea i-o răpea în cea mai mare măsură. Regele și-a impus punctul de vedere în fața lui Tătărăscu, care se pronunțase, încă de la 11 iulie 1936, pentru acceptarea demisiei.

Liniștit oarecum, Titulescu se întoarce la Conferința de la Montreux, pentru ca la 29 august 1936, la Cap Martin, să primească vestea demiterii și a dizgrației.

Este aproape sigur — logica faptelor o impune — că formula „remanierii", guvernamentale, ca și argumentele referitoare la asigurarea „unității" și „omogenității" au fost sugerate de Carol al II-lea.

Primită cu nedisimulată satisfacție de presa și cercurile fasciste și extremiste din interiorul și din afara țării, demiterea lui Titulescu a fost comentată cu îngrijorare și regret în presa și în cercurile democratice interne și internaționale, apreciindu-i-se în mod lucid semnificația.

La 1 octombrie 1936, „Scînteia" ilegală sublinia că cercurile reacționare **...au reușit, prin manevrele interne, să dea o lovitură politicii externe de alianță a României cu Franța, cu Mica Antantă, de strîngere a relațiilor cu U.R.S.S., prin debarcarea d-lui Titulescu.**

Prin înlăturarea lui Titulescu din funcția de ministru de externe al României, frontul general al păcii pierdea un capabil și activ adversar al politicii agresive promovate de statele fasciste, pe unul din luptătorii cei mai fervenți și lucizi pentru crearea unei lumi a păcii și cooperării internaționale.

MEMORII

WINSTON CHURCHILL (VI)

„Africa de Nord este locul unde se poate da lovitura cea mai sigură şi mai fructuoasă".

În numărul de față continuăm să publicăm fragmente referitoare la relațiile anglo-americane — mai bine zis la raporturile dintre Churchill și Roosevelt. Redacția noastră s-a oprit asupra paginilor care pun în lumină poziția fostului prim-ministru britanic față de deschiderea unui al doilea front în cursul anului 1942.

Așa cum se poate desprinde din cele scrise de Churchill — și, mai ales, așa cum se poate citi printre rîndurile lui —, în ciuda repetatelor promisiuni, făcute în mod public cît și în conversațiile cu caracter particular avute la Moscova, el era foarte departe de a vedea cu ochi buni perspectiva angajării forțelor anglo-americane pe continentul european în acel an de maximă importanță pentru desfășurarea războiului.

Argumentația sa e abundentă, dar specioasă. Într-un moment cînd naziștii aruncau în luptă, cu un ultim și disperat efort ofensiv, toată gigantica lor mașină militară împotriva Uniunii Sovietice, Churchill era perfect conștient de ceea ce ar fi reprezentat pentru *Wehrmacht* obligația de a se împărți pe două fronturi. Mai mult decît atît, el știa că trupele lăsate de Hitler în Europa occidentală formau o perdea subțire și lesne penetrabilă. Pe bună dreptate cunoscutul istoric al celui de-al doilea război mondial J.Wheeler-Benett remarcă într-una din lucrările sale că „o debarcare (anglo-americană — *n.r.*) în 1942 s-ar fi lovit de o rezistență mai mică decît în 1944, ca rezultat al surprizei și al lipsei de efective germane în Vest... Este probabil că, într-o asemenea eventualitate, războiul ar fi fost scurtat cu cel puțin un an".

Ceea ce îl preocupa pe Churchill era însă pregătirea unui atac în Africa de Nord —teatru de bătălie secundar — și a unei operații în Extremul Nord — proiect fantomatic, care nu avea să prindă carne niciodată. Și din cînd în cînd, celebra variantă pentru o debarcare în Balcani. În ciuda abilității cu care mînuiește fraza pentru a-și masca intenția, este evident că autorul „Memoriilor" adoptase în 1942 clasica atitudine britanică față de continentul european sintetizată în formula *wait and see* („așteaptă și vezi").

O probă suplimentară în acest sens o constituie și faptul că, pînă și făgăduiala pe care Churchill o făcea în 1942 (și pe care extrasele de mai jos o reproduc), aceea de a deschide în 1943 un al doilea front european — un front *veritabil* — nu a fost respectată. Debarcarea în Italia și lenta înaintare a coloanelor anglo-americane de-a lungul peninsulei nu au îndeplinit rolul ce revenea unei asemenea acțiuni, de a supune pe Hitler unei presiuni majore în apusul continentului.

N.M.

Pe strada Henry, la nr. 426, din cartierul Brooklin al orașului New York, se înalță o casă din cărămizi roșii, cu trei etaje și cincisprezece camere, pe fațada căreia o placă de aramă poartă inscripția: „Aici s-a născut, în ianuarie 1850, Jennie Jerome, devenită prin căsătorie Lady Randolph Churchill, mama lui Winston Spencer Churchill, prim-ministru al Marii Britanii și prieten de nădejde al Statelor Unite".

De fapt, placa comemorativă greșește. De naționalitate americană, după cum se știe, Jennie Jerome-Churchill s-a născut cu cîteva sute de metri mai departe, într-o casă actualmente demolată, de pe strada Amity, din același cartier. O altă eroare privește data nașterii, care este de fapt 9 ianuarie 1854. Dar familia Jerome și Jennie au locuit efectiv în clădirea de pe strada Henry, pe vremea cînd bunicul matern al lui Churchill era directorul unui ziar al cartierului Brooklin.

Această situație s-a modificat repede. La patru ani după nașterea fetiței, Leonard Jerome a abandonat modesta foaie pe care o conducea, deoarece cîteva reușite speculații de bursă făcuseră dintr-însul „regele Wall-Street-ului", între altele devenind coproprietar al importantului cotidian „New York Times".

Milioanele rapid dobîndite au determinat familia Jerome să se mute într-o locuință mult mai luxoasă, situată în Madison Square, deci în plin centrul New York-ului. Casa avea o sală de teatru proprie, cu o capacitate de 600 de locuri. Acesta a fost și numărul invitaților cu prilejul inaugurării noii locuințe cînd fîntînile arteziene din grădină au furnizat distinșilor oaspeți șampanie și apă de colonie.

Crescută în belșug, Jennie a reușit să-și facă o serioasă cultură literară și artistică pe care mai apoi a transmis-o fiului său. Ea este cea care, în copilăria și adolescența lui, îi dirija lectura, Tot ea este cea care i-a mijlocit primul contact cu pictura, i-a corectat cele dintîi încercări literare, i-a analizat în mod critic primele tablouri, a încheiat cu o editură primul său contract pentru o lucrare.

Churchill, în memoriile sale, ori de cîte ori o evocă, nu uită să adauge cu tribut de gratitudine: „Mama era totul pentru mine!".

În acea lună iulie (a anului 1942 — *n.r.*), cînd, din punct de vedere politic, mă aflam într-o situație din cele mai proaste și cînd, pe plan militar, nu puteam să mă laud cu nici un succes, trebuia să obțin din partea Statelor Unite hotărîrea care —în bine sau în rău — avea să domine următorii doi ani ai războiului. Era vorba de renunțarea la toate planurile de traversare a Canalului Mînecii* în 1942 și de ocuparea coloniilor franceze din Africa de Nord în toamnă sau iarnă, prin debarcarea unui puternic corp expediționar anglo-american. De o bună bucată de vreme, studiam cu atenție starea de spirit a Președintelui Roosevelt și reacțiile sale, fiind convins că planul de operații nord-african îl atrăgea foarte mult. Acesta fusese din totdeauna țelul meu. În cercul nostru, al englezilor, toată lumea era acum sigură că o debarcare de cealaltă parte a Canalului Mînecii ar fi eșuat și nici un comandant militar din Marea Britanie sau S.U.A. nu voia să recomande un astfel de plan sau să ia asupra-și răspunderea pentru aducerea lui la îndeplinire...

ÎNTRE BAROS ȘI GIMNAST

La 11 iunie, Cabinetul de război (al Angliei — *n.r.*) căzuse de acord să continue în mod intens pregătirile pentru atacarea porturilor Brest și Cherbourg — operația *Baros* — *„cu condiția ca acțiunea să nu fie întreprinsă decît în împrejurări care să prezinte șanse serioase de succes"*. La începutul lunii următoare, situația a fost studiată din nou de către șefii de stat

* Sub acest eufemism, Churchill se referă la debarcarea în Franța, prevăzută inițial pentru 1942. *(n.r.)*.

Primul ministru al Angliei în anul 1942...

...și așa cum apare el întruchipat pentru aceeași perioadă — pe o scenă londoneză de astăzi

major. La 2 iulie, ei au întocmit un memoriu, pe marginea discuțiilor care avuseseră loc mai înainte în cadrul Cabinetului de război. Șefii de stat major declarau că *„la ședința din 11 iunie a Cabinetului de război, Primul ministru propusese și Cabinetul fusese de acord în linii mari ca operațiile militare din 1942 să fie duse în conformitate cu două principii : 1) să nu aibă loc o debarcare substanțială în Franța, decît dacă intenționăm să rămînem acolo și 2) să nu aibă loc o debarcare substanțială în Franța decît dacă germanii sînt demoralizați de eșecul înregistrat în fața Rusiei. Considerînd că este probabil ca cele două condiții menționate să nu fie îndeplinite, șansele de a declanșa anul acesta operația* Baros *sînt foarte mici"*.

Se impunea așadar să ne simplificăm politica. Sosise momentul să înmormîntăm operația *Baros*, care murise cu cîtva timp în urmă. Cu asentimentul tuturor colegilor mei (din guvern — *n.r.*) și al șefilor de stat major, am prezentat situația într-o importantă telegramă adresată președintelui Roosevelt cu maximum de rigurozitate de care eram capabil și folosind termenii cei mai direcți.

Fosta Persoană navală către Președinte*

8 iulie 1942

1) Nici un general, amiral sau mareșal al aerului britanic, cu simț de răspundere, nu vrea să recomande „Baros" ca o operație posibilă în 1942. Șefii de stat major au raportat că nu există șanse ca împrejurările să facă din „Baros" o acțiune serioasă și bine gîndită. Ei își vor trimite raportul și șefilor Dv. de stat major.

2) Noi am început să amenajăm vasele, vopsindu-le din nou pentru a le camufla, deși această treabă aduce cu sine scoaterea din circulație a unei flote de aproape 250 000 de tone, pierdere importantă pentru importurile britanice [...]

*3) În cazul cînd vom realiza debarcarea** și vom reuși să ne păstrăm pozițiile, va trebui să le ocrotim, ceea ce înseamnă că va fi necesară reducerea considerabilă a bombar-*

* Reamintim cititorilor noștri că, mare amator al numelor de cod, Churchill se autodesemna prin acest pseudonim, aluzie la trecuta sa funcție de Prim lord al Amiralității *(n.r.)*

** Churchill se referă tot timpul la proiectul de debarcare în Europa, împotriva căruia se străduie să aducă argumente cît mai numeroase *(n.r.)*.

La ieşirea de la o şedinţă a Cabinetului de război, Churchill schimbă cîteva cuvinte cu liderul laburist Clement Attlee, care va deveni în 1945 prim-ministru al Angliei

damentelor efectuate asupra Germaniei. Toate forţele noastre vor trebui consacrate apărării capului de pod. În consecinţă, se va diminua, ba poate chiar se va pierde cu desăvîrşire, orice posibilitate de a pregăti operaţiile pe scară mare în 1943. Toate resursele noastre vor fi epuizate, picătură cu picătură, pe unicul front foarte îngust care va fi deschis. Se poate afirma, aşadar, că o acţiune întreprinsă prematur în 1942 se va solda probabil cu un dezastru şi va afecta în mod hotărîtor perspectiva unor operaţii bine pregătite şi pe scară mare în 1943.

4) În ce mă priveşte, sînt convins că Africa de Nord franceză (operaţia „Gimnast") reprezintă de departe calea cea mai eficace pentru a descongestiona frontul din Rusia în 1942. Părerile mele sînt în deplină armonie cu ideile Dv. De fapt este chiar ideea Dv. de bază. În Africa de Nord, se află în realitate cel de al doilea front pentru anul 1942. Am consultat în această privinţă Cabinetul şi Comitetul apărării şi toată lumea e de acord cu mine. Africa de Nord este locul unde se poate da lovitura cea mai sigură şi mai fructuoasă în cursul acestei toamne.

5) Noi vom contribui, bineînţeles, cu toate mijloacele noastre, repartizînd operaţiei „Gimnast" trupe atît americane, cît şi britanice, din cele aflate în momentul de faţă în Anglia, împreună cu vasele necesare pentru debarcare etc. Dv., dacă doriţi, puteţi utiliza ca forţă de şoc o parte din efectivele americane de aici, aducînd restul de peste Atlantic.

6) Trebuie să fie limpede de la început că nu ne putem bizui pe o invitaţie sau garanţie din partea guvernului de la Vichy. Dar orice rezistenţă va fi incomparabil mai mică decît cea furnizată de armata germană pe ţărmurile Canalului Mînecii. De fapt, s-ar putea să avem de a face cu o rezistenţă pur simbolică. Cu cît eşti mai puternic, cu atît întîmpini o împotrivire mai mică. E o chestiune mai curînd politică decît militară. După părerea mea, nu ar trebui să renunţăm la singura mare lovitură strategică de care sîntem capabili pe teatrul de război occidental, în acest an decisiv.

7) În afară de cele menţionate mai sus, noi studiem cu multă atenţie posibilitatea unei operaţii în nordul Norvegiei sau, dacă ea se va dovedi impracticabilă, în altă zonă a Norvegiei. Dificultăţile sînt mari, dat fiind pericolul aviaţiei germane, care atacă vasele noastre, decolînd

de pe bazele sale din Norvegia. Avem dificultăți îngrozitoare în legătură cu convoaiele pentru Rusia. Este cu atît mai necesar să încercăm să curățăm drumul și să menținem contactul cu Rusia.

RESCRIEREA UNOR ETICHETE

Toate acestea necesitau alegerea unor comandanți, așa încît am mai trimis două mesaje Președintelui.

Fosta Persoană navală către Președinte

8 iulie 1942

1) Am studiat cu multă atenție problema comandantului suprem pentru operația „Bolero". Ne-ar părea foarte bine dacă generalul Marshall ar accepta această sarcină în 1943. Îl vom susține pînă la ultima suflare.*

2) Cabinetul de război m-a autorizat să vă transmit cele de mai sus.

8 iulie 1942

Sper, domnule Președinte, că veți lua măsurile necesare, pentru ca numirea unui general american la conducerea operației „Bolero", care va avea loc în 1943, să nu prejudicieze cu nimic operațiile ce se vor desfășura, într-un viitor apropiat, așa cum este de pildă „Gimnast".

O altă problemă era aceea a clarificării ce trebuia adusă nomenclaturii (de cod — *n.r.*). Sub presiunea mereu schimbătoare a evenimentelor, etichetele care desemnau numeroasele și variatele planuri deveniseră supărător de confuze sau desuete. Simpla operație de a rescrie aceste etichete era salutară și utilă.

Fosta Persoană navală către Președinte

6 iulie 1942

Termenii noștri de cod trebuie clarificați. Prin „Bolero", noi, englezii, înțelegem amplele preparative necesare atît în 1942, cît și în 1943, pentru acțiunile asupra continentului european. Toate comitetele mixte ale statelor majore britanice și americane au lucrat pe această bază. Denumirea nu are un caracter operativ, ci pur administrativ. Ceea ce Dv., în cursul discuțiilor, ați înțeles sub numele de „o treime de Bolero", noi am desemnat pînă acum cu termenul de „Baros". Am dat operației din 1943 numele de „Razie". Nu prea îmi place acest cuvînt, care poate fi socotit fie excesiv de optimist, fie excesiv de pesimist, dar care a intrat într-o circulație foarte largă. Vă rog să-mi comunicați dacă aveți vreo dorință în privința aceasta. Cred că ceea ce Dv. și cu mine înțelegem prin „Gimnast" este varianta pe care statele majore americane o numesc „Semigimnast". Eu mai utilizez și cuvîntul „Jupiter" pentru a desemna o operație în Extremul Nord.

Mai păstram unele speranțe pentru Jupiter, deși nu se progresase decît foarte puțin sau chiar deloc în planificarea amănunțită a acestei operații. Considerăm că ea va oferi un glorios prilej armatei canadiene, care se chinuia de doi ani în Anglia, așteptînd venirea invadatorului. În consecință, am avut o lungă discuție pe această temă cu generalul Mc Naughton, despre care aveam o părere excelentă și care se bucura de o mare influență asupra guvernului canadian. I-am explicat situația, sub toate aspectele și l-am întrebat dacă este gata să facă o investigație personală în acest domeniu și să întocmească un plan, în vederea căruia se va bucura de tot concursul departamentelor noastre tehnice. El s-a declarat de acord și mi-a făgăduit că-si va da toată osteneala [...]

ÎN AJUNUL MARILOR HOTĂRÎRI

Președintele mi-a răspuns în legătură cu numele de cod într-un fel care arăta cît de limpede și de profund înțelegea el problemele care erau în discuție. Roosevelt a făcut trei propuneri :

1) Ca termenul „Bolero" să fie folosit pentru a desemna preparativele pentru angrenarea forțelor americane pe teatrul de război european, pregătirile pentru primirea lor acolo, precum și producția, asamblarea, transportul, recepția și depozitarea echipamentului și proviziilor necesare întreținerii forțelor americane în acțiunea lor împotriva continentului european.

2) Ca termenul „Baros" să fie folosit pentru a desemna o operație ofensivă a trupelor britanice și americane împotriva continentului în 1942, operație care va fi întreprinsă în eventualitatea unei prăbușiri interne a Germaniei sau a unei eminente prăbușiri militare a Rusiei, necesitînd un atac de urgență pentru a atrage o parte din forțele germane de pe frontul de Răsărit.

3) Ca termenul „Razie" sau orice alt nume veți dori, să desemneze o operație împotriva Europei dominate de germani, operație întreprinsă de forțe combinate americane și britanice în 1943 sau mai tîrziu.

Am comunicat, prin urmare, șefilor de state majore :

Primul ministru către generalul de brigadă Hollis

15 iulie 1942

Mi-e teamă că o schimbare a numelui „Razie" îi va face pe americani să creadă că ne-am modificat cu ceva țelurile. Iată de ce trebuie să păstrăm acest termen lăudăros și prost ales. Sper să nu ne poarte ghinion.

Cred că nu trebuie să modificăm terminologia propusă de Președinte. Nu avem de a face aici cu probleme politice, ci cu chestiuni de nomenclatură.

În consecință, întocmiți un plan și difuzați-l după ce veți obține acordul americanilor.

* Numele de cod inițial al debarcării în Franța *(n.r.)*

Ruinele provocate de bombardamentele naziste au continuat să se acumuleze și în 1942 pe teritoriul Marii Britanii

În ajunul marilor hotărîri, am ținut să fac cunoscut Președintelui esența concepțiilor mele.

Fosta Persoană navală către Președinte.

14 iulie 1942

Doresc din toată inima ca Dv. să știți pe ce poziție mă aflu în clipa de față. Nu am întîlnit încă pe nimeni care să considere posibilă operația „Baros". Aș vrea să realizați, cît mai curînd cu putință, operația „Gimnast", în timp ce noi, în conlucrare cu rușii, vom încerca să traducem în viață planul „Jupiter". Între timp, toate pregătirile pentru operația „Razie", care va avea loc în 1943, trebuie să se desfășoare din plin, imobilizînd astfel un maximum de forțe inamice pe țărmurile din fața Angliei. Toate acestea mi se par limpezi ca lumina zilei.

* * *

Dar înainte de a obține o decizie finală în ceea ce privește organizarea unei acțiuni, a survenit o pauză. În rîndurile conducerii militare supreme a Statelor Unite s-au ivit tensiuni mari. Generalul Marshall punea accentul pe frontul european, amiralul King pe cel din Pacific. Nici unul din ei nu vedea cu ochi buni o operație în Africa de Nord [...]

Feldmareșalul Dill către Primul ministru*

15 iulie 1942

[...] În mare, obiecțiile față de „Gimnast" sînt următoarele :

a) Operația ar impune retragerea unor forțe navale din Pacific și, mai ales, a unor port-avioane, care sînt extrem de necesare pentru acțiunile inițiate de americani acolo, lucru de care Dv. aveți cunoștință.

b) Ea ar necesita o nouă linie maritimă de comunicații, pe care americanii ar menține-o cu greu, date fiind celelalte obligații ale lor.

c) A declanșa atacul numai la Casablanca, unde debarcările sînt dificile și posibilitățile de aprovizionare puține, nu ar duce la retragerea nici unor forțe germane de pe frontul rusesc. A declanșa atacul într-o zonă mai interioară a Mediteranei, de exemplu la Alger și chiar la Bizerta, ar fi prea riscant, ținînd seama mai ales de ușurința cu care forțele Axei ar putea tăia comunicațiile prin strîmtoarea Gibraltar.

d) Operația „Gimnast" ar implica angajări de asemenea proporții încît ar anula orice posibilitate de a mai întreprinde operația „Razie" în 1943.

(Va urma)

* Reprezentantul militar la Washington *(n.r.)*.

Munca grea a țărănimii spaniole

„La despedida"

(Reportaj întîrziat)

PETRE IOSIF

Ceața celor trei decenii se risipește greu. Încerc să răzbat prin puzderia de fapte și întîmplări. Trebuie să ajung pînă la acel sfîrșit de toamnă, cenușiu și trist. Neobișnuit de trist pentru țara în care lumina și culorile fac parte din ființa sa. Ca muzica ei dulce și severă, blîndă, mîngîietoare și violent pasionată. Ca într-un caleidoscop, întîmplările se așază și se desfac la cea mai ușoară încercare de a obține o întregire.

Deodată, se ivește imaginea acelei dimineți de octombrie. Strada lungă și dreaptă, oamenii încep să capete contur. Dar nu reconstituirea decorului e anevoioasă. Barcelona, după acești treizeci de ani, mi-a reapărut în memorie nealterată. Miraculoșii cristali colorați ai caleidoscopului s-au fixat ca în cimentul fin al unui mozaic de Ravenna. El Paseo de Gracias, pe atunci bulevardul „14 Aprilie", este locul unde s-a desfășurat episodul răscolitor al „Despedidei" — al Despărțirii.

Mă revăd în zorii dimineții aceleia după o noapte de nesomn pășind încet, sprijinin-

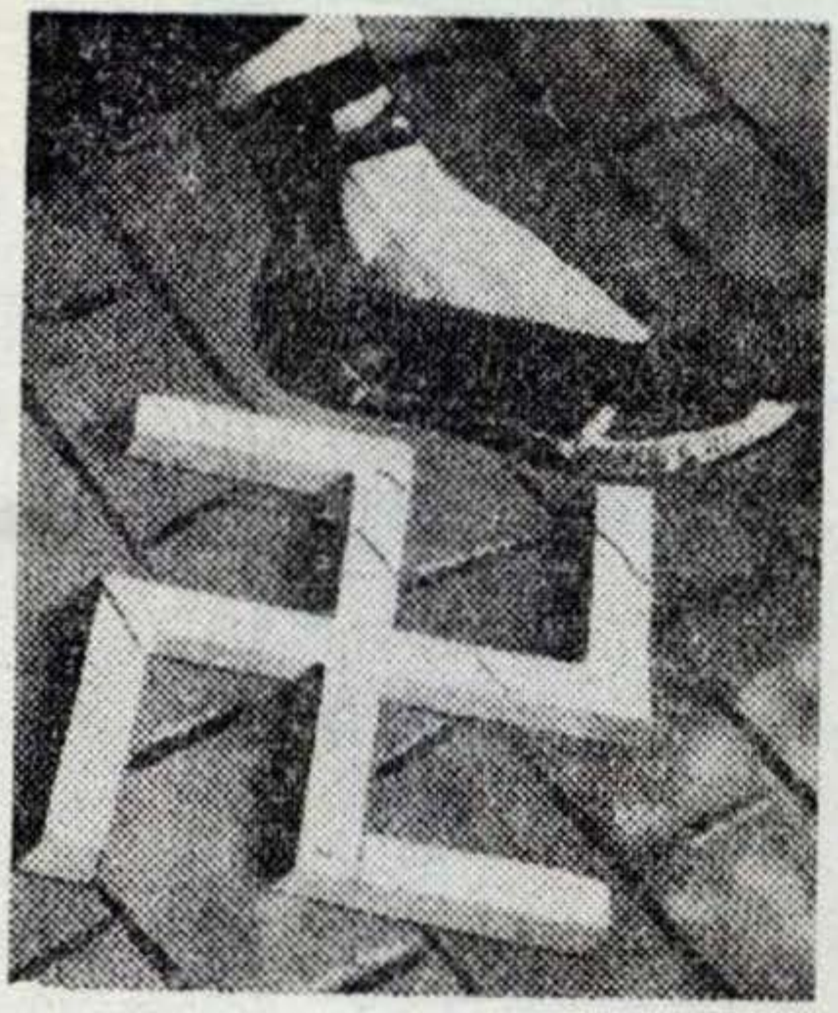

Afiş antifascist simbolizînd hotărîrea de a călca în picioare zvastica hitleristă.

du-mă în baston pe bulevardul Paseo de Gracias. Este încă foarte devreme. Manifestarea a fost fixată pentru mai tîrziu, pe la mijlocul zilei. Pîcla rece din port se agață cu încăpățînare de crengile palmierilor. Cîteva femei și băieți tineri sfîrșesc decorarea străzii cu ghirlande și drapele. Fac această treabă în tăcere, cu tristețe.

Am ajuns pe Rambla de Cataluna, „La Rambla", cum îi spun simplu barcelonezii. Imensul bulevard este încă pustiu. Verdele palmierilor, atît de strălucitor în toate anotimpurile, oglindește azi în luciul frunzelor cenușiul cerului. În marea piață a Cataloniei mă opresc și privesc îndelung fațada hotelului Colón. Cu doi ani în urmă, mii de oameni în salopete albastre, femei și copii au năvălit înarmați cu arhaice flinte, puști de vînătoare și bastoane și au luat cu asalt hotelul de faimă mondială transformat în fortăreață de un regiment rebel. Balcoanele cochete, devenite cuiburi de mitraliere, împroșcau moartea în piață.

* * *

Pîcla s-a risipit cu totul. A rămas însă, apăsător, cerul cenușiu. Cobor „Rambla" și ajung în port. Vasele stau strînse, la marginea radei, înghesuite ca niște ființe vii în apărare. Baza italiană de la Mallorca, atît de aproape, își trimite zilnic, tîlhărește, submarinele și bombardierele.

De la înălțimea coloanei de marmură, Cristofor Columb scrutează zarea. Ca în urmă cu aproape cinci secole. În dreapta, sprijinind bolta înaltă a cerului, se înalță muntele. Rătăcită în înălțimi, ca o jucărie sau un decor de basm, înfiptă ireal în vîrful ascuțit, ca de lance, își desenează turnurile și crenelurile fortăreața Monjuich. Jos, la picioarele mele, Mediterana, de obicei atît de albastră, necrezut de albastră, e acum leșiatică, murdară. Plescăie lenevș. Se izbește de cheiuri, indiferentă, somnoroasă.

Mă trezesc brusc, ca dintr-o visare. Neliniștit, privesc ceasul. Mai sînt cîteva ore pînă la începerea actului solemn al „Despărțirii". Mă reîntorc grăbit pe Rambla de Cataluna. Atît cît mă lasă piciorul rănit. La ora asta, la cazarma Karl Marx, undeva în partea cealaltă a orașului, camarazii mei români se pregătesc de încolonare. Au de făcut pe jos cîțiva kilometri. Mă cuprinde amărăciunea că nu voi putea defila cu ei. Rambla începe să se însuflețească. Peste puțină vreme va fi plină, ca în zilele de duminică și în după-amiezele de „paseo". Fluviul de oameni, aproape numai femei, copii și bătrîni, cu un aer de gravă solemnitate, se îndreaptă spre „La Diagonal".

Îmi îngădui un răgaz în fața catedralei Santa Eulalia. Încerc, ca întotdeauna, emoții greu de descris. Dantelăria de încrustații a pereților de piatră și figurinele mici, pitice, alcătuind poeme și epopei, apar ca un mesagiu de lumină și sensibilitate artistică din întunecatul secol al XIII-lea. Un brîu des și înalt de saci de nisip protejează de bombe acest superb monument al civilizației omenești.

M-am abătut și prin fața primăriei, înălțată în veacul al XIV-lea. Iar sacii de nisip. Benzi de hîrtie încrucișate pe vitraliile scumpe.

Îmi apare în minte gingașa Maria Tereza Lèon — care la Madrid dirija opera de salvare a comorilor muzeului El Prado, în numele și din însărcinarea guvernului republican — ducînd în brațe, sub bombele ucigătoare, un tablou de Velasquez și meditez asupra răspunderii noastre de a păstra moștenirea trecutului.

Escadrilele Condor, Junkers și Savoia n-au ucis numai oameni. Au încercat să ucidă și frumosul, prefăcînd în ruguri arabescurile în marmură, capodoperele Goticului și ale Renașterii.

În fața primăriei, altă minune gotică și inevitabilul brîu de nisip ; mă întreb dacă nu aici s-au întîlnit, cu un an în urmă, sub focul bombardamentelor, mari scriitori și artiști ai lumii, pentru a-și manifesta solidaritatea cu lupta poporului spaniol. Sau poate întrunirea să fi avut loc în teatrul din apropiere, în care, cu puține luni înainte, cîntase Pablo Casals după întoarcerea sa de la București, unde concertase la Ateneu, pentru lapte și medicamente destinate copiilor din Spania...

El a cîntat aici sub un bombardament înverșunat. Nimeni atunci, ca de altfel niciodată, nu s-a mișcat din sala asupra căreia păreau că se prăbușesc pereții. Nici Casals nu și-a întrerupt inegalabilul său Dvorak.

Uluitoare această aparentă nepăsare a barcelonezilor și a madrilenilor în fața bombardamentelor zilnice. Nu este obișnuință sau resemnare, ci fără îndoială un indescrip-

tibil dispreț, fără emfază, fără blesteme, față de ucigașii copiilor de la Guernica și de la Puerta del Sol.

Și acum, pentru toată lumea este limpede. Fără îndoială că în curînd avioanele Savoia își vor face apariția pe cerul Barcelonei, pentru a-și arunca porția zilnică de bombe. Desigur că „a cincea coloană" a prevenit asupra prilejului unic. Cu toate acestea, oamenii continuă să se adune. Femeile își trag copiii de mîini, pentru a găsi un loc cît mai bun.

Am ajuns la timp. Aproape toată populația Barcelonei e masată pe largile trotuare ale bulevardului „La Diagonal" formînd două ziduri multicolore, lungi de cîțiva kilometri.

Cerul continuă să fie încărcat. Norii groși se rostogolesc amenințători. Cenușiul lor sumbru este însă înviorat de strălucirea veșmintelor catalane, de mulțimea florilor și a ghirlandelor.

Ovații pornite la capătul îndepărtat al bulevardului se amplifică și se apropie. Mă înalț cît pot pentru a vedea ce se petrece. Deodată, mă simt luat pe sus și purtat în rîndul din față. Oamenii, văzînd uniforma mea, cu steaua în trei colțuri a Brigăzilor Internaționale, fac loc spunînd „E un internațional". O bătrînică, măruntă și vioaie, mă roagă să mă plec și mă îmbrățișează, spunînd celor din jur că are trei feciori pe frontul de la Lerida. „Unul seamănă leit cu el". Peste drum, pe celălalt trotuar, micile tribune își așteaptă oaspeții. Între timp uralele s-au întețit și s-au apropiat. Prin mijlocul canalului viu înaintează încet un grup mic de oameni. Îl recunosc pe José Diaz, secretarul general al Partidului Comunist din Spania. Firav, palid, răspunde surîzător celor care-l strigă cu diminutivul de alintare Pepe, Pepe. Numele său alternează cu al Pasionariei, Dolóres, Dolóres. Dolóres Ibarurri pășește lîngă el în veșminte sobre, cu părul negru lins și strîns în coc bogat ; pe fața palidă, puțin tristă și obosită, strălucesc ochii ei negri ca antracitul ; ea este întruchiparea frumuseții și demnității femeii spaniole.

Lîngă tribuna din mijloc, o mașină din care sare, zvelt, primul ministru. Doctorul Negrin ajunge din urmă grupul de conducători. În fața tribunelor stau înșiruiți, alături de ofițeri superiori ai armatei republicane, atașați militari străini și cîțiva membri ai Comisiei internaționale de control (reprezentanții Comitetului de „Neintervenție"). Privesc spectacolul uimit de absența pazei polițienești și de entuziasmul maselor.

Mi-a trecut amărăciunea de a nu fi printre cei a căror sosire e așteptată. Încep să mă consider un privilegiat : pot asista la această neuitată solemnitate din mijlocul poporului, atît de aproape de conducătorii lui.

O salvă de tun și fanfara militară anunță începutul defilării.

Brigăzile Internaționale luptă alături de întregul popor

În rînduri strînse, ca o avangardă de onoare, trei detașamente — unul de infanterie, unul de marină și unul de aviație — deschid parada, aducînd mesajul celor care pe fronturile de pe Ebro și Segre, la Madrid și în Levante continuă să țină în loc armata fascistă.

Pe cerul plumburiu, cîteva avioane de vînătoare fac demonstrații și stau de pază pentru a preveni un atac. Populația este, ca de obicei, liniștită. Avioanele coboară în trombă pînă la cîțiva metri deasupra arborilor, în semn de omagiu pentru frații de arme de care se despart acum. Sînt renumitele „Chatos", care au băgat groaza în piloții escadrilei Condor, intrată în paginile negre ale istoriei după masacrul de la Guernica. La Madrid, la Guadalajara, în Aragon, nu o dată „Los Chatos" („Cîrnele") — bondarii cu botul turtit — au înfruntat, unul la zece, stolurile de Messerschmitt sau Heynkele, Junkere și Ganoia. Numele „Gloriosei" — cum își numește poporul spaniol aviația — este legat de sute de fapte de legendă, infinit mai multe decît numărul însuși al avioanelor la care diabolica neintervenție a silit-o să se limiteze. Acest ofițer înalt, care privește cu melancolie în direcția din care se apropie camarazii săi de arme, este legendarul erou al Glorioasei, generalul Ignacio Hidalgo de Cisneros.

A trecut ultimul rînd al trupelor spaniole. Un scurt interval și iată-i, sosesc.

Mai întîi cîțiva oameni. Cu ochii minții îl văd pe Gallo — Luigi Longo — comisarul general al Brigăzilor Internaționale — slab,

înalt, brunet, privind surîzător mulțimea și salutînd cu pumnul înălțat.

Pe bulevard s-a așternut, o clipă, o liniște bizară. Este liniștea dinaintea furtunii de ovații și aplauze care va izbucni peste puțin și care va dura ore în șir.

Un interval de cîțiva metri și își face apariția un bloc masiv, ce se mișcă încet, ritmic, în sunetele fanfarei. Este primul rînd al voluntarilor, îmbrăcați în uniforme ponosite, care, după ani lungi de bătălie, au căpătat culoarea pămîntului Aragonului. N-au arme, căci le-au predat schimbului lor, noilor unități de recruți spanioli.

Simt și acum nerăbdarea mulțimii. Cuvîntul „Llegan" — sosesc ! se aude de la un capăt la celălalt al bulevardului. Uralele pornesc ca o explozie. Masa geometrică umană lunecă încet pe asfaltul bulevardului. Cînd ajunge în dreptul tribunelor, voluntarii întorc capul într-o singură mișcare și își duc pumnul la tîmplă. Salutul militar antifascist.

José Diaz, La Pasionaria, Negrin, miniștrii, ofițerii, oamenii politici salută la rîndul lor cu pumnul. Au fețele împietrite. Și fețele bărbătești ale internaționalilor, înăsprite de anii grei de luptă, par împietrite. Privirile lor sînt însă calde, pline de resemnare și înțelegere. Au acceptat cu toții, vremelnic, să întrerupă înfruntarea dușmanului. Acum, cînd trebuie să se despartă de camarazii lor de arme, strălucirea ochilor lor mai exprimă ceva : recunoștința. Buzele lor se mișcă pronunțînd cuvintele : Gracias, muchas gracias !... Mulțumiri, multe mulțumiri... pentru că ne-ați îngăduit să luptăm alături de voi, pentru libertatea și fericirea voastră și a noastră.

* * *

Amintirile se învălmășesc. Nu pot reconstitui întocmai ordinea defilării.

Revăd fiecare mare unitate. Cînd însă au trecut, care din ei înainte, și care mai apoi... ?

Dar în fond ce importanță are, într-un reportaj întîrziat, acum după treizeci de ani, exactitatea ordinii.

Nu mai știu dacă Ludwig Renn, creatorul romanului „Krieg", se află la tribună sau împreună cu brigada lui, a XI-a Thälmann. Este însă aici, la demonstrație. Cu numai cîteva săptămîni în urmă, Renn, care era șeful de stat major al brigăzii, își petrecuse noaptea, după o zi grea de luptă, umplîndu-și caietul cu scrisul său mărunt și des. În zorii zilei, cînd, zdrobit de oboseală, voise să se culce, sunase alarma. Fasciștii se apropiau vertiginos de pozițiile noastre. Își trezise oamenii și, alături de comandant, pornise la contraatac, ridicîndu-și stiloul deschis, în chip de spadă.

Sînt prezenți și prietenii mei din adolescență, italieni, eroii de la Guadalajara, din Brigada a XII-a, „Garibaldi". De asemenea și ostașii Brigăzii a XIII-a, „Dombrovski".

În îngustul spațiu dintre trotuare și coloană are loc un neîntrerupt du-te vino de flori. Oamenii se desprind din zidul viu de pe margini, se reped și dăruiesc flori celor care defilează. O dată cu florile își întind copiii, care trec pe umerii internaționalilor.

Coloana a căpătat un aspect neobișnuit. Soldații calcă ostășește, în uniformele lor de culoarea tranșeelor. Expresia dură a feței e dezmințită de blîndețea privirilor. Poartă în circă sute de copii care, fericiți de această cavalcadă neașteptată, se țin de grumajii puternici.

Îl recunosc și pe Sagnier, comandantul Brigăzii a XIV-a „La Marseillaise", iar alături de el pe Henry Tanguy, comisarul politic, viitorul șef al insurecției din Paris din 1944 (cînd va deveni colonelul Rol). Iată-l și pe doctorul Reboul. Lîngă el, îmi face semn, surîzînd, al doilea român al Brigăzii franceze, sanitarul Floricel Marinescu. Era binecunoscut curajul acestui tînăr oltean, care sărea să dea primele îngrijiri răniților în toiul luptelor. Deși firav, îi ridica în spinare, și, fără să-i pese de ploaia de obuze și gloanțe, se tîra cu ei pînă la postul de ajutor.

În urmă cu aproape cinci săptămîni, la 23 septembrie, chiar în ziua în care brigăzile se retrăgeau definitiv de pe fronturi, „La Marseillaise" fusese nevoită să cedeze pozițiile din Sierra Caballs. Inamicul dezlănțuise un atac de o sălbăticie nemaiîntîlnită. Retragerea amenințase să se transforme în derută. Postul de comandă al brigăzii ajunsese în linia întîia, aproape descoperit. Întrerupînd operațiile de predare a poziției noului șef spaniol, comandantul și comisarul politic francezi luară comanda directă. Ca un fulger se răspîndiră, printre oamenii dezorientați, cuvintele de îmbărbătare — „să lăsăm tovarășilor spanioli vechile, bunele, poziții. E o datorie de onoare să nu plecăm pînă nu le recucerim".

După cîteva clipe de șovăială, oamenii se opriră, își șterseră sudoarea de pe frunți și se întoarseră ca un iureș. Ca lava zvîrlită din craterul unui vulcan, brigada franceză se năpusti asupra trupelor fasciste. Pozițiile fură recucerite în sunetele Internaționalei și predate schimbului spaniol.

* * *

Acum defilează Brigada a XV-a „Abraham Lincoln", batalionul divizionar, grupurile de artilerie.

Privirile mele caută voluntarii români. Azi cei mai mulți sînt adunați la un loc. Doar cîțiva dintre ei sînt risipiți prin alte unități internaționale. În sfîrșit, iată-i !

Mă întreb, cîți oare dintre cei din rîndurile strînse ale companiei de pușcași „Grivița Roșie", din compania română de mitraliere sau din batalionul divizionar al Diviziei a 45-a a Brigăzilor Internaționale n-au apărat o palmă de pămînt, un dîmb, un colț de stîncă, rezistînd cu înverșunare pînă la ultimul glonte.

...De cîte ori asemenea acte ale infante-

riștilor români, neconsemnate din pricina modestiei lor, nu s-au sfîrșit cu moartea... Pe frontul din Spania aceste fapte de arme constituiau cotidianul. Ele se înscriu în marele anonimat al bătăliei.

Trec acum în rînduri strînse veteranii primului divizion de artilerie român, născut însă pe frontul de la Jarama. Bateria „Tudor Vladimirescu"... Pe fețele oamenilor, același amestec de sentimente : regret, mîndrie, hotărîre de a relua lupta de îndată ce va fi nevoie.

În dreptul meu pășește acum, compact, corpul sanitar al Brigăzilor Internaționale. Nu-mi este greu să recunosc numeroase figuri de medici români și de surori.

Dar cîți nu lipsesc și dintre ei...

Gîndul mi se îndreaptă spre nordul îndepărtat al Țării Bascilor. Acolo, doctorul Andrei Tilea este îngropat în cimitirul năpădit de bălării. Medicul român fusese stăruitor îndemnat să se salveze, trecînd în Franța. El refuzase să-și părăsească tovarășii și căzu în mîinile fasciștilor, care l-au împușcat.

Trec sanitarii, unii în halate albe. Îmi amintesc de fapta altui medic român, angajat pe unul din fronturile din Centru. Opera într-o ambulanță la marginea unei pădurici, din imediata apropiere a frontului. Cîteva avioane de vînătoare zăriră mașina cu crucea roșie vopsită pe capotă. Coborîră în trombă și o mitraliară. În ambulanță rămăseseră numai medicul și o soră. Ceilalți sanitari, cum era firesc, se refugiaseră prin apropiere. Cu toate eforturile piloților, ca prin miracol, mașina nu fu atinsă ; dar suflul unei bombe o înclină într-o parte. Medicul apucă cu brațul stîng căruciorul-masă și rănitul, care aluneca. Împiedicînd cu șoldul prăbușirea bolnavului, chirurgul continuă operația cu mîna dreaptă ; ridicînd o clipă privirea spre soră îi spuse răstit să plece. Fata mișcă doar capul și rămase, ajutîndu-l să termine operația.

* * *

Nu mai îmi este limpede cum s-a sfîrșit defilarea. Totul se amestecă într-o imagine confuză. Flori, copii și figuri omenești se perindă la nesfîrșit.

Țin minte doar că din cer cădea ninsoare de manifeste, aruncate de micile Chatos ; pe ele stătea scris : „Niciodată nu vom uita solidaritatea voastră, frați iubiți !"

Noua mea prietenă, bătrînica, ținînd în mînă un manifest, îmi ceru să mă aplec. Mă îmbrățișă și îmi ceru cu blîndețe să mă consider și eu „su ijito", fecioraș al ei. „Am acum patru". Eu i-am dăruit florile din brațe și am asigurat-o că îmi va fi tot atît de scumpă ca și mama mea, care mă așteaptă, departe, la capătul celălalt al lumii.

Cu ochii umezi, bătrîna m-a îmbrățișat din nou. N-au fost singurele lacrimi pe care le-am văzut în acea zi plină de evenimente tulburătoare.

Tulpina multimilenară

(Urmare din pag 49)

aparat de dregători și poate o *cancelarie oficială*, în care rolul important îl aveau preoții.

În societatea geto-dacă s-au acumulat și unele cunoștințe de filozofie, medicină, botanică, astronomie, iar în arta construcției și a urbanisticii, meșterii daci și-au însușit cunoștințele vremii lor.

În secolul al II-lea î.e.n. și mai ales în secolul următor, civilizația geto-dacă, bazată în principal pe economia agricolă și pastorală, dobîndește din ce în ce mai mult un caracter cvasiorășenesc, *oppidan*, caracter care se accentuează o dată cu amplificarea cetăților de piatră din secolul I e.n. și intensificarea influenței romane. Un asemenea nivel al economiei, o dată cu dezvoltarea meșteșugurilor și separarea lor de agricultură, cu amplificarea relațiilor comerciale și apariția unor negustori, nu a întîrziat să provoace *modificări în structura și organizarea* politică a dacilor din acea vreme. Se accentuează procesul de diferențiere socială între nobili *(tarabostes, pileati)* și poporul de rînd *(comati)*. Se trece la comunități teritoriale, iar apariția proprietății private va marca trecerea spre societatea bazată pe diferențierea de clasă, cu toată menținerea unor vechi raporturi consfințite de vechile credințe indoeuropene.

În ultimele două secole înainte de cucerire, raporturile cu Roma au dominat viața politică a dacilor, fără însă să fi fost întrerupte legăturile cu cetățile grecești de la Pont, ca și cele cu popoarele vecine (bastarnii din Moldova, sarmații și mai ales germanii, care, în urma dispariției centrelor de populații celtice, reprezentau principala forță de care se temeau romanii atît la Rin cît și la Dunăre). Unirea dintre daci și germani constituia marea primejdie pe care voia s-o evite imperiul, atît în timpul lui Domițian cît și în vremea cuceririi Daciei de către împăratul Traian. Un asemenea pericol apăruse încă din timpul „celui mai mare și celui dintîi rege din Tracia" — Burebista —, care stabilise unele legături cu adversarul lui Caesar, Ariovist.

* * *

Întărirea puterii dacilor sub urmașii lui Burebista, și în special în timpul lui Decebal, demn adversar al lui *Optimus Princeps*, dîrzenia în lupta supremă pentru libertate a dacilor și calitățile deosebite ale ultimului rege al lor sînt tot atîtea mărturii ale rolului deosebit pe care dacii l-au jucat în dezvoltarea istorică a tracilor, popor al antichității, care, deși intrat în lumea romană, își va pune pecetea sa proprie asupra dezvoltării ulterioare a acestei părți a Europei.

Refugiaţii polonezi în România

IOAN SUCIU

În revista poloneză „Dreptul și viața" a apărut articolul lui Raymund Kulinski „Culisele internării guvernului polonez în România (1939)." Din articol se degajă ideea că la începutul celui de al doilea război mondial guvernul român a avut o atitudine prietenească față de guvernul polonez refugiat în 1939 pe teritoriul României, cu toate presiunile repetate ale Reichului german.

Însemnările de față vin să completeze aprecierea formulată de autorul polonez și să aducă date noi în legătură cu poziția guvernului român față de agresiunea hitleristă contra Poloniei și sprijinul acordat poporului polonez, care trăia acum trei decenii o adevărată dramă națională.

Zorii zilei de 1 septembrie 1939. Diviziile blindate naziste invadau mișelește Polonia, dînd semnalul celui mai sîngeros conflict din istoria omenirii. În contextul evenimentelor internaționale, sperînd în posibilitatea refacerii potențialului militar anglo-francez și în victoria finală a marilor puteri occidentale, cercurile conducătoare românești au căutat să evite antrenarea țării în conflagrația mondială, întreprinzînd și unele acțiuni diplomatice pentru îmbunătățirea relațiilor cu vecinii. Prin comunicatul Consiliului de Miniștri din 4 septembrie 1939 se declara că România adoptă o politică de neutralitate, linie politică aprobată, de altfel, în unanimitate și de Consiliul de Coroană din 6 septembrie.

Totodată, aceste cercuri au acceptat să facă noi concesii Germaniei hitleriste, ceea ce reprezenta o politică contrară intereselor naționale ale României.

Guvernul român a căutat, neoficial, și în măsura posibilităților, cu toate protestele vehemente ale Reichului, să acorde ajutorul moral și material necesar poporului polonez. Este semnificativ în acest sens anunțul agenției Rador, care, la 7 septembrie 1939, făcea cunoscut opiniei publice mondiale că România *nu încetează să aprovizioneze în continuare Polonia și să asigure tranzitul de mărfuri destinat acestei țări.* Ca o confirmare, chiar în seara aceleiași zile, arhiva secretă a Ministerului Afacerilor Străine al Poloniei era evacuată prin România, în direcția Haifa și Ankara. În același timp, s-a permis tranzitul prin România al unor materiale de război destinate Armatei poloneze.

La 11 septembrie 1939, guvernul polonez se adresează confidențial guvernului român, cerîndu-i permisiunea tranzitului pe teritoriul românesc a unei cantități de 70 tone aur, care urma a fi depozitat în străinătate.* Se preconiza și alternativa de a se garanta efectuarea unor vărsăminte în favoarea unei terțe puteri, chiar dacă transportul ar fi rămas pe teritoriul României. La această solicitare, Grigore Gafencu, ministrul de externe, a răspuns că guvernul român aprobă tranzitul și dă garanția cerută în cazul respectării următoarelor condiții : a) transportul să se efectueze într-un singur convoi, pe un vapor ce se află la Constanța gata de plecare ; b) să nu se admită nici o întîrziere și nici un depozit în țară, pentru a nu ridica probleme și

* Vezi A. Petric, Gh. Unc, *Tezaurul Băncii Poloniei străbate România*, „Magazin istoric", nr. 7—8/1968.

Frontiera polonă
a fost violata de germani in patru puncte
Armata și aviația germană
au început atacurile la granița poloneză
Aviația germană continuă
să bombardeze orașele polone
Raidul avioanelor germane
deasupra Varșoviei

Presa română comentează cu îngrijorare evoluția agresiunii germane în Polonia

controverse cu un alt guvern. Conform acordului verbal, aurul polon a trecut în tranzit prin România și a fost îmbarcat pe un vas britanic la Constanța.

Nu este lipsit de interes să amintim că aceste acțiuni ale guvernului român se desfășurau sub imperiul presiunilor tot mai puternice ale Germaniei hitleriste. Încă la 10 septembrie 1939, Fabricius, ministrul Germaniei în România, atrăgea atenția că o acțiune, indiferent sub ce formă, de ajutorare a Poloniei *ar constitui o violare a neutralității României*. Cîteva zile mai tîrziu, același Fabricius protesta împotriva „încălcării" neutralității de către România, prin permisiunea acordată transportului aurului polonez.

La 14 septembrie, Gr. Gafencu i-a expus lui Fabricius intențiile guvernului român în problema refugiaților polonezi. *Vom dezarma pe militari și îi vom interna* — a declarat ministrul de externe român —, *iar civilii vor fi considerați refugiați politici și dacă vor dori să rămînă în țara noastră, vor fi repartizați în anumite zone în care vor putea locui.*

La rezerva exprimată de reprezentantul Germaniei în legătură cu acordarea de către România a dreptului de tranzit guvernului polonez și celorlalți refugiați, ministrul român a răspuns că *potrivit regulilor neutralității, refugiații politici pot trece în tranzit prin țară, iar în ce ne privește, tocmai în dorința de a întări neutralitatea avem tot interesul să le înlesnim trecerea și numai dacă nu pot trece în străinătate, să-i păstrăm la noi în zonele pe care le-am stabilit.*

Pe măsura precipitării evenimentelor, a înfrîngerii Armatei poloneze, mii de refugiați polonezi s-au strîns la granița României. În această situație, la 15 septembrie, Consiliul de Miniștri a dat un comunicat în care aducea la cunoștința opiniei publice, că guvernul român a luat măsurile pe care le-a considerat necesare, *pentru a veghea la respectarea strictă a regulilor neutralității față de Polonia.* Se specifica în continuare că în acest spirit se va acorda copiilor și răniților ce eventual ar veni în țară, azilul impus de sentimentele de umanitate ; că orice trupe sau formațiuni militare străine care ar trece frontiera, vor fi dezarmate, fixîndu-li-se o anume regiune de locuit pînă la sfîrșitul ostilităților ; că persoanele ce au deținut situațiuni politice vor fi îndatorate a domicilia în localități anume indicate, abținîndu-se de la orice activitate de ordin public. Tot în aceeași zi, într-o telegramă adresată Ambasadei române din Paris și legațiilor române din Londra, Berlin, Roma, ministrul de externe român arăta că, în pofida complexității situației sale externe, România își *îngăduie să dea Poloniei toate ajutoarele dictate de omenie și prietenie.*

Peste două zile, la 17 septembrie 1939, colonelul Beck — ministrul de externe polonez — printr-o telegramă telefonică, a transmis ambasadorului român în Polonia, M. Grigorcea (care se afla în acel moment la Kuty) că *guvernul polonez dorește să părăsească teritoriul pentru a trece prin România.* Situația era deosebit de gravă. Trebuiau luate măsuri urgente. Cererea fiind remisă guvernului român, acesta a răspuns cu promptitudine că *este gata să acorde ospitalitate sau tranzit spre o țară neutră guvernului polonez,* cu rezerva ca aceasta să nu se facă în calitate oficială. Ca urmare, în noaptea de 17 spre 18 septembrie, președintele Republicii Polone și membrii guvernului, urmați de zeci de mii de militari și civili, precum și de un important număr de vehicule și materiale de război, au trecut pe teritoriul țării noastre.

După deschiderea frontierei, au trecut în țara noastră circa 50 000 de refugiați polonezi. În vederea evitării aglomerării și

(Continuare în pag. 73)

La o aniversare a lui George Enescu, cîțiva intimi ai compozitorului. Printre ei, Victor Iamandi

FIȘĂ
DE ISTORIE POLITICĂ

VICTOR IAMANDI: „Am luptat fățiș împotriva mișcării legionare"

ION BABICI
— doctor în istorie —

Fiu de învățător, Victor Iamandi s-a născut la 15 februarie 1891 în comuna Cotnari din Moldova. Liceul și studiile universitare le-a urmat la Iași, în anii care au premers izbucnirii primului război mondial. În afară de științele juridice, a studiat cu pasiune istoria, sub îndrumarea marelui nostru savant Alexandru Xenopol.

În anul 1917, Iamandi s-a înscris în Partidul liberal, iar după 13 ani a devenit șeful organizației liberale din Iași. Începînd din 1922, V. Iamandi a fost aproape fără întrerupere deputat în Parlament.

Între anii 1933 și 1939, Iamandi a deținut demnități guvernamentale, fiind subsecretar de stat la Ministerul de Interne, ministru de stat fără portofoliu, ministru al cultelor și artelor, ministru al justiției.

Situîndu-se pe poziţiile claselor conducătoare, el a contribuit, împreună cu guvernele din care făcea parte, la introducerea stării de asediu şi cenzurii, la dizolvarea organizaţiilor de masă democratice aflate sub conducerea P.C.R., la suprimarea unor organe ale presei progresiste.

Este cunoscut faptul că acele contradicţii de interese economice şi politice care se manifestau între diversele curente şi grupări existente în rîndurile Partidului naţional liberal s-au accentuat în anii '30 şi datorită unor poziţii diferite faţă de pericolul fascismului. În timp ce guvernul liberal condus de Tătărăscu (1934—1937) nu a luat măsuri serioase pentru a împiedica acţiunea Gărzii de fier, adoptînd o atitudine concesivă faţă de legionari, Iamandi s-a alăturat, cu grupul „H" din Partidul liberal, curentelor potrivnice Gărzii de fier. Asemenea altor personalităţi din cercurile politice oficiale, liderul grupului „H" s-a situat în acelaşi timp pe o poziţie contrară intereselor maselor muncitoare, adoptînd o atitudine duşmănoasă faţă de comunism în special şi de organizaţiile revoluţionare în general. În ansamblul orientării sale, Victor Iamandi s-a afirmat în politica internă ca un adept al sistemului parlamentar de tip burghez, iar pe plan extern s-a alăturat acelora care se pronunţau pentru menţinerea şi întărirea legăturilor tradiţionale cu Franţa şi Anglia.

Preocupările lui Victor Iamandi în domeniul activităţii politice au fost multiple, grupîndu-se în linii generale pe cîteva coordonate.

Apărarea regimului stabilit prin Constituţia din 1923 — ale cărei prevederi, deşi încălcate adeseori, ofereau un cadru general-democratic României — a constituit o problemă majoră, în slujba căreia şi-a pus condeiul de publicist şi talentul de orator, atît în adunările publice, cît şi în cuvîntările rostite de la tribuna Parlamentului.

În august 1923, Iamandi a semnat apelul Ligii drepturilor omului, adresat tuturor cetăţenilor patriei, în care se arăta necesitatea luptei unite a întregului popor **pentru apărarea libertăţilor publice ameninţate, pentru garantarea drepturilor cetăţeneşti primeiduite, pentru salvgardarea vieţii şi demnităţii omeneşti.**

Iamandi a stigmatizat dictatura fascistă instaurată într-o serie de ţări, considerînd fascismul un pericol pentru democraţia şi civilizaţia umană. În anul 1926, pe cînd se afla la Paris, el a scris o serie de articole pentru ziarul „Lumea" din Iaşi, în care a înfierat regimul mussolinian. **Fascismul în forma lui actuală este un sistem de aprigă reacţiune, care a trîntit la pămînt, nu se ştie pentru cîtă vreme, şi democraţia, şi liberalismul...** Modul lucid, realist, de a vedea aceste lucruri a permis lui Iamandi în articolul intitulat sugestiv : „Are fascismul un viitor ?" să dea un răspuns negativ întrebării pe care şi-o formulase după analiza stărilor de lucruri din Italia fascistă. **Răspundem cu siguranţa şi cu liniştea pe care ni le dă conştiinţa că servim adevărul : fascismul nu este decît un regim de fapt, întemeiat pe forţă şi violenţă, fără nici o motivare de principii... Declaraţiunile de principii, în forma şi în condiţiunile în care le face Mussolini nu impresionează nici un om serios.**

„NU SE MAI POATE TOLERA"

V. Iamandi a cunoscut nemijlocit acţiunile Gărzii de fier la Iaşi, unde discipolii odiosului „căpitan" s-au manifestat din plin ca terorişti şi tulburători ai ordinii publice. Într-un discurs rostit la Botoşani în vara anului 1933, Iamandi — vădit îngrijorat — avertiza asupra primejdiei fasciste, arătînd că **nu se mai poate tolera dăinuirea mai departe a unei asemenea situaţii.** El îşi exprima convingerea că **fulgerile cu a căror declanşare ameninţă nu ştiu pe cine, unul dintre parodiatorii comici ai violenţei hitleriene din România, sub forţa acţiunii noastre masive şi necruţătoare, se vor preface în fumegînde lumînări de înmormîntare a convoiului de saltimbanci şi de irozi politici pe care-i prezidează.**

Sînt cunoscute împrejurările în care, la 9 decembrie 1933, guvernul liberal, condus de I. Gh. Duca, a dizolvat Garda de fier. Referindu-se la aportul pe care l-a adus în calitate de subsecretar de stat la Ministerul de Interne în reprimarea mişcării legionare, Victor Iamandi a declarat atunci în Parlament : **Am îndeplinit cu credinţă, cu devotament şi cu înfruntarea tuturor primejdiilor personale o acţiune de apărare a ordinei democratice, acţiune pe care actualele majorităţi parlamentare, ca şi opinia publică a ţării, n-au încetat un singur moment de a o aprecia.**

In anii care au urmat, guvernul liberal, condus de Gh. Tătărăscu, a devenit o unealtă docilă a regelui Carol al II-lea. Acesta din urmă a încercat să utilizeze organizaţiile fasciste şi îndeosebi Garda de fier ca o masă de manevră împotriva celorlalte partide politice. Împotriva fascismului s-au ridicat, în întreaga ţară, puternice forţe sociale, în frunte cu P.C.R., mase largi populare, mişcarea antifascistă luînd un puternic avînt. Această luptă a devenit tot mai înverşunată, pe măsură ce forţele agresive ale hitlerismului vizau în mod direct

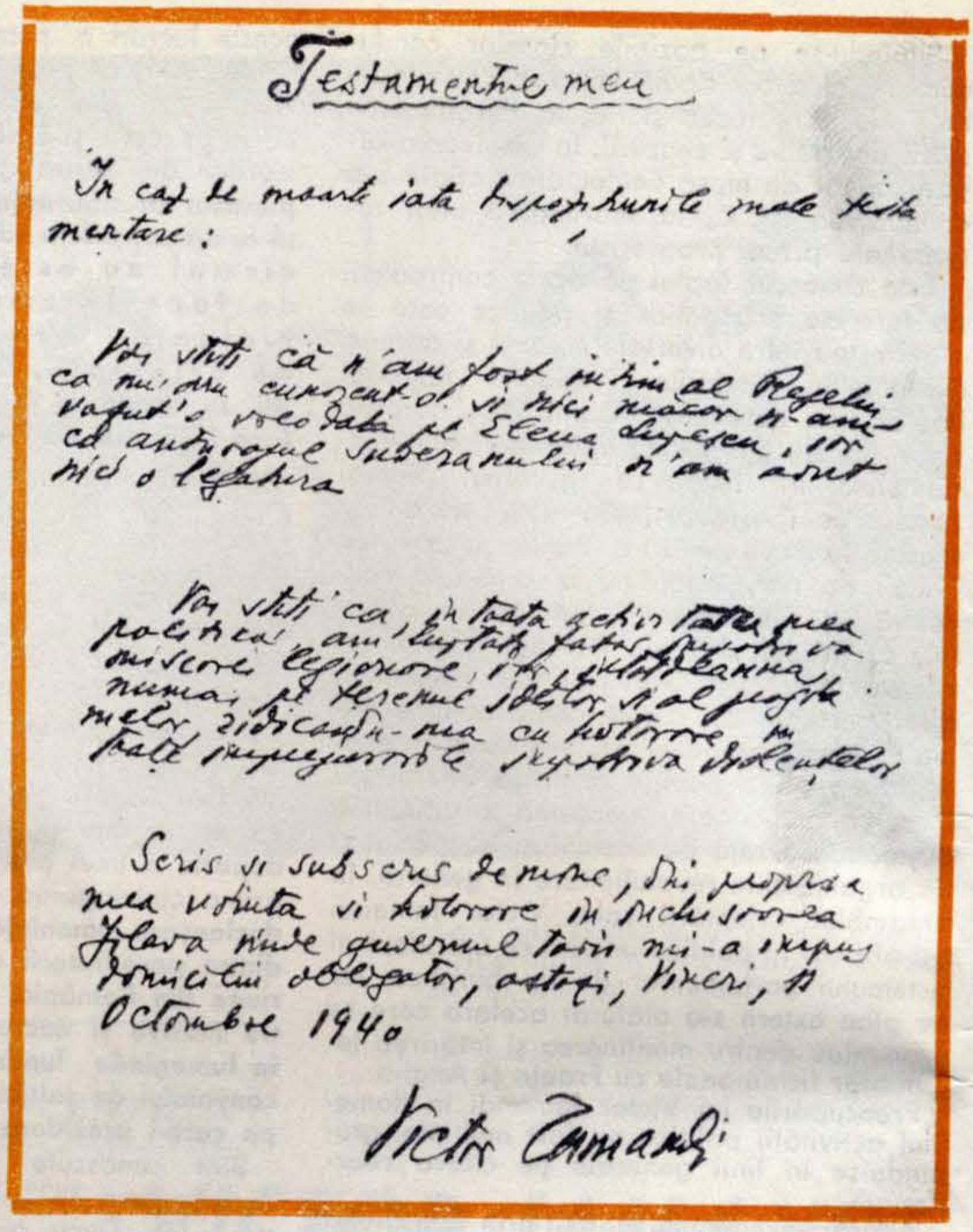
Testamentul meu

În caz de moarte îmi dispozițiunile mele de mai mai jos:

Voi vinde cât mai curând posibil mobilele mele cu mic dinadins excepțiunea celor voi dărui prietenului meu Ștefan Zeletin, cărțile mele le voi lăsa Academiei Române, iar hainele mele le voi da fratelui meu Ioan.

Scris și subscris de mine, în deplină mea voință și conștiință în Văcărești Penitenciarul Jilava Județul Ilfov, astăzi, Vineri, 11 Octombrie 1940

Victor Iamandi

La 11 octombrie 1940, în celula nr. 3, Victor Iamandi scria zguduitorul său testament

pînă și existența de sine stătătoare a statului român.

În focul luptei antifasciste, Partidul Comunist Român și-a lărgit contactele cu grupările și organizațiile democratice, a stabilit legături cu diferite fracțiuni aie forțelor politice burgheze și cu un mare număr de oameni politici.

Asemenea altor personalități din cercurile politice oficiale, Victor Iamandi, pe de o parte, s-a temut de mișcarea comunistă și muncitorească, iar pe de altă parte, pentru a împiedica instaurarea dictaturii fasciste în țara noastră s-a raliat forțelor burgheze ostile Gărzii de fier și expansiunii Germaniei hitleriste. Desigur, Iamandi n-a înțeles pe deplin natura grupărilor fasciste, văzînd în ele, în primul rînd, o primejdie pentru partidele politice burgheze, un factor de dezordine publică care, depășind cadrul legal, practicau violența ca mijloc de luptă politică. Cu toate aceste limite, poziția antigardistă și antihitleristă a lui V. Iamandi este notabilă.

Important rămîne că, în cea de-a patra decadă a secolului nostru, Victor Iamandi alături de Nicolae Titulescu, dr. Nicolae Lupu, Grigore Iunian, Dem. I. Dobrescu, Grigore Filipescu, Petre Andrei și alții a demascat activitatea Gărzii de fier în interior, a luat atitudine împotriva expansiunii Germaniei fasciste.

Deznodămîntul atitudinii lui Victor Iamandi a fost același ca al lui I. Gh. Duca, Armand Călinescu, Nicolae Iorga, V. Madgearu etc., asasinați mișelește de legionari.

ÎMPOTRIVA „CAVALERILOR" BITEI

În diferite discursuri rostite în Parlament, Iamandi s-a ocupat de substratul ideologic al mișcării legionare. Luînd cuvîntul la 9 februarie 1934 în Adunarea deputaților, el a calificat „teoriile" Gărzii de fier drept absurde și îmbibate de **o însemnată doză de misticism și fanatism, pe lîngă o foarte mare doză de șarlatanism și de snobism ; șarlatanismul și snobismul rataților vieții politice,**

care au căutat să intre în cadrul acestei mișcări, misticismul și fanatismul unui grup, nu prea numeros, de tineri care nu au izbutit să-și termine studiile și care își închipuie că au misiunea sfîntă de a deschide țării acesteia alte drumuri.

V. Iamandi a demascat rasismul ca o diversiune îndreptată împotriva drepturilor și libertăților cetățenești. Astfel, la 10 martie 1934, răspunzînd unei interpelări făcute de A. C. Cuza în Camera deputaților, Iamandi a declarat :**D-lor, să-mi dați voie, cu toată modestia, să resping „de plano" teoria aceasta rasistă [...] teorie care a găsit că rasa germană este cea mai superioară dintre toate rasele, o afirmare de pe urma căreia umanitatea a avut foarte mult de suferit, pentru că agitatorii nemților au luat-o în sensul unei realități și au căutat, cu această idee ridicată la paroxism, să stăpînească lumea.**

Se știe că în 1935 Garda de fier și-a reluat în mod oficial activitatea, sub denumirea „Totul pentru țară". În fruntea acestui partid fascist a fost numit — ca președinte — generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul.

În cîrdășie cu reprezentanții burgheziei monopoliste reacționare, legionarii au dus o politică antipopulară și antinațională, prejudiciind grav interesele poporului nostru, punînd în pericol însăși ființa națională a României. Într-un discurs rostit la 19 aprilie 1936 la Piatra Neamț, V. Iamandi, vorbind în numele grupului „H", care se situa la stînga Partidului liberal, a atras atenția asupra faptului că reluarea activității oficiale a Gărzii de fier va avea **urmări dintre cele mai periculoase pentru națiunea română.**

Combătînd acțiunile legionarilor inspirate de hitleriști, el a arătat că : **De cîțiva ani încoace [...] împrumutîndu-se exemple, desigur tot atît de reprobabile, de aiurea, parodiindu-se inovații primejdioase din alte părți, maimuțărindu-se fără rost și fără înțelegere teoriile asupra violenței [...], speculîndu-se nevoile provocate de criză economică — s-a ajuns și în România la acte de teroare și de permanente amenințări, pe care orice neisprăvit e gata să le traducă în fapt.** În condițiile în care guvernul refuza să reprime acțiunile provocatoare ale organizațiilor fasciste, V. Iamandi a preconizat unele măsuri contra Gărzii de fier, subliniind că **orice om care îndeplinește un rol de răspundere în conducerea țării e obligat să ia o măsură legală împotriva unor acțiuni socotite contrare interesului general.**

În domeniul politicii externe a României, este semnificativ discursul rostit în ședința Senatului din 29 noiembrie 1936. V. Iamandi, pe atunci ministru al cultelor și artelor, susținea unele idei amintind de poziția lui Nicolae Titulescu : **D-lor senatori, politica externă a unui stat nu se face după criterii sentimentale și cu atît mai puțin nu se face după concepții care pot stăpîni viața politică internă a unuia sau a altuia dintre statele cu care trebuie să fim în legături de amiciție sau trebuie să fim aliați. Politica externă a unui stat [...] totdeauna se face ținînd socoteală numai de realități și ținînd socoteală numai de ceea ce garantează apărarea intereselor permanente ale țării respective.**

El se pronunța pentru întărirea alianței cu Franța și Anglia, pentru prietenie și colaborare cu U.R.S.S. Referindu-se la relațiile României cu Uniunea Sovietică, Iamandi arăta că : **Ne găsim în bune relații cu Rusia și voim să trăim în liniște și pace cu toată lumea.** El își exprima dorința ca **aceste relațiuni de bună vecinătate să fie cît mai durabile și cît mai sincere.**

Comentînd acest discurs, Emil Serghie, pe atunci membru al Comitetului național pentru pace (R.U.P.), scria după cîțiva ani : **Reiese clar că Victor Iamandi exprima opinia [...] nefalsificat de obsesia de a complace nemților.**

RAPORTUL CĂLINESCU-IAMANDI

În același timp, la Pitești, dădea alarma împotriva primejdiei Gărzii de fier și Armand Călinescu. Există în această identitate de atitudini o explicație a colaborării ulterioare dintre A. Călinescu și V. Iamandi, care s-a soldat în aprilie 1938 cu dizolvarea organizațiilor fasciste. Raportul prezentat guvernului la 20 aprilie 1938, în care se arăta necesitatea interzicerii mișcării legionare, purta semnătura ministrului de interne Armand Călinescu și a ministrului de justiție Victor Iamandi. Autorii raportului relevau că, în fața intensificării acțiunilor organizațiilor fasciste, **autoritatea de stat a fost de multe ori inactivă. În afară de rare măsuri timide, ea nu a afirmat o concepție hotărîtă și limpede de apărare a ființei statului.**

Într-o cuvîntare ținută în Senat, la 28 iunie 1939, Victor Iamandi a relevat „relațiile" care existau între unele cercuri politice românești și agentura hitleristă din țară: **Oamenii noștri politici, deprinși să-și aranjeze situațiile prin combinații de culise sau intrigi ușor de plasat, au început să speculeze mișcarea extremistă de dreapta, încercînd s-o utilizeze împotriva adversarilor.** Menționînd că datorită sprijinului ce l-au primit, organizațiile fasciste s-au transformat **în cîțiva ani într-o primejdie iminentă pentru**

Victor Iamandi alături de Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu și alți oameni politici ai vremii

însăși existența statului, Iamandi prevenea : **...dacă nu se încetează cu întrebuințarea ca masă de manevră a acestei mișcări sediționase și subversive, cînd de unii, cînd de alții și dacă nu se organizează pe teren, în mijlocul mulțimilor, o acțiune de rezistență și de ofensivă împotriva acestei violentări a conștiinței obștești, atunci va veni un ceas cînd orice am face, va fi prea tîrziu și valul va trece peste noi.**

Victor Iamandi s-a pronunțat pentru apărarea integrității teritoriale a țării, fiind potrivnic acceptării Dictatului de la Viena. În prima ședință a Consiliului de Coroană din 30 august 1940, el s-a declarat împotriva primirii arbitrajului. **Nu cred în garanțiile care se dau și socot că politica noastră de astăzi nu a dus la nici un rezultat pozitiv. Pentru aceste considerente nu trebuie să primim arbitrajul. Trebuie să rezistăm, că războiul nu s-a terminat.**

La 6 septembrie 1940, prin venirea la putere a lui Antonescu și Gărzii de fier, în România a fost instaurată dictatura militaro-fascistă. Fărădelegile și crimele — îndeletniciri de bază ale legionarilor încă de la apariția lor — au fost ridicate la rangul de politică deschisă. Închiși în lagăre și temnițe, comuniștii și antifasciștii erau supuși unui regim de exterminare. Numeroși luptători revoluționari au fost condamnați la moarte și executați.

Asasinatul, ca metodă de înlăturare a adversarilor politici, a fost folosit de către legionari și împotriva personalităților burgheze ostile Gărzii de fier și expansiunii celui de-al III-lea Reich. Printre victimele Gărzii s-a numărat și V. Iamandi. La 23 septembrie 1940, lui Iamandi și altor foști demnitari li s-a impus domiciliu obligatoriu, chipurile, „pentru a fi puși la adăpostul oricărei violențe publice".

MACELUL DE LA JILAVA

În seara zilei de 3 octombrie 1940, Victor Iamandi a fost ridicat de acasă (din Aleea Modrogan, nr. 21, București) și dus la închisoarea Jilava.

Deși se afla în mîinile legionarilor, care-i pregăteau cu sadism moartea, el nu a încetat să-i înfiereze pînă la sfîrșitul vieții. În zguduitorul testament, lăsat familiei, scris de Victor Iamandi în celula nr. 3 și datat 11 octombrie 1940, el își reafirma deschis poziția antigardistă : **Voi știți că în toată activitatea mea politică am luptat fățiș împotriva mișcării legionare...**

În noiembrie 1940 a sosit în România Heinrich Himmler, șeful Gestapoului. Acest „popas" al căpeteniei naziste a fost urmat de asasinarea lui V. Iamandi și a altor oameni politici, adversari ai Germaniei fasciste. Partidul Comunist Român a demascat cu vehemență pe inspiratorii și organizatorii

crimelor de la Jilava. Ziarul ilegal „Moldova roșie", din 3 februarie 1941, scotea în evidență legătura dintre venirea în țară a lui Himmler și atrocitățile săvîrșite de legionari : **Ne amintim că după vizita de două săptămîni din noiembrie 1940 a lui Himmler a urmat măcelul celor 60 de la Jilava.**

Vestea asasinării lui Iamandi și a altor demnitari de către legionari, în noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, a făcut repede ocolul întregii lumi. Într-un comentariu transmis de postul de radio britanic, la 28 noiembrie 1940, se sublinia : **Faptul că germanii au anunțat primii masacrele de la București lasă să se întrevadă că Germania a aprobat acțiunea legionarilor români.** În același timp, agenția „United Press" comunica din București că **populația română nu aprobă acțiunile legionarilor [...]. În capitala României se observă o vie agitație.** Agenția hitleristă D.N.B., vrînd să liniștească opinia publică internațională, menționa că **nu sînt de așteptat urmări politice ale acestor evenimente, deoarece între domnul general Antonescu și dl. Horia Sima există o deplină înțelegere.** Ziarul american „New York Times" își exprima convingerea că **reîntoarcerea la sălbăticie este o emanație veritabilă a spiritului nazist,** iar „Washington Evening Star" remarca că, datorită **orientării naziste a gardiștilor, există temeiuri de a se presupune că lichidările au fost instigate de germani.** La rîndul său, „New York Herald Tribune" conchide : **Faptul că ultimul eveniment din România a fost pus la cale de elemente gardiste, dominate de naziști, ne amintește din nou că Hitler nu ezită să se coboare la asasinate atunci cînd folosesc scopului său.**

Ecoul crimei făptuite împotriva acestui om politic a dăinuit multă vreme în opinia publică românească. La 30 noiembrie 1944, „Jurnalul de dimineață", de sub direcția lui Tudor Teodorescu-Branișteare, arăta : **El a fost ucis la Jilava în mod mișelesc, fiindcă avusese curajul să ducă o luptă deschisă, leală, împotriva celei de-a cincea coloane germane în România.**

Momentele prezentate privind atitudinea antigardistă și antihitleristă a lui Victor Iamandi reprezintă doar spicuiri dintr-o bogată activitate politică, desfășurată de-a lungul unei perioade zbuciumate din istoria țării noastre. Credem însă că acțiunile îndreptate împotriva Gărzii de fier, a influenței și dominației hitlerismului reprezintă fără îndoială aspectele cu adevărat pozitive și de reținut din viața și activitatea omului politic al cărui portret am încercat să-l schițăm în această fișă de istorie politică.

REFUGIAȚII POLONEZI ÎN ROMÂNIA

(Urmare din pag. 67)

pentru acordarea de asistență medicală a fost organizat la graniță un serviciu special pentru asigurarea ordinii. Crucea Roșie română s-a ocupat în permanență de întreținerea, îngrijirea și găzduirea copiilor, femeilor, bătrînilor și răniților. Totodată, la 27 septembrie 1939, s-a înființat „Comisariatul general pentru evidența și asistența refugiaților", care se ocupa de problemele refugiaților civili polonezi. Acestora li s-a desemnat, în primele zile după sosirea în țară, o zonă de locuit în nordul Moldovei. De aici, în iarna anului 1939, au fost transferați în Muntenia și Oltenia, fiind cazați în diferite orașe. Conform principiilor neutralității, trupele polone refugiate în țara noastră au fost dezarmate și internate în lagăre aflate în sudul României.

Pentru insuccesele sale repetate în a determina retragerea ospitalității acordate refugiaților polonezi, Fabricius însuși se temea că guvernul Reichului ar putea să-l îndepărteze din postul său din România.

Cu toate reproșurile naziste, oficialitățile române au permis, în vara anului 1940, multor ofițeri superiori polonezi să părăsească țara noastră. De asemenea, cu consimțămîntul tacit al guvernului român, peste 14 000 de militari polonezi, dintre cei 21 000 internați, au părăsit România, îndreptîndu-se spre Franța, Anglia și Canada, iar numeroși alți polonezi s-au bucurat de sentimente de căldură și omenie.

Pentru atitudinea pe care România a adoptat-o față de Polonia în acele zile grele, s-au găsit numeroase forme de manifestare a sentimentelor nutrite de poporul polonez care a adus vii mulțumiri poporului român.

Ingeniozitate și frumusețe

(Urmare din pag. 32)

să le confere o unitate figurativă, să le sugereze o perspectivă.

Spre deosebire de cei mai mulți argintari contemporani lui, care cultivau cu predilecție ornamentația florală, Hann este preocupat de interpretare figurativă. Ca și toți artiștii vremii, care cultivă barocul, Hann figurează fastul și patetismul, dar prin echilibru și armonie este legat de Renaștere și prin tematică, de umanism.

Frații Martin și Gheorghe, pietrarul Gheorghe, argintarul Hann nu sînt singurii meșteri care au dus peste hotare și vreme faima făurarilor de frumos și ingeniozitate din părțile noastre. Numele multor altora stă cu cinste alături de ei. Vom reveni, asupra lor, într-un alt articol.

SEMNAL

ASTRONOMII DE LA HISTRIA

În țara noastră au mai fost descoperite cadrane solare din cetățile grecești de pe țărmul Mării Negre, la Histria și Tomis.

Un nou cadran solar de o exactitate remarcabilă a fost găsit la Histria, săpat în marmoră. Faptul aduce noi indicii asupra gradului de civilizație al histrienilor.

A fost descoperit în 1959, în campania de lucru a arheologilor noștri, în zona sacră a cetății, ca fragment dintr-un zid ridicat mai tîrziu. Studierea lui a ridicat numeroase dificultăți, dată fiind dimensiunea redusă a fragmentului, numărul mic de semne, ca și lipsa unei metode de calcul adecvate. În plus, faptul că a fost găsit în zidul cetății — ca material de construcție — provoca îndoieli cu privire la originea sa. Prin urmare, trebuia să se stabilească, în primul rînd, dacă a fost construit pentru Histria, pentru coordonatele ei geografice și, implicit, să se afle care erau orele Histriei !

Calcule de astronomie și matematică au permis cercetătorului Constantin Ionescu-Cîrligel să găsească o metodă originală pentru studiul cadranelor solare în general și, pe această bază, să formuleze cîteva concluzii revelatoare :

1. Ceasul a fost construit la Histria, pentru latitudinea ei, **cu o mare precizie.**

2. Nu este un simplu ceas solar ; el indică orele, lunile și începutul anotimpurilor.

3. În plus, două linii crestate pe cadran precizează cu cît crește ziua de la solstițiul de iarnă și cu cît descrește de la solstițiul de vară, ceea ce este cu totul remarcabil.

4. Cadranul solar de la Histria datează de pe la sfîrșitul secolului IV — începutul secolului III î.e.n.

Menționăm că primul ceas solar calculat științific, cunoscut în literatura de specialitate, este cel de la Roma, datînd din prima jumătate a secolului II î.e.n. Cel de la Histria — precum bine se vede — este deci cu un secol și jumătate mai vechi. Prin urmare, cadranul solar histrian constituie încă un element care atestă stadiul înalt al cunoștințelor matematice și astronomice ale locuitorilor orașului.

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ ÎN CINSTEA ANIVERSĂRII UNUI SFERT DE VEAC DE LA ELIBERAREA ROMÂNIEI

În sala de festivități a Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România au avut loc la mijlocul lunii august lucrările sesiunii științifice internaționale cu tema „General și particular în lupta revoluționară și în construirea socialismului, în lumina experienței partidelor comuniste". Sesiunea a fost organizată de către Academia Republicii Socialiste România, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R.

La lucrări au participat academiceni, cadre didactice din învățămîntul superior, cercetători științifici și alte cadre de specialitate din domeniul științelor sociale, activiști de partid și de stat. Au luat parte, de asemenea, invitați din Uniunea Sovietică, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, R. D. Germană, Franța, Italia, Iugoslavia, Mongolia, Polonia, Spania și Ungaria.

După cuvîntul de deschidere rostit de acad. Miron Nicolescu au prezentat comunicări : Oleg Bogomolov, S. I. Popov, V. S. Semenov și H. N. Momdjian (U.R.S.S.), Gustav Keyhl (Austria) Ștefan Anghelov, Iordan Iotov, Vasilieva Tveta (Bulgaria), Miroslav Tejchman (Cehoslovacia), Gerhard Powik, Günter Benser, Georg Ebert, Rolf Badstubner (R. D. Germană), Jean Gacon (Franța), Filippo Frasati (Italia), Branko Petranović, Lyubișa Stankov-Zemba, Milenko Marcović (Iugoslavia), Lovsan Sanja (Mongolia), Tadeusz M. Jaroszewski, Ryszard Halaba (Polonia), reprezentantul revistei „Nuestra Bandera", organ teoretic și politic

①

al Partidului Comunist Spaniol, Emil Gulyás, Agnes Szabo, Béla Szabo, Ivan T. Berend (Ungaria), Ilie Rădulescu, Ion Popescu-Puțuri, Constantin Vlad, Mihai Dulea, C. I. Gulian, Ion Stoian, Gheorghe Badrus și Petre Constantin, Ion Ceterchi, Gheorghe Zaharia, Constantin Nicolae și Aurel Petri, Gheorghe Surpat și Vasile Ionescu, Gheorghe Matei și Traian Lungu, Titu Georgescu și Carol Göllner, Ervin Hutira și Ion Desmireanu, Florian Balaure și Marin Popescu, Constantin Borgeanu și Petre Pînzaru, Constantin Mocanu și Domokos Géza, Augustin Deac și Aron Petric, Radu Constantinescu și Constantin Moisuc, Nicolae Copoiu, Nicolae Petreanu și Ștefan Lache, Gheorghe Ioniță și Carol Niri, Victor Dușa și Maria Covaci, Gheorghe P. Apostol și Nicolae Belli, Mihai Părăluță, Constantin Ionescu, Marin Nedelea și Ilie Sîrzea, Constantin Popovici și Constantin Florea (România).

O ȘCOALĂ DE SCULPTURĂ MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ

Acest cap de călugăr cu comănac și barbă (fig. 1) — originală și în același timp rară (dacă nu unică) formulă de a împodobi o consolă de susținere a unei bolți — este considerat drept unul dintre pri-

SEMNAL

mele portrete în „ronde bosse" din Țara Românească. El dă indicii sigure asupra influențelor renascentiste în arta românească și — împreună cu alte cîteva piese datînd din aceeași epocă și avînd similitudini în concepția și tratarea subiectelor — asupra existenței, în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, a unei școli de sculptură românească.

Identificarea și interpretarea acestei opere de artă aparțin cercetătorului Pavel Chihaia, constituind noi argumente la ipoteza unei școli de sculptură românească în această epocă (ipoteză susținută în lucrările Theodorei Voinescu și Remus Niculescu).

„Capul", după care D. D. Butculescu executase în 1876 un desen, era considerat pierdut. Mai exista o mențiune că s-ar fi aflat „în zidul de sub foișorul mănăstirii (Cîmpulung) din dreapta clopotniței". Acestea au fost singurele „date" pe baza cărora cercetătorul sus-amintit și-a sprijinit investigațiile încununate de succes.

Așa cum se poate vedea și din clișeul nostru, inscripția — pe două rînduri — dispusă pe reprezentarea comănacului, constituie „datele biografice" esențiale ale operei. Astfel, aflăm că piesa a fost lucrată în 1712 și că unul dintre realizatorii săi a fost Grigorie. A fost acesta autorul care a ținut să-și sape — prescurtat — numele pe propria-i operă sau unul dintre ispravnicii, întîlnit — cu acest titlu — pe o inscripție (pe care o redăm alăturat — fig. 2), aparținînd aceleiași echipe ?

Analizînd mai multe piese (stîlpul-atlant „Samson și leul", provenind de la mănăstirea din Rîmnicu Sărat, aflat azi în lapidariul Muzeului de la Mogoșoaia ; alte piese de la mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung — capitelul (fig. 3) și reliefurile plate cu lei și inscripții de la Cîmpulung și Rîmnicu Sărat etc., etc.), ce prezintă similitudini în ceea ce privește tratarea subiectelor, Pavel Chihaia presupune că la Rîmnicu Sărat a existat o echipă de meșteri, condusă de ispravnicul Lupu Sărățan (după cum reiese din placa cu inscripție de la mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung Muscel).

②

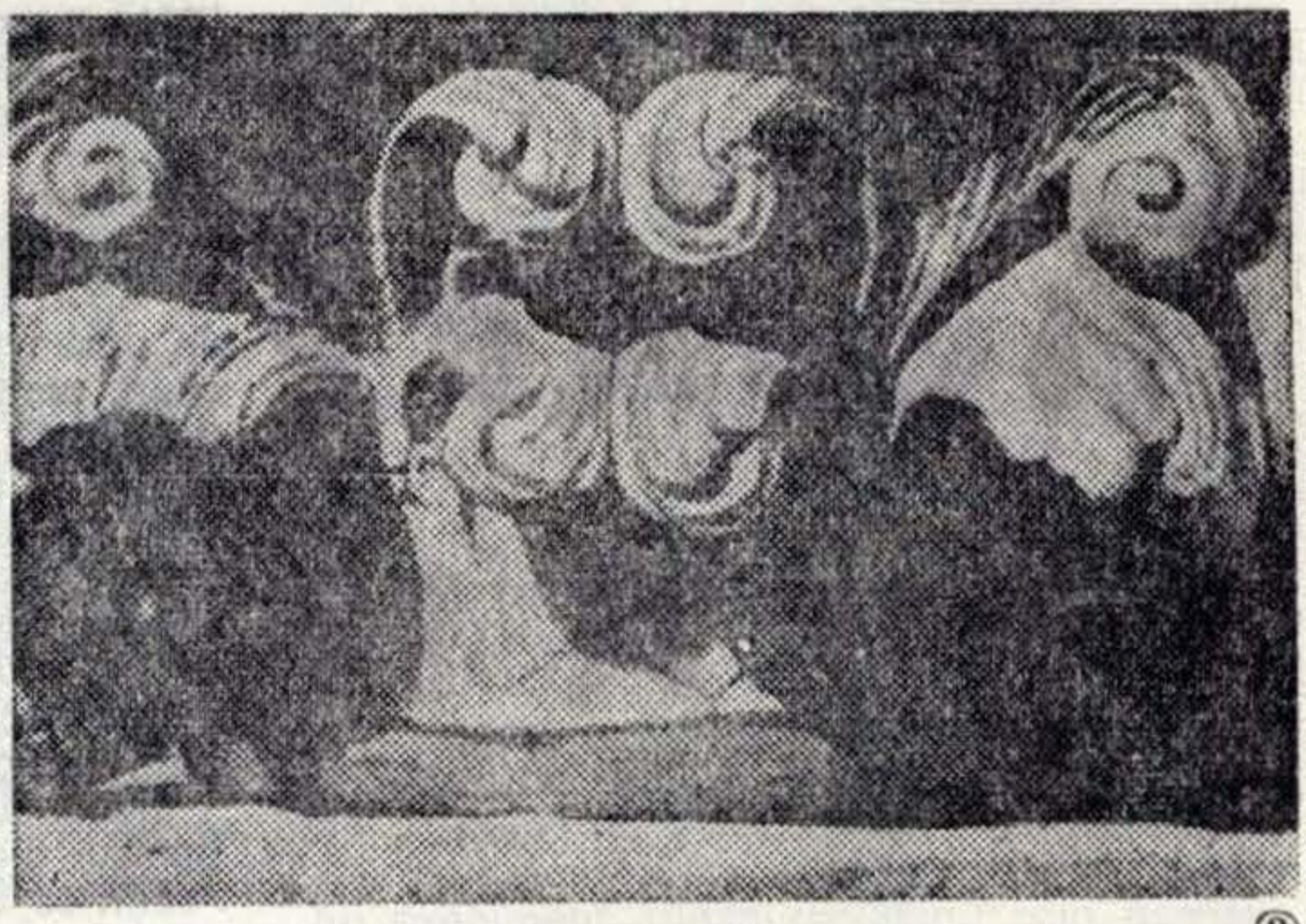

③

Faptul că sculpturile mănăstirii de la Rîmnicu Sărat, executate în anii 1691 și 1697, ca și cele din 1712 de la mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung Muscel, sînt din același atelier, denotă că în Țara Românească se statornicise tradiția meșteșugului lucrării artistice a pietrei. Ipoteza sculptorilor de import pentru monumentele brîncovenești (ca de pildă cea în legătură cu italianul Mira) nu-și găsește temei. Cercetătorul Pavel Chihaia consideră că e posibil ca meșteri din aceleași ateliere de la Rîmnicu Sărat să fie autorii sculpturilor în piatră ale cîtorva dintre ctitoriile spătarului Mihail Cantacuzino (Colțea, Fundenii Doamnei, Sinaia, Bordești, Berca), deoarece și acestea sînt înrudite stilistic cu cele din centrele de cultură românească mai sus amintite.

ÎNTIIETATEA SVIONILOR

S-ar părea — judecînd după faptul că cele mai senzaționale descoperiri arheologice au fost făcute la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX — că arheologia ar fi o știință... tînără. Eroare ! Cîteva date privind începutul preocupărilor în acest domeniu în țările nordice modifică substanțial o asemenea impresie.

În Suedia s-a inițiat, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, o intensă activitate de inventariere a monumentelor de interes arheologic. Primele legi și dispoziții privind ocrotirea valorilor istorice au fost date prin anii 1650 și de atunci au fost întregite cu noi hotărîri.

În secolul nostru, această activitate a fost pusă în Suedia pe baze noi, sistematice. În 1937 a fost editată o hartă a obiectivelor arheologice, la scara 1 : 10 000. Parlamentul suedez a hotărît înregistrarea tuturor vestigiilor arheologice, creîndu-se astfel un excepțional instrument de lucru și de evidență. În cei peste 30 de ani de la crearea ei, originala hartă s-a îmbogățit considerabil. Ea cuprinde azi circa 400 000 de obiective arheologice, descoperite, cercetate sau abia depistate. Se crede că în următorii ani acest număr va fi din nou modificat, suma monumentelor luate în evidență atigînd 500 000. Oricum, pe baza acestui... inventar, cercetătorii și specialiștii suedezi sînt în măsură să formuleze de pe acum cîteva concluzii cu privire la centrele și evoluția civilizației popoarelor nordice. Faptul că în teritoriile din Suedia centrală — în provinciile Uppland, Södermanland și Veistmanlad — se află mai mult de jumătate din totalul monumentelor arheologice înregistrate, denotă că „teritoriul svionilor", menționat încă de Tacit, ocupă rolul principal în istoria veche suedeză.

Theodor Aman

Cronicar al veacului său

ANTON MOISESCU

Contemporan al revoluției de la 1848, membru al „Clubului revoluționar" din Craiova, participant activ la toate evenimentele vremii sale, alături de forțele ce militau pentru progresul țării, Theodor Aman a fost un reprezentant autentic al spiritualității pașoptiste în cultura românească din secolul trecut.

Fiul scudarului Dimitrie Aman din Craiova, negustor boierit, Aman a primit o instrucțiune aleasă în școlile secundare din țară (Școala centrală din Craiova, apoi Sf. Sava din București), avînd ca profesori de desen pe pictorii C. Lecca și C. Wallenstein, care l-au încurajat să-și cultive talentul artistic, vădit încă din copilărie. Cu deosebire C. Lecca — și el participant la revoluția de la 1848 — îi trezește interesul pentru tratarea temelor istorice. Sub influența acestui imbold, în 1849 — după înăbușirea revoluției —, în vîrstă de numai 18 ani, Aman realizează prima sa compoziție istorică, „Uciderea lui Grigore Ghica al III-lea."

Plecat în anul următor, 1850, la Paris pentru a-și desăvîrși cunoștințele artistice, Aman se formează pe lîngă pontifii picturii oficiale a timpului, numeroșii discipoli ai lui David, pentru care pictura istorică devenise o profesiune de credință. Maniera strălucitoare, dar superficială, rece și convențională a academismului neoclasic va alcătui baza meșteșugului însușit de Aman de la profesorii din Paris. Nu se va putea descătușa niciodată în întregime de ea, deși mai tîrziu îi va intui limitele, în special în ceea ce privește capacitatea de redare a adevărului istoric. Ceea ce l-a ajutat cel mai mult în încercările sale de a se degaja de servitutile academismului a fost interesul pentru istoria patriei, dorința sa înflăcărată de a ilustra eroismul trecutului, fiind încredințat, după propria-i expresie, că arta „pune istoria-n acțiune" și „conservă patriei portretele oamenilor mari, care s-au devuat pentru dînsa și au ilustrat-o".

Pînă la sfîrșitul zilelor sale, prin realizarea unor tablouri de mare amploare, reprezentînd fapte mărețe din trecut sau evenimente contemporane lui, el își va închina toate străduințele acestei cauze.

Pe bună dreptate, Nicolae Iorga spunea despre el că „dorea să facă a se cunoaște, a se păstra, în formele nemuritoare ale artei, tot ce cuprindea România în prezent, tot ce-și putea aminti în trecut", dovedindu-se prin aceasta „un bun și mare patriot, cu mijloacele artei sale"[1].

Nici una din temele sale nu era aleasă întîmplător, ci era purtătoarea unor semnificații profunde, legate de tendințele luptei pentru neatîrnare și unitate națională, vizînd aproape întotdeauna un anumit aspect al conjuncturii politice contemporane lui. Opera lui Bălcescu „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul" îi atrage atenția

[1] N. Iorga, *Theodor Aman, la pomenirea lui*, „Ramuri", 1919.

asupra figurii marelui domnitor care ajunge să ocupe un loc central în creația artistului. El realizează șase picturi în ulei și două panouri murale (în propria-i locuință), în care ilustrează episoade de seamă din veacul viteazului domn.

Prima dintre acestea a fost „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul", realizată încă în 1852, la Paris. Inspirată de versurile lui Dimitrie Bolintineanu, din poezia cu același nume, pînza este o încercare evidentă de ilustrare a cadrului descris în acele versuri. În anul următor, 1853, Aman pictează, tot la Paris, „Mihai Viteazul pornind la luptă", pînză de a cărei soartă astăzi nu se mai știe nimic. Pictează apoi „Bătălia românilor cu turcii pe insula Sf. Gheorghe" (1859), „După bătălia de la Rusciuc" (1862), „Mihai Viteazul primind pe solii turci cu daruri..." (1865), „Izgonirea turcilor la Călugăreni" (1872), precum și cele două panouri murale din holul locuinței sale (azi Muzeul Aman), reprezentînd „Bătălia de la Călugăreni", și „Intrarea lui Mihai Viteazul în București, după bătălia de la Călugăreni" (realizate în anii 1869—1870).

Figurile lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș ocupă de asemenea un rol important în creația lui Aman, fiind pentru el și contemporanii săi purtătoare ale acelorași semnificații istorice și îndemnuri patriotice.

Pînze ca „Ștefan cel Mare și arcașii săi aleg locul Mănăstirii Putna" (1856) ; „Ștefan cel Mare căzînd de pe cal în bătălia de la Scheia (1860—1863) ; „Bătălia din Codrii Cosminului" (1861) ; „Ștefan cel Mare și Aprodul Purice" (1875) ; „Vlad Țepeș și solii turci" (1862—1863) ; „Bătălia cu facle a lui Vlad Țepeș" (1866) și „Boierii surprinși la ospăț de trimișii lui Vlad Țepeș" (ultima, deși neterminată, este, fără îndoială, compoziția istorică cea mai artistic realizată) reprezintă fapte memorabile și pilduitoare din istoria neamului nostru.

Preocupat să ilustreze și să demaște lupta internă împotriva boierimii trădătoare, care se alia cu dușmanii din afară împotriva intereselor țării, Aman a redat — în pictura „Slujitorii lui Matei Basarab răzvrătindu-se împotriva unor boieri" (1872), în acuarela „Boierii prinși de Vlad Țepeș sînt duși la cetatea Poenaru", în pînza dispărută „Lăpușneanu arătînd soției sale capetele boierilor uciși" (1866) sau în schița „Masacrarea celor 47 de boieri de către slujitorii lui Lăpușneanu" — episoade revelatorii în această idee.

A mai lăsat Aman și o seamă de portrete în ulei reprezentînd personalități de seamă : spătarul Mihai Cantacuzino, Mihai Racoviță, Grigore Ghica I, Grigore Ghica II și Tudor Vladimirescu — reconstituit de artist după relatări scrise și orale ale contemporanilor eroului și mai ales ale fostului său secretar, Petrache Poenaru.

Aplecat, deopotrivă, asupra veacului său, el va merge în 1855 în Crimeea, cu scopul de a se documenta asupra desfășurării unei bătălii reale, realizînd nenumărate schițe, cuprinse într-un album, din păcate dispărut.

„Ca artist am văzut lucruri pe care nu le voi mai vedea niciodată", nota Aman într-o scrisoare trimisă fratelui său Alexandru. Este semnificativ faptul, subliniat de Radu Bogdan în studiul său asupra lui Aman, că, pentru prima oară, un pictor român crea „un tablou de bătălie, pornind de la evenimente contemporane, al căror martor fusese" [2].

Cronică face Aman și după ce se întoarce în țară și fixează foarte fidel pe pînză scene legate de evenimentul Unirii Principatelor : „Hora Unirii la Craiova" (1857) sau „Votul de la 24 ianuarie" (1861). În primul tablou, Aman se înfățișează și pe sine împreună cu familia, prezentîndu-se astfel ca părtaș direct la evenimente. În celălalt tablou, înfățișînd ședința solemnă a Camerei care l-a ales pe Cuza domnitor al Principatelor, Aman a fost preocupat de respectarea scrupuloasă a cadrului și a fizionomiilor participanților la memorabilul eveniment, pînza devenind prin aceasta un veritabil document istoric.

Este interesant de arătat că, pentru realizarea tablourilor sale istorice, Aman depunea o muncă prealabilă deosebit de amplă și asiduă. Studiul începea de obicei cu lecturile din cronici, monografii sau opere literare descriind evenimentele ce-și propunea să le ilustreze. Printre sursele documentării sale istorice au fost lucrările lui N.Bălcescu și Aug. Treboniu-Laurian publicate în „Magazin istoric pentru Dacia".

O dovadă a seriozității cu care se documenta Aman este și scrisoarea sa din 1854 către Iscovescu, prin care îi cere acestuia să-i trimită de la Constantinopol schițe după costumele și armele armatei turcești, fiindu-i necesare pentru realizarea tabloului „Bătălia de la Oltenița". Într-o altă scrisoare, trimisă ulterior lui Iscovescu, el îi mărturisea acestuia : „...Îți repetez că costumele ce mi-ai trimis mi-au slujit㠄 mult și m-ai îndatorat mult..." [3].

După documentare, Aman efectua numeroase schițe, desene în peniță și uneori chiar eboșe în ulei, abia după aceasta trecînd la realizarea tabloului. S-au păstrat astfel pentru aproape toate pînzele sale numeroase studii prealabile care, uneori, erau mult mai vii decît tablourile realizate.

Convingerea sa, mărturisită celor 20 de elevi la inaugurarea cursurilor primei Școli de Arte Frumoase din București (5 octombrie 1864), că „iubirea de patrie este singurul stimulent pentru gloria unei națiuni" a caracterizat întreaga activitate creatoare a artistului și îndeosebi pictura sa istorică.

---

[2] Radu Bogdan, *Aman*, E.S.P.L.A, 1955. Din această lucrare au fost extrase și principalele date informative cuprinse în articol.

[3] *Ibidem*, p. 118.

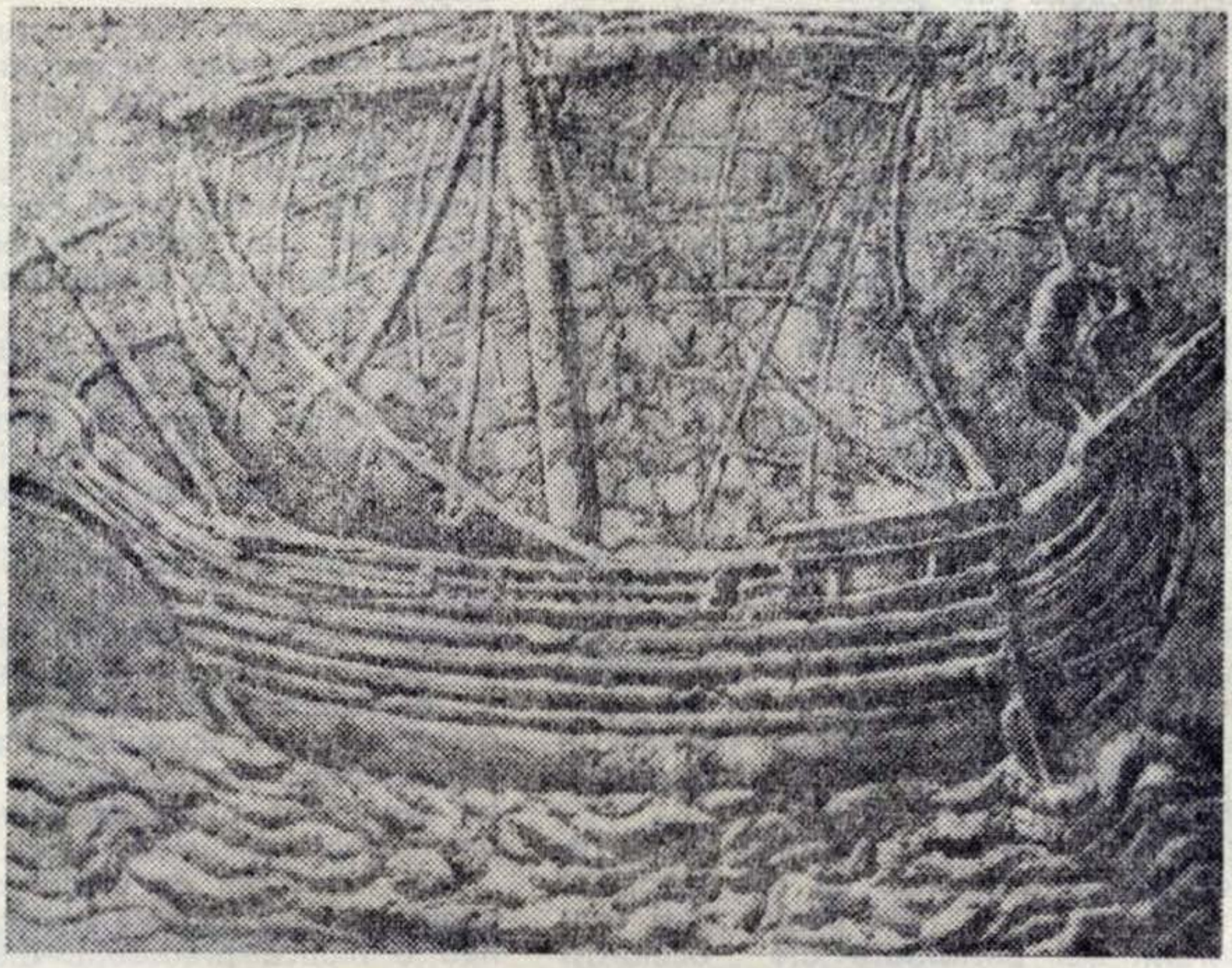

Corabie feniciană așa cum este ea redată pe un sarcofag aflat la Muzeul Național din Beirut

Din vechile și înfloritoarele cetăți-porturi ale Feniciei au rămas puține urme. Moștenirea scrisă lăsată tocmai de cei cărora li se atribuie meritul de a fi inventat alfabetul este extrem de redusă. Motivul ? Ei scriau pe materiale perisabile. În schimb, s-au găsit mărturii prețioase despre existența acestui popor mic și îndrăzneț în arhivele de la Tell-el-Amarna, în biblioteca regală de la Ninive (tăbliițele păstrate la British Museum), în Biblie, în izvoarele grecești, latine, persane și arabe. Ele permit reconstituiri interesante ale unor aspecte semnificative ale civilizației feniciene, asupra spectaculoasei expansiuni maritime a navigatorilor din Tyr și Sidon, descoperitori ai Europei de sud, ai Maghrebului, ai țărmului african și iberic al Atlanticului, de la Capul Verde și pînă la Biscaya.

PETRE IACOB

Din a doua jumătate a secolului trecut și mai ales din deceniul 1920—1930, cercetări arheologice sistematice au adus contribuții științifice importante la elucidarea „miracolului" fenician, deși insuficiența izvoarelor continuă să întrețină incertitudini și ipoteze neconfirmate.

Fenicia ocupa o platformă îngustă de-a lungul litoralului oriental al Mediteranei, de la muntele Carmel, în sud, pînă aproape de gurile rîului Oronte, în nord, înglobînd Munții Liban și Anti-Liban, care o străjuiau dinspre răsărit și atingeau pe alocuri țărmul mării ; cu alte cuvinte, teritoriul de azi al Republicii Liban și o porțiune din Siria de nord-vest. Datorită poziției sale geografice, Fenicia devenise de timpuriu punctul de convergență al comunicațiilor între Egipt, insulele din Marea Egee, Asia Mică și statele din bazinul Tigrului și Eufratului.

Fenicienii erau de origine semită, vorbind aceeași limbă ca și triburile stabilite în Canaanul vecin.

Ei se ocupau cu agricultura, cultivînd în puținele, dar rodnicele cîmpii dintre munți și mare cereale, legume și unele plante tehnice. Lucrau pămîntul intensiv, reușind nu numai să acopere nevoile proprii, dar să obțină și un excedent pentru export. În ansamblul economiei, locul principal îl ocupau plantațiile de măslini și viță de vie, ce se întindeau pe coastele munților Liban, pe terase bine amenajate (fenicienii stăpîneau la perfecție tehnica terasărilor și a irigații-

FENICIENII —

inventatori ai alfabetului
și
cărăuși ai mărilor

lor, de altfel cunoscută și în alte țări ale Orientul antic). Uleiul de măsline și excelentele vinuri feniciene, asupra cărora Biblia și analele faraonilor abundă în aprecieri superlative, erau exportate încă din mileniul al IV-lea î.e.n. prin Byblos, mai ales în Egipt, Canaan și Siria. Țesăturile din lînă de oi erau căutate în întregul Orient, mai cu seamă cele vopsite cu purpură, atît de prețuite de femeile din „înalta societate". Fenicienii aveau o tehnică bine pusă la punct de preparare a purpurii dintr-un extras de moluște de anumite specii **(murex brandaris, murex trunculus, purpura hemastoma)**; secretul acestei rețete era păstrat cu mare strictețe, pentru ca deținătorii ei să-și mențină monopolul cucerit pe piața mondială. Cu timpul au început să instaleze ateliere de prelucrare a purpurii și în așezările întemeiate pe țărmurile la care acostau.

Fenicienii cunoșteau și tehnica prelucrării metalului; dispuneau de zăcăminte de fier în Liban, își procurau cupru din Cipru, cositor și argint din Peninsula Iberică și din regiuni mai nordice ale Europei și furnizau metale și aliaje mai multor țări din Orient.

Pădurile din Liban ofereau mari cantități de lemn de esențe prețioase, printre care cedrul folosit în Fenicia și dincolo de hotarele ei la construcția clădirilor, dar mai cu seamă în industria de construcții navale; „corăbiile de Byblos" aveau mare căutare atît în Egipt cît și în Mesopotamia.

Ceramica feniciană nu cunoștea concurență; de asemenea nici obiectele de lux, articolele de sticlărie, parfumurile și cosmeticele, ca și mobilele încrustate cu metale sau obiectele de fildeș. Înalta măiestrie a meșteșugarilor de la poalele Libanului era pretutindeni apreciată.

Un intens comerț de export-import a constituit sursa principală a îmbogățirii cetăților feniciene; nu neglijau însă nici comerțul de tranzit, intervenind ca mijlocitori și redistribuitori ai mărfurilor venite din alte țări. Fenicienii nu practicau comerțul caravanier, dar beneficiau de pe urma lui. Un capitol important în comerțul lor de tranzit îl reprezenta traficul cu sclavi.

STRĂVECHI CETĂȚI ALE NEGOȚULUI

Relieful specific al țării a favorizat concentrarea populației pe litoral, în orașe-porturi; fiecare dintre acestea avea, datorită poziției sale naturale, cîte un mic hinterland agricol propriu.

Așezate, din motive de apărare, pe promontoriile stîncoase ale țărmului sau pe insulele din imediata lui apropiere, orașele Tyr, Sidon, Byblos, Beryt, Arvad și Ugarit

se înșiruiau de la sud la nord de-a lungul litoralului. Erau cetăți opulente, înfloritoare, în care pulsa o viață intensă, nu numai economică, ci și spirituală.

Datele existente despre organizarea internă a orașelor feniciene sînt destul de sumare. Stabilirea unor eventuale analogii între ele și orașele grecești este foarte hazardată. Abia după cucerirea Feniciei de către Alexandru cel Mare începe să se statornicească în orașele de aici, mai mult chiar decît în alte orașe din Orientul Apropiat, „modul de viață" elenistic.

Cetățile erau conduse de regi, dintre care unii, ca de exemplu Hiram I al Tyrului (970—936 î.e.n.), aveau putere absolută. În majoritatea cetăților, preotul zeului principal se bucura de mare autoritate, rivalizînd uneori cu aceea a regelui. Sfatul „bătrînilor" sau al „stăpînilor orașului" și magistrații reprezentau interesele claselor avute. Aristocrația funciară împreună cu marii negustori și armatori supunea, practic, administrația intereselor lor.

Populația liberă de la orașe, angrenată în comerț, meșteșuguri și navigație, avea o mare pondere în viața economică și socială. În agricultură, începînd din mileniul al II-lea, proprietatea comunitară asupra pămîntului începuse să se descompună, loturile fiind treptat acaparate de aristocrați și negustori. Agricultorii expropriați au fost supuși exploatării, deși individual au continuat să-și păstreze statutul de oameni liberi.

Relațiile dintre cetățile feniciene au fost umbrite de rivalități, mai frecvente între Tyr și Sidon. Izvoarele cunoscute nu menționează însă războaie fratricide. Trebuie remarcat faptul că nici una dintre cetățile feniciene nu a izbutit să stabilească și să mențină o hegemonie durabilă asupra celorlalte și să creeze astfel premisele constituirii unui **stat** fenician. Ceea ce a contribuit la menținerea stării de fragmentare statală a fost vulnerabilitatea teritoriului supus mereu agresiunilor din partea unor vecini puternici, care au căutat să-și asigure o ieșire la Marea Mediterană și să acapareze bogățiile acumulate aici. Pînă în secolul al XIII-lea î.e.n., orașele feniciene erau subordonate, într-o formă sau alta, Egiptului. Pe la mij'ocul mileniului al II-a î.e.n., Ugaritul, în nord, și Byblosul, în partea centrală a teritoriului, au izbutit să-și impună hegemonia asupra regiunilor respective. Dar această hegemonie n-a fost de lungă durată : începînd din secolul al XIV-lea, Ugaritul a decăzut, sfîrșind prin a fi înglobat în statul hittit, iar Byblosul și-a pierdut hegemonia în favoarea Sidonului, care, pustiit de „popoarele mării", în jurul anului 1200 î.e.n., a cedat-o Tyrului. Declinul Regatului Nou din Egipt a adus cetăților feniciene o scurtă perioadă de independență. În cursul mileniului I î.e.n. ele au fost supuse invaziilor succesive ale asirienilor și perșilor, apoi cucerite de

Statuia zeului Baal (Muzeul Luvru)

Alexandru cel Mare ; în anul 64 î.e.n., întreaga Fenicie deveni colonie romană, sub denumirea de Siria.

Toate aceste evenimente au avut, desigur, efecte grave asupra dezvoltării cetăților, dar, în ciuda vicisitudinilor, ele au continuat multă vreme să-și mențină pozițiile importante pe care le dețineau în relațiile internaționale ale lumii orientale.

Dintre orașele feniciene, cel mai vechi e Byblos (Djebail în Siria de azi) pe care arheologul francez Maurice Dunant îl datează din mileniul al VI-lea, clasîndu-l printre cele mai vechi orașe ale lumii, locuit înainte de apariția fenicienilor în această regiune ; încă din mileniul al IV-lea devenise un cunoscut centru comercial și portuar, avînd relații active cu Egiptul. Este singurul oraș în care s-au găsit vestigii feniciene autentice : templul „Obeliscurilor", sub care s-a descoperit un altul mai vechi, case orășenești cu etaj, construite din piatră tăiată, necropola regală cu sarcofagele regelui Ahiram (contemporan cu faraonul Ramses al II-lea) și ale familiei sale (sec. XIII î.e.n.) sarcofagul regelui purtînd un epitaf scris cu literele alfabetului fenician,

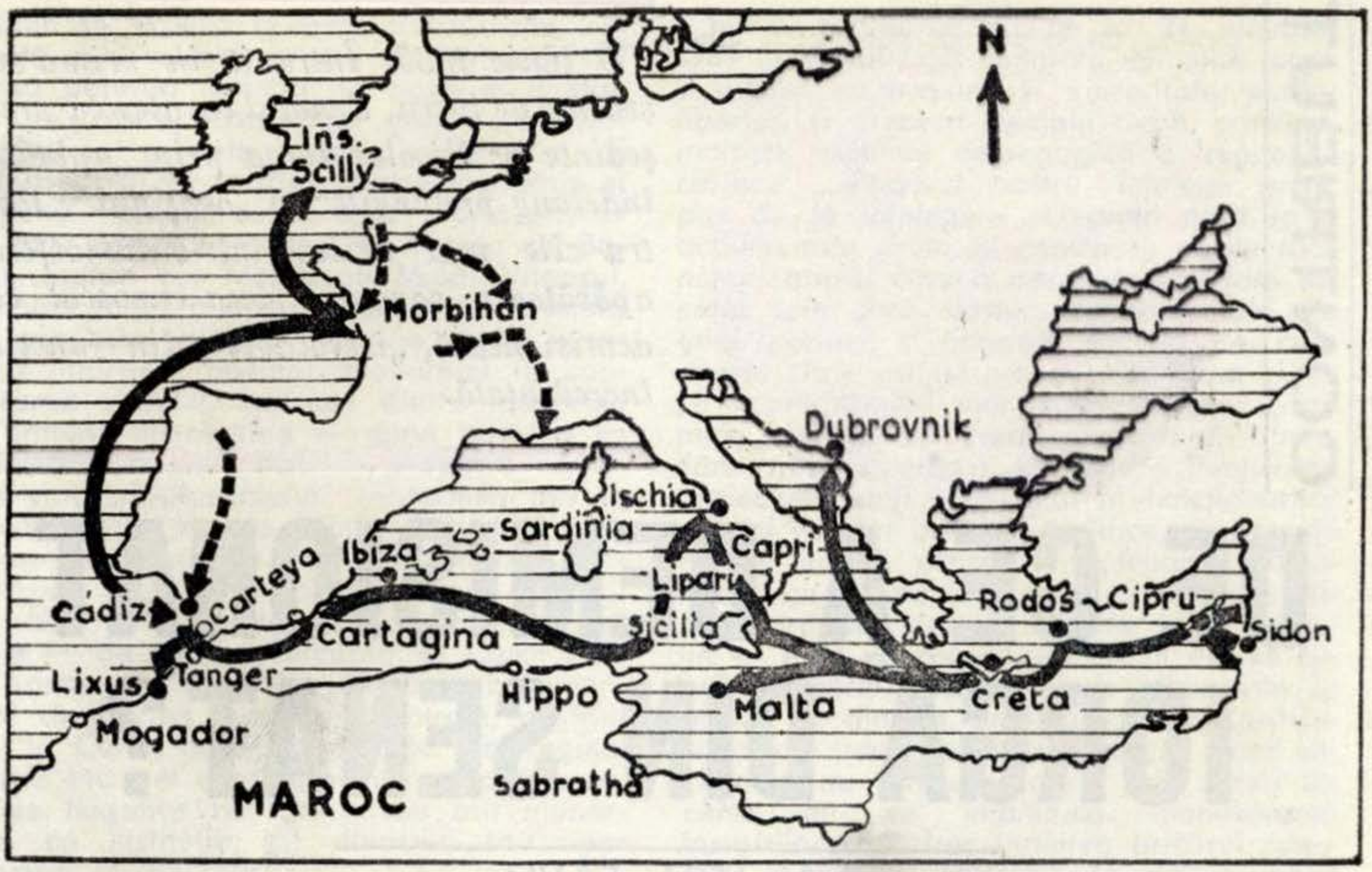

Drumurile fenicienilor orientali

compus din 22 de semne-consonante, care stă la baza tuturor scrierilor alfabetice ulterioare. De aici și denumirea grecească de Byblos — orașul-leagăn al cărții.

În mileniul al III-lea î.e.n., Sidon și Tyr (Sayda și Sur din Libanul de azi) erau principalele porturi ale Feniciei meridionale. De altfel, pentru multe popoare din Orientul antic ele reprezentau de fapt Fenicia, iar denumirea frecventă de „sidonieni" era sinonimă cu „fenicieni". Se pare că relațiile între ele erau destul de strînse, cele două orașe avînd chiar și regi comuni. Ceea ce nu le-a împiedicat să-și dispute hegemonia, începînd din al II-lea mileniu î.e.n. Dacă Byblosul s-a „profilat" pe comerțul cu Egiptul, Sidonul și Tyrul au manifestat de timpuriu inițiative de expansiune în Mediterană. Ambele cetăți au avut relații active cu cretanii și micenienii încă din secolul al XVIII-lea. În mileniul al II-lea, Sidonul deținea hegemonia asupra vecinului sudic, hegemonie care a durat pînă pe la anul 1200, cînd „popoarele mării" au devastat orașul ; supremația i-a revenit Tyrului, care în cursul secolului al IX-lea a extins-o aproape asupra întregului țărm fenician. Pentru cetățile feniciene a urmat apoi o epocă de prosperitate fără precedent. Dar nici una din ele nu a putut beneficia de perioade mai lungi de pace stabilă, din cauza labilității relațiilor pe plan extern.

Tyrul deveni centrul dinamic al expansiunii feniciene peste mări, expansiune periodic perturbată de năvăliri din afară și de revolte interne, dar niciodată sistată. Sub presiunea năvălirilor, mai cu seamă acelea ale asirienilor, care sub Asarhaddon devastează și Sidonul și Tyrul, tyrienii au hotărît să-și mute orașul pe insula stîncoasă din dreapta „Paleo"-Tyrului, al vechiului oraș. Erau convinși că poziția noului oraș era inexpugnabilă, dar istoria s-a grăbit să le infirme convingerea. Cetatea a trebuit să se supună Babylonului (sub Nabucodonosor), apoi perșilor, pierzînd temporar hegemonia în favoarea Sidonului. În anul 332 î.e.n., Sidonul capitulă în fața lui Alexandru cel Mare. Tyrul încercă să-i opună rezistență ; Alexandru construi un dig între țărm și insulă, iar soldații săi luară cu asalt cetatea și o cuceriră. În epoca elenistică Byblosul, Sidonul și Tyrul cunoscură din nou prosperitatea pînă la cucerirea romană. Era noastră nu aduse fostelor cetăți feniciene liniște. Arabii, selgiucizii, apoi cruciații se perindară în zăngănit de arme, împingîndu-le definitiv și ireversibil pe panta declinului.

(Va urma)

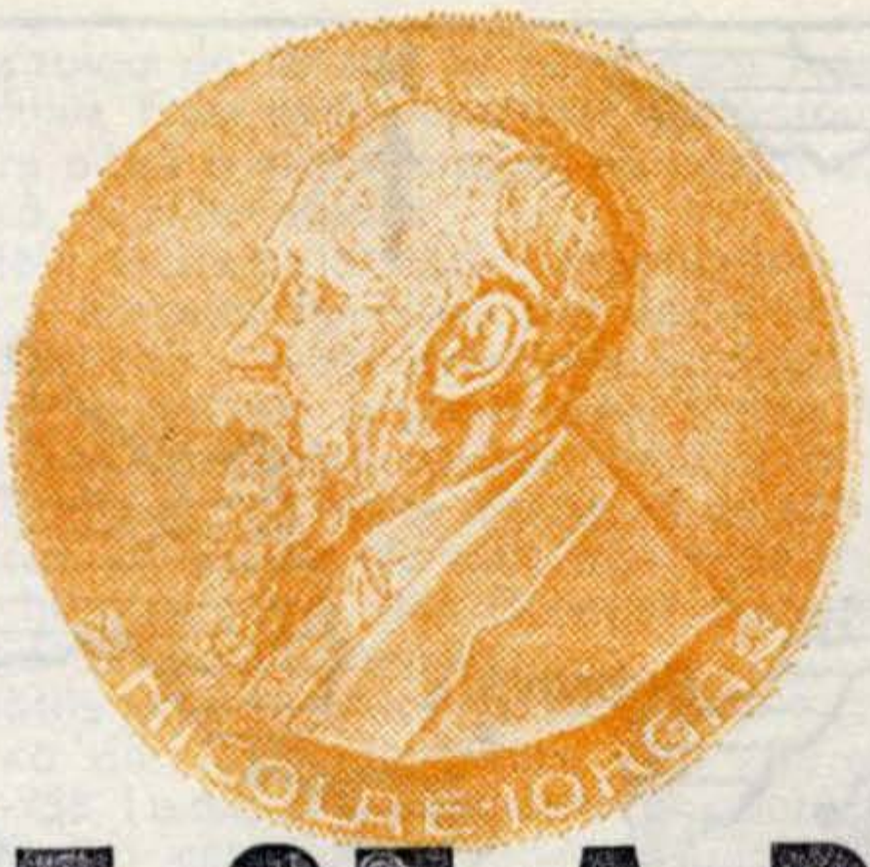

9 iunie 1939. Întrunit în prima sa ședință de lucru, Senatul l-a ales ca președinte pe Nicolae Iorga prin „aplauze îndelung prelungite" și „ovațiuni". Patru zile mai tîrziu, într-o atmosferă apăsătoare, savantul făcea cunoscut că demisionează, „irevocabil", din funcția încredințată.

DE CE A DEMISIONAT IORGA DIN SENAT?

AL. GH. SAVU

Motivul demisiei a fost, în aparență, cu totul neînsemnat : respingerea de către Senat a proiectului regulamentului de funcționare interioară, la elaborarea căruia Nicolae Iorga participase personal. Să fi fost, prin urmare, la mijloc o simplă chestiune de prestigiu sau de orgoliu personal ? Greu de presupus, deoarece nici de drept, nici de fapt președintele Senatului nu era obligat să se solidarizeze cu comisia de redactare a proiectului. Succinta alocuțiune rostită de N. Iorga anunțîndu-și demisia nu este nici ea lămuritoare, deși, într-o formă aluzivă, lasă să se deducă faptul că existaseră și alte cauze, mult mai profunde : *„Respingerea regulamentului, la a cărui redactare am colaborat* — a spus Nicolae Iorga —, *o consider ca voința dv. de a fi conduși altfel decît după ideile pe care le-am enunțat în cuvîntarea mea și care sînt la baza vieții mele politice, sprijinite pe păstrarea ordinei în folosul nației, care altfel poate cădea în păcate mai grele decît ale vechiului regim".*

La ce „idei" se referea savantul ? Și asupra căror „păcate grele" prevenea el regimul dictaturii lui Carol al II-lea ?

Vom încerca — pe baza unor izvoare arhivistice recent cercetate și a confesiunilor făcute apropiaților de Iorga însuși cu diferite prilejuri — să descifrăm cauzele reale ale demisiei sale și semnificația politică a acestui gest.

Iluzii și realități

Concepțiile politice ale lui Nicolae Iorga sînt încă puțin cercetate. În ultimii ani ele au devenit obiect de studiu, au început să fie considerate în ceea ce au avut ele mai valoros și durabil : patriotismul sincer, idealul unității statale (căruia savantul i-a închinat cu adevărat viața), poziția consecvent potrivnică hitlerismului, ceea ce a avut drept urmare în 1940 asasinarea sa mișelească de către o bandă legionară. Dar, ca și în viziunea istorică a savantului, ca și în publicistica lui sau în creațiile pe tărîmul literar, există în concepția și activitatea sa politică, pe lîngă părțile cu adevărat valoroase și unele în care el a rămas tributar subiectivismului și idealismului.

Am stăruit asupra acestei probleme, pe de o parte, deoarece este evident că nu se integrează științei istorice portretizările și analizele lipsite de discernămînt critic și, pe de altă parte, din dorința de a explicita cititorilor episodul care constituie obiectul acestui articol.

După cum se știe, Nicolae Iorga a combătut, în repetate rînduri, regimurile opresive, afirmîndu-și convingerea că națiunile nu pot urca spre treptele superioare ale civilizației dacă nu se bucură de libertăți civice și drepturi sociale, dacă sînt frustrate de cadrul necesar afirmării neîngrădite a voinței și aspirațiile lor. Și totuși Iorga s-a numărat printre susținătorii declarați ai planurilor dictatoriale nutrite de regele Carol al II-lea, devenind ministru în primul guvern constituit după lovitura de stat din 10 februarie 1938 și apoi membru al Consiliului de coroană pînă la prăbușirea regimului carlist, în septembrie 1940.

Cum se explică această contradicție, sesizată chiar atunci de unii oameni politici ? După părerea noastră, la baza ei a stat, printre altele, concepția greșită a istoricului în privința poziției monarhiei și îndeosebi a raporturilor dintre monarhie și națiune. Pornind de la rolul istoric pozitiv al unor domni pămînteni ca Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul, Nicoale Iorga a ajuns la concluzia eronată că progresul națiunii române făcea necesară întărirea poziției monarhiei în conducerea statului, unitatea dintre monarhie și națiune chezășuind — după părerea sa — asanarea vieții politice, stîrpirea corupției și a „fripturismului" — termen pus în circulație de marele istoric și acceptat ulterior ca definitoriu pentru o întreagă pletoră de afaceriști politici. Iorga a privit cu ochi critici unele acte ale familiei regale — de pildă încercările lui Carol I de a arunca România în primul război mondial de partea Puterilor Centrale, desfrîul de la Curte, ambițiile politice ale reginei Maria etc. ; el considera însă că aceste aspecte negative nu aparțineau atît monarhiei ca instituție, cît dinastiei sau unor membri ai dinastiei.

După instaurarea dictaturii regale, Nicolae Iorga a sperat să vadă, în sfîrșit, monarhia acționînd pe linia marilor interese naționale. Noi și mari dezamăgiri îl așteptau ! În locul stîrpirii politicianismului — prezența în rîndul celor mai apropiați sfetnici ai tronului a unor politicieni compromiși ca C. Argetoianu sau A. Vaida-Voievod, precum și apariția unei noi categorii de „fripturiști" avizi de putere și de înavuțire rapidă ; în locul luptei împotriva corupției — înflorirea abuzurilor și a jafurilor din avutul public ; camarila influentă și mai sfidătoare decît oricînd ; națiunea lipsită chiar de unele instituții democratice burgheze, care oferiseră în trecut unele posibilități de exprimare a poziției diferitelor categorii sociale. Ce legătură exista, în aceste condiții, între tron și țară ? Și despre ce unitate lăuntrică mai putea fi vorba în fața primejdiei fasciste și hitleriste devenite iminente ?

De acum înainte, Parlamentul !

Cu aceeași probitate și bună-credință dintotdeauna, punînd interesele țării sale înaintea oricăror altor considerente, Nicolae Iorga nu a întîrziat să adopte o poziție critică tot mai fățișă față de politica internă și externă promovată de regimul dictaturii regale. În Consiliul de coroană el a combătut frecvent acele măsuri care, după opiniile sale, lezau drepturile civice și îndeosebi tendința crescîndă a regelui de a se încadra politicii conciliatoare promovată de puterile Occidentului față de Reichul nazist.

Într-o conferință ținută la 24 ianuarie 1939 la sediul Ligii culturale, Nicolae Iorga a pledat, cu pasiune și sinceritate, pentru libertăți și drepturi sociale reale, criticînd, indirect, politica demagogică a regimului carlist : *„...Poporul nostru înțelege orice, dar de la înțelegere și voință pînă la o acțiune este drum, și acesta se poate face numai atunci cînd o oarecare libertate socială este dată claselor fundamentale ale unei națiuni, o libertate socială pe care aceste clase adînci n-o au nici acum și, cu cît vom grămădi mai multe forme, cu atît mai puțin se va crede rezolvat un lucru, care trebuie atacat în fond"*. Publicarea proiectului unui nou statut al funcționarilor publici i-a dat prilejul să ridice, cu accente critice, într-un articol din „Neamul românesc", problema birocrației de stat : *„Oricine străbate aceste articole* (ale statutului — *n.n.) va recunoaște că în ele se cuprind drepturi care trebuie respectate și, alături de dînsele, privilegii care se pot recunoaște numai cu două condiții : dacă societatea nu sufere și dacă prin ziduri închise nu se împiedică manifestarea însușirilor care trec înaintea oricărui paragraf prohibitiv. Durează la noi o veche concepție : aceea care consideră națiia ca o masă de oameni supusă funcționarilor, de care are a fi condusă, cît de mult și în cît de multe domenii. O castă intangibilă, acesta e idealul. Supușii jos, un stat aservit sus, acelora chiar cari trebuie să-l servească"*.

Un timp, regele nu a împiedicat afirmarea publică a punctelor de vedere ale savantului. După München însă, cînd relațiile dintre România și Reichul nazist deveniseră extrem de încordate, guvernul a hotărît confiscarea unui număr al „Neamului românesc" care cuprindea atacuri violente la adresa guvernului de la Berlin. Reacția lui Nicolae Iorga a fost promptă. El a trimis imediat ministrului de interne următoarea scrisoare de protest :

„Am trăit să văd și instalarea robiei.

Așa fiind, nu mă mir că ai ordonat confiscarea foii care v-a dat la toți ce aveți mai bun în voi.

Dar n-o voi mai supune acestei iigniri. Încetez acțiunea mea de scriitor politic.

Primește expresia profundei mele compătimiri.

N. Iorga"

Timp de cîteva luni, pînă cînd i s-a promis că nu i se vor mai cenzura articolele, numele lui N. Iorga nu a mai apărut în „Neamul românesc".

Relațiile lui Nicolae Iorga cu regele și anturajul lui s-au înăsprit în mod deosebit din cauza divergențelor de opinii în problema raporturilor dintre Frontul Renașterii Naționale — unica formație politică admisă —, guvern și Parlament. În timp ce Carol al II-lea urmărea să atribuie Frontului Renașterii Naționale dreptul de a numi

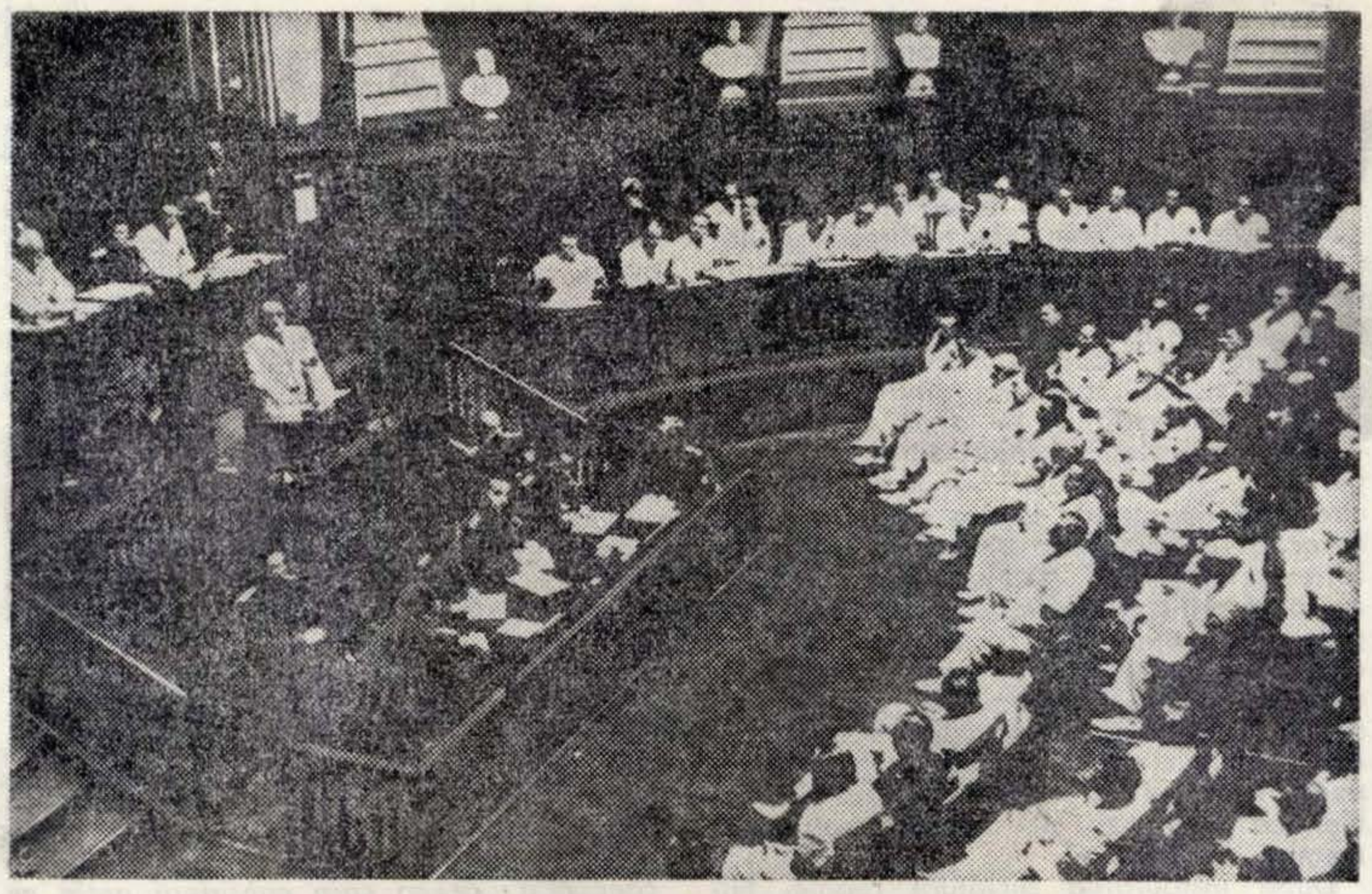

Noul parlament în care predominau acum uniformele F.R.N

candidații în alegerile de deputați și, practic, de a impune componența Parlamentului, Nicolae Iorga cerea ca noul Parlament să izvorască din manifestarea liberă a voinței corpului electoral și să aibă un rol activ în determinarea orientării politicii României, rol pe care nu-l putea îndeplini în nici un caz Frontul Renașterii Naționale. Referitor la aceasta, N. Iorga declara mai tîrziu într-o ședință a Senatului : „...chiar *în Consiliul de coroană, în care s-a discutat legea electorală — știu foarte bine cei care au participat —, eu mi-am exprimat această părere : «pînă acum Frontul, de acum înainte Parlamentul»*".

Dintr-o scrisoare adresată lui Armand Călinescu, la 17 mai 1939, rezultă că Nicolae Iorga a avut ulterior convorbiri cu regele și diferiți membri ai guvernului pentru a-i convinge că, în situația internă și internațională din perioada respectivă, se impunea constituirea unui parlament cu largi atribuții, rezultat din alegeri neinfluențate de F.R.N. sau de vreun alt organism al regimului carlist.

Curînd, Nicolae Iorga a plecat într-un turneu de conferințe peste hotare la invitația unor foruri științifice străine. Problema apropiatelor alegeri parlamentare a continuat însă să-l preocupe, după cum rezultă dintr-o corespondență trimisă ziarului „Neamul românesc" și publicată, la 3 iunie 1939, sub titlul semnificativ : „Pază bună !" Iorga pleda pentru încrederea în *„înțelepciunea poporului nostru"* și pentru alegeri *„oneste"*, deoarece *„...nu e vreme de incriminări și de vendete, nici măcar de afirmare și a celor mai frumoase teorii, ci națiia noastră stă, de fapt, nu cu arma la picior, ci cu mîna pe trăgaci"*.

Demisie sau demitere?

Reîntors în țară la începutul lunii iunie 1939, în preajma deschiderii primei sesiuni a noului Parlament, Nicolae Iorga a aflat că, o dată mai mult, Carol al II-lea se dovedise refractar oricăror „sfaturi". Deputații și senatorii (cu excepția senatorilor de drept) fuseseră numiți încă înaintea alegerilor prin F.R.N., respectiv de către rege și de către camarila palatului, consultarea corpului electoral devenind mai mult ca oricînd în trecut o parodie. Noul Parlament era despuiat de prerogativele sale esențiale, fiind lipsit de dreptul de a valida mandatele, de a elabora legi, de a controla activitatea guvernului, de a hotărî în problemele esențiale ale politicii interne și externe etc. etc. Acest for fusese transformat într-un organism auxiliar al guvernului și al regelui. Nu asemenea „alegeri" și nu asemenea Parlament își imaginase Nicolae Iorga, în acele momente grele.

Plin de amărăciune, a acceptat totuși președinția Senatului, care i se oferise, sperînd că în fruntea acestui for ar fi pu-

tut influența activitatea în viitor și ar fi împiedicat într-o măsură trecerea sa la remorca guvernului.

Preluînd președinția Senatului, Nicolae Iorga a rostit un amplu discurs, în care și-a expus deschis punctul de vedere în privința rolului Parlamentului, aducînd, direct sau indirect, aspre critici regelui și guvernului :

Criticile lui N. Iorga s-au extins și asupra altor fare ale regimului dictaturii regale, între care lichelismul și favoritismul, precum și împotriva politicii agresive a Germaniei naziste, deși nu o numea deschis în discursul său, din motive lesne de înțeles. Reproducem, nu numai pentru ideile conținute, ci și pentru forma sa admirabilă, un ultim fragment din acest discurs :

„În ceea ce privește rosturile noastre viitoare, rosturile noastre comune, eu vă aduc un lucru, un lucru pe care-l datoresc chemării, aș zice chiar meșteșugului, poate mai bine și decît chemării și meșteșugului, obișnuinții mele de istoric. Eu nu am dușmănit, nu am lingușit niciodată pe nimeni, de sus pînă jos, sau, dacă voiți : de jos pînă sus, într-o țară unde s-a trecut foarte deseori de la îngenunchiere la insultă și în ceea ce privește cea mai înaltă autoritate a statului, și cea mai deplină întrupare a nației. Am văzut trecînd înaintea mea, de la cele cîteva milenii de ani care nu se pot socoti, ale preistoriei, pînă în momentul de față, am văzut trecînd atîtea lumi, atîtea nații — unele sînt, altele nu mai sînt — am văzut ridicîndu-se și prăbușindu-se împărății, încît am credința nezdruncinată că toate imperialismele care s-ar încerca vreodată în omenire contra dreptului și contra necesităților morale ale națiilor se vor prăbuși. Este numai un număr de ordine pe care-l pot adăuga pe lîngă numărul de ordine al tuturor monarhiilor de silă care s-au prăbușit pînă acum și au ieșit totdeauna numai nobilele organizații de drept, sprijinite pe ce este mai esențial în dreptul național. Dar străbătînd atîta lume și atîta omenire și văzînd și cum se ridică ideile, și cum cad, înțelegînd psihologia foarte complicată din care se face omul și în care nimeni nu este cu totul bun și nimeni nu este cu totul rău și în care în toate afirmările cele bune este și o parte de greșeală și în toate greșelile este tot ceea ce trebuie pentru a le îndrepta, eu nu sînt capabil de a aduce o altă pasiune decît pasiunea pentru interesele fundamentale ale țării și ale națiunii".

Discursul rostit de Nicolae Iorga — cu rezonanțe în opinia publică — a produs stupefacție la Palat. Un astfel de președinte al Senatului putea să pricinuiască în viitor mari complicații și neplăceri, cu atît mai mult cu cît, încă la primele ședințe ale Adunărilor legiuitoare, se manifestaseră și la alți deputați și senatori poziții opoziționiste și de frondă, uneori destul de pronunțate.

Patru zile mai tîrziu au avut loc dezbaterea asupra proiectului noului regulament, respingerea acestuia și demisia lui Nicolae Iorga de la președinția Senatului. După părerea noastră, această demisie *a fost provocată în mod premeditat de cercurile Palatului*, nemulțumite de opiniile afirmate de Iorga în probleme politice importante și îngrijorate de consecințele care puteau surveni în cazul cînd el ar fi deținut o perioadă mai îndelungată postul de președinte. A fost vorba de o înscenare de felul celor pregătite de Carol al II-lea. Era în firea acestuia și în stilul politicii lui debarasarea prin orice metode de sfetnicii care, dintr-un motiv sau altul, cădeau în dizgrație. De pildă, cînd s-a certat cu fostul său secretar particular, Puiu Dumitrescu, nu s-a mulțumit să-l îndepărteze de la Palat, ci a organizat și un proces cu urmări tragice împotriva tatălui acestuia. Colonelul Precup — omul care jucase un rol esențial în readucerea lui Carol în țară — a sfîrșit prin a fi degradat și întemnițat. Max Auschnitt s-a văzut în 1939 tîrît într-un proces răsunător și detronat de la conducerea „Reșiței". Octavian Goga n-a știut că va fi demis pînă la amiaza zilei de 10 februarie 1938, cînd noul guvern fusese deja convocat la Palat. Șirul acestor exemple ar putea fi mult continuat. Nu discutăm aici în ce măsură aceștia își meritau soarta ; ne interesează numai *maniera* în care regele s-a răfuit cu ei, pentru că o regăsim în esență și în episodul îndepărtării lui Nicolae Iorga de la președinția Senatului. O dezbatere banală pe marginea regulamentului s-a transformat, în mod cu totul surprinzător, într-un atac meschin împotriva lui Nicolae Iorga, căruia i s-a reproșat în forme jignitoare că introdusese un proiect prin care urmărea să monopolizeze pe o perioadă îndelungată fotoliul prezidențial. Votul cvasiunanim de respingere a proiectului regulamentului lasă, oricărui cercetător obiectiv, impresia că senatorii *avuseseră un consemn tacit* în acest sens. La aceeași concluzie duce și faptul că un nou președinte al Senatului *fusese deja desemnat*, înainte de ședință, în persoana lui Constantin Argetoianu. Preluînd fotoliul prezidențial, C. Argetoianu a exprimat, în cuvîntul său, un punct de vedere privind rolul parla-

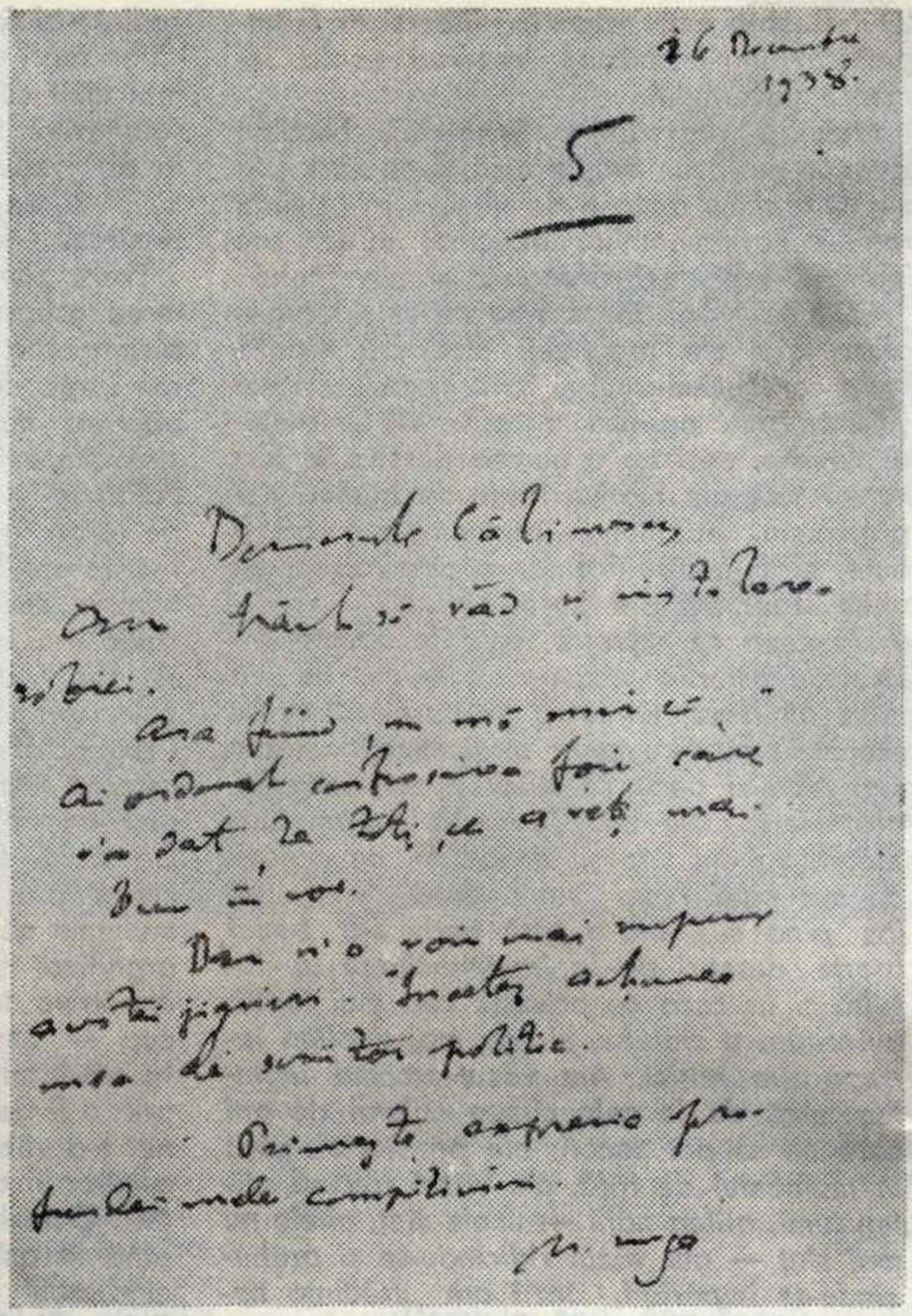

Scrisoarea lui Nicolae Iorga adresată ministrului de interne în care protestează împotriva confiscării unui număr din „Neamul românesc"

mentului opus celui formulat de savant cu patru zile înainte. Nu era pentru prima dată că oportunismul lui Constantin Argetoianu — ale cărui reflecții intime cu privire la familia regală și liderii politici ai burgheziei și moșierimii cititorii „Magazinului istoric" le cunosc din reproducerile paginilor jurnalului său autobiografic — se manifesta în speculareа momentelor de conjunctură. După cum nu e mai puțin adevărat că între Iorga și Argetoianu dăinuiau vechi antipatii care-i separau atît politic cît și omenesc. *„În regimul actual* — ținuse să proclame noul președinte al Senatului — *cred că nu mai poate fi vorba de drepturi și nici chiar de drepturi colective, întrucît ele reprezintă însumarea celor individuale, ci numai de îndatoriri, de datorii. Parlamentul actual, în concepția Constituțiunii de anul trecut, atît Senatul cît și Camera, n-au decît o singură datorie: să ajute puterea executivă în confecționarea legilor și prin urmare în organizarea statului"*. Recunoaștem aici expuse fidel tocmai ideile regelui, pe care Nicolae Iorga le combătuse doar cu puține zile în urmă.

În aceste condiții, ar fi mai corespunzător adevărului să vorbim nu despre o *demisie* a savantuiui, ci despre o *demitere* a sa din postul de președinte al Senatului.

Hotărîrile să nu mai fie luate cu ușile închise

Nicolae Iorga a continuat, ca senator de drept, să acționeze, în cadrul și în afara Parlamentului, pe linia convingerilor sale, îndepărtîndu-se vizibil de cercurile Palatului și de regimul carlist, deși nu s-a rupt complet de ele. Prin cuvîntări sau în diferite articole, el a afirmat tot mai hotărît ideea că salvarea poporului român depindea în primul rînd și în mod hotărîtor de însăși națiunea română, îndeosebi de „clasele fundamentale" ale societății: *„Să ne unim* —

spunea N. Iorga de la tribuna Senatului, într-un expozeu rostit la 28 iunie 1939 — *nu prin favoarea pe care am căpătat-o la un moment dat și din care se face un privilegiu, să nu înlocuim vechea clasă privilegiată printr-o nouă clasă privilegiată de jurăminte și de uniforme, ci să strîngem toate voințele, peste orice privilegiu, fiecare sacrificînd unii o întreagă viață politică, iar alții un moment de noroc care a căzut asupra lor, pentru ca, sprijinindu-ne pe clasele fundamentale, să umblăm pe o linie care să fie numai a noastră, înlăturînd tot ceea ce este de aiurea ispită și tot ce este de aiurea amenințare!"* Și mai deschis își exprima savantul gîndurile în comunicarea ținută într-o ședință publică, la 5 iulie 1940 : *„Statul nu creează, ci întrebuințează, coordonează, conduce. Pentru aceasta el trebuie să aibă puteri în afară de dînsul, care se găsesc firește în societatea însăși. Iar societatea nu se poate dezvolta decît în deplinătatea libertății de gîndire și de expresie"*.

Este semnificativ faptul că în această perioadă au devenit mai strînse contactele dintre Nicolae Iorga și organizațiile democratice, care luptau împotriva fascismului și hitlerismului. Reprezentanții partidului comunist și ai altor organizații democratice au folosit posibilitățile legale pe care le ofereau unele așezăminte culturale îndrumate de Iorga pentru inițierea de acțiuni antihitleriste. Prejudecăți ideologice și îngrădiri de clasă l-au împiedicat însă pe Nicolae Iorga să se alăture hotărît forțelor celor mai înaintate ale națiunii, comuniștilor, rămînînd, cu toate simpatiile de care se bucura, un singuratic în luptele politice din acea epocă.

În vara anului 1940, cînd cercurile conducătoare în frunte cu regele Carol al II-lea au proclamat, sub presiunea evenimentelor, orientarea politicii externe spre Reich și au dat un curs fascizant politicii interne, Nicolae Iorga a refuzat să se încadreze așazisei „ordini totalitare". Rugat de studenții și funcționarii Institutului de istorie universală să-și exprime părerea în privința constituirii Partidului națiunii și a noii situații politice, N. Iorga a spus : *„Este o formă trecătoare, impusă astăzi de întîmplări. Poporul român n-o să trăiască tot timpul totalitar"*.

Un moment esențial în modificarea atitudinii lui Nicolae Iorga față de Carol al II-lea și de regimul său dictatorial l-au reprezentat dramaticele evenimente din august 1940, care au culminat cu dictatul fascist de la Viena. El s-a pronunțat hotărît pentru apărarea independenței și integrității țării și a adus în Consiliul de coroană, care a avut loc atunci, grave învinuiri regelui și cercurilor conducătoare, considerînd că le revenea o mare răspundere pentru situația tragică în care ajunsese România.

Imediat după impunerea dictatului de la Viena, Nicolae Iorga s-a hotărît să inițieze o acțiune împotriva dictaturii regale, cerînd „desființarea Partidului națiunii" și posibilitatea ca *„națiunea română să-și poată spune oricînd cuvîntul, pentru ca hotărîrile să nu mai fie luate ca astăzi, cu ușile închise"*.

O lucrare care nu a mai fost scrisă...

Demisia lui Nicolae Iorga din postul de președinte al Senatului nu a fost un episod accidental, ci o consecință a îndepărtării sale treptate de regimul dictaturii regale, față de care a adoptat, în probleme esențiale, o poziție critică. Aprofundarea cercetărilor asupra activității politice, științifice și publicistice a istoricului în anii 1938—1940 ar releva, credem, pe lîngă fondul principal antihitlerist, și alte elemente valoroase, semnificative pentru evoluția concepțiilor sale. Ne gîndim, în primul rînd, la locul mult mai important pe care Nicolae Iorga l-a acordat în ultimele sale scrieri *maselor populare* ca forță creatoare a istoriei, precum și necesității solidarității *popoarelor*, îndeosebi din sud-estul Europei, în lupta pentru apărarea independenței și ființei lor naționale. Or, aceste concepții au fost afirmate într-o epocă în care se propagau insistent de către apologeții fascismului, și nu numai de către aceștia, pseudoteorii la baza cărora stăteau disprețul față de „omul de jos" și cultul „elitelor", justificarea agresorilor și a subjugării națiunilor mai slabe de către cele mai puternice.

Imediat după dictatul fascist de la Viena, Nicolae Iorga intenționa să elaboreze o lucrare analitică privind evoluția evenimentelor din ultimii trei ani. Documentele de care dispunem atestă că savantul își propusese să argumenteze, ca o concluzie a lucrării, necesitatea instituirii unui regim politic care să corespundă aspirațiilor naționale și democratice ale poporului român. Cîteva luni mai tîrziu însă a căzut victimă terorii dezlănțuite de bandele legionare.

Modificarea poziției lui Nicolae Iorga față de dictatura regală — reflectată și în episodul demisiei sale de la președinția Senatului — s-a integrat într-un proces mai general, care cuprinsese acea parte a intelectualității ce sprijinise, într-o măsură sau alta, regimul dictaturii regale, considerîndu-l un antidot împotriva dictaturii fasciste și a primejdiei hitleriste. Aceleași accente critice apar, de pildă, în jurnalul lui Petre Andrei, publicat de curînd într-o prestigioasă revistă ieșeană, în activitatea desfășurată de unii membri ai guvernului, ca Mihail Ralea sau Mitiță Constantinescu. Acest proces de clarificare a înlesnit, în etapa următoare, alăturarea majorității acestor oameni de cultură la forțele consecvent democratice în lupta comună pentru libertatea și progresul poporului român.

„Soldați, patruzeci de secole vă privesc...“ — bătălia de la Piramide, din vara anului 1798 (tablou de A. Gros)

microcronică NAPOLEONEANĂ •

Păcile lui Napoleon

DUMITRU ALMAȘ

Marile speranțe pe care și le-au pus contemporanii în generalul Bonaparte își aveau izvoarele într-o anume idee a păcii. Cînd Sieyès căuta „o sabie“, cu care să pună „ordine“ în „haosul“ revoluționar, se exprima metaforic în numele burgheziei franceze; această burghezie voia o pace, care să-i consolideze pozițiile economice, politice, morale în societatea răvășită de propria-i revoluție. Poporul, mai ales el, dorea un comandant capabil să cîștige victoria definitivă și să încheie o pace sigură. Istoria a

făcut ca „sabia" și comandantul să fie nu Moreau sau Joubert, propuși sau confecționați de grupul din jurul abatelui Sieyès, ci Bonaparte, generalul închis, la acea dată, vara anului 1799, ca-ntr-o vîrșă, în Egipt. L-a păcălit pe Nelson și a traversat Mediterana, riscînd totul, dar scăpînd din încercuire.

Societatea franceză din 1800 dorea pacea : o pace cîștigată de un general victorios, împotriva regilor și aristocraților coalizați împotriva revoluției și a republicii. Bonaparte a fost mult mai darnic. A oferit : războaie, victorii, glorie, hotare măturate, visuri de imperiu mondial, înfrîngeri, umilinți și cîte un intermezzo de pace, de armistițiu. Și poate tocmai de aceea geniul său predominant militar l-a făcut un „chirurg al istoriei".

A intrat în arenă în cel mai greu moment din istoria modernă a Franței : în 1793, cînd republica iacobină era sfîșiată de războiul civil în interior și copleșită de forțe dușmane externe, ivite dinspre toate zările într-o cvasiuniversală coaliție.

A intrat prin Toulon, cînd a respins pe englezi în ziua de 13 Vendemiaire dispersînd forțele regaliste în fața bisericii Saint-Roch. S-a acoperit de laurii gloriei în cele peste 30 de bătălii purtate în Italia și Egipt. A luat puterea printr-o lovitură de stat — 18 Brumar 1799 — ca să asigure „ordinea și pacea". Era, în 1799, autorul armistițiului de la Cherasco ; era cel care a impus papei tratatul de la Tolentino, dar mai ales era omul păcii de la Campo-Formio (1797), o pace atît de personală și de răsunătoare.

Din 18 Brumar 1799 pînă la 6 aprilie 1814 nu s-a scurs nici un an în care armatele sau corăbiile Franței să nu fi mărșăluit spre un loc de bătălie. Ca prim consul și împărat, Napoleon a încheiat, totuși, cîteva păci : la Lunéville (8 ianuarie 1801), Amiens (25 martie 1802), Pressburg (26 decembrie 1805), Tilsit (iulie 1807), Viena (14 octombrie 1809). Preliminarii sau epiloguri de pace a urmărit și la întrevederile de la Erfurt (24 septembrie — 24 octombrie 1808). Numai că fiecare pace napoleoniană a purtat în ea germenele unui viitor război. Făcînd proiecte de cucerire a Italiei, Napoleon lansa formula : „războiul trebuie să se hrănească prin el însuși". Într-o vreme cînd republica thermidorienilor sau a directorilor se zbătea în grave crize economice, o asemenea teorie putea părea salvatoare. Proclamația dată la Nisa în ziua de 27 martie 1796, la pornirea campaniei din Italia, suna ca o incitare la jaf : „Soldați, sînteți goi, rău hrăniți ; guvernul vă datorează mult, dar nu vă poate da nimic... Vreau să vă conduc în cele mai fertile cîmpii din lume. Provincii bogate, orașe mari vor fi sub stăpînirea voastră și veți găsi acolo onoare, glorie și bogăție". În adevăr, din Italia, Bonaparte a trimis „cetățenilor directori" „milioane italienești." Mai tîrziu Napoleon a încasat, în urma războaielor, multe sute de milioane, jefuite, e drept sistematic și organizat, din Italia, Germania, Spania, Portugalia.

S-ar putea spune că Bonaparte a trăit din războaie. Totuși afirma că problema păcii l-a preocupat adesea, emițînd pe această temă accente impresionante : „Ocupația cea mai onorabilă și cea mai utilă pentru națiuni este contribuția la difuzarea ideilor umane. Adevărata putere a Republicii Franceze trebuie să constea, de aici încolo, în a nu permite existența unei singure idei noi care să nu-i aparțină". Îl proslăvea pe George Washington că „s-a bătut împotriva tiraniei", că „a consolidat libertatea patriei", încredințat fiind că și soldații francezi „se bat pentru egalitate și libertate". În proclamația din 9 noiembrie 1801, dată cu prilejul preliminariilor păcii cu Anglia, se spunea : „Gloriei bătăliilor să-i urmeze o glorie mai plăcută pentru cetățeni, mai puțin temută pentru vecinii noștri". Voia să aibă sub ocîrmuire oameni liberi, într-un stat „vindecat de delirul persecuțiilor". Voia ca generațiile tinere „să crească în spiritul egalității civile, în al libertății publice, în prosperitate națională".

În penitența de la Sf. Elena afirma că a vrut să stabilească o libertate universală de conștiință.

După pacea de la Lunéville și Amiens pînă în 1804, — deși a mai purtat războiul din Antile — guvernînd în condițiile „unei păci generale" în Europa, Bonaparte a realizat „opera cea mai substanțială ce se poate imagina". După înfrîngerea lui Leclerc în Haiti, după experiența păcii cu Anglia, cînd încă mai nădăiduia că britanicii vor evacua totuși Malta, Bonaparte făcea în 1803 noi profesiuni de credință pacifiste : „Guvernul garantează națiunii pacea continentului și-și permite să spere continuarea păcii maritime. Această pace este necesitatea și voința tuturor popoarelor". Consulatul se angaja la o strictă respectare a statelor, dar în limita compatibilității „cu onoarea națională". Înțelegerea mutuală dintre Franța și Anglia va oferi „o liniște fericită", uitîndu-se „grelele calamități ale războiului dezastruos".

La cîteva săptămîni după asemenea declarații patetice, Bonaparte a rupt relațiile cu Anglia (în luna aprilie), nu înainte însă de a fi jucat drama întreruperii lor : „Malta sau războiul !" Cum Pitt a preferat să păstreze Malta, Napoleon n-a putut oferi decît războiul.

Imperiul — pace sau război

A urmat surprinzătoarea proclamație a imperiului în 1804. Cei care l-au idealizat pînă atunci au rămas stupefiați. „Un om ca el, un Bonaparte, soldat, șef de armată,

Moartea unuia dintre cei mai fideli camarazi de arme : mareșalul Lannes

primul căpitan al lumii, să vrea să se numească maiestate ! Să fii Bonaparte și să te faci monarh ! Se vede că aspiră la coborîre..." se indigna Paul-Louis-Courier. Proclamînd imperiul, Napoleon a șters evident și „umbra" republicii, a „înlăturat contradicția internă — cum spune Hegel — și a provocat una nouă" : contradicția cu restul lumii. Teoretic imperiul putea fi identificat cu pacea, în practică însă a însemnat război. Numai război. Nici Anglia, nici celelalte puteri nu voiau să prelungească prea mult coșmarul incertitudinilor. Totuși, la 2 ianuarie 1805, Napoleon se adresa regelui Angliei : „Monsieur mon frère, chemat la tron de Providență și prin sufragiile Senatului, ale poporului și ale armatei, primul meu gînd este un legămînt de pace, pacea este dorința inimii mele, dar războiul n-a fost niciodată potrivnic gloriei mele". Se indigna de sistemul coaliților antifranceze, calificînd războiul franco-englez ca un act fără scop : „Ah, ce tristă perspectivă să provoci război între popoare de dragul războiului..." Declarațiile aveau acest conținut și pentru că de fapt războiul era nepopular în Franța. O criză financiară speria burghezia. „Toată grija mea va fi să obțin o victorie cu cît mai puțină vărsare de sînge ; soldații mei sînt copiii mei", făgăduia împăratul. Asemenea declarații au slujit ca un fel de preambul politicii la „tabăra de la Boulogne", acea mare acțiune militară ratată, care, în fond, a hotărît soarta lui Bonaparte. Ar fi găsit ușor „trei zile de ceață", dar n-a găsit flotă suficientă pentru a debarca în Anglia.

Austria intra în război, pe Rin. Londra se salva pe seama Vienei : „Dacă nu pot fi la Londra în 15 zile, voi fi la Viena la mijlocul lui noiembrie", declara împăratul la 27 august 1805. Sau cu alt prilej : „Anglia mă obligă să cuceresc Europa".

Lui Mack, generalul austriac capturat cu aproape 50 000 de soldați, la Ulm, Napoleon îi declara la 20 octombrie 1808 : „Nu vreau nimic pe continent. Vreau vase, colonii, comerț". Această declarație apărea la ora cînd Franța pierdea flota la Trafalgar înecînd, o dată cu ea, și toate planurile coloniale. A urmat strălucita și răsunătoarea victorie de la Austerlitz. Patruzeci de milioane de franci despăgubiri și mari transformări teritoriale i-a adus și pacea de la Pressburg. Și, un lucru mai rar semnalat : la întoarcere spre Paris, Napoleon își căsătorește fiul adoptiv, pe Eugeniu de Beauharnais. cu prințesa Augusta-Amelia de Bavaria. Căsătoria se celebrează la München, la 14 ianuarie 1806, fiind prima mezalianță pe care o făceau vechile dinastii feudale cu clanul Bonaparte.

După Pressburg, Austria a ieșit din război, dar a intrat, trufașă, Prusia. Ultimatumul îna-

intat de Frederic Wilhelm al II-lea, îndemnat de fermecătoarea regină Luise și de toată camarila militaristă, a transformat pacea încheiată în Castelul Pălărierului într-un armistițiu. La ultimatum, Napoleon a răspuns batjocoritor, exprimînd următoarele către Berthier, și publicîndu-le în „Buletinul Marei Armate" : „Mareșale, ni s-a dat un rendez-vous de onoare pentru ziua de 8 (ultimatumul expira în ziua de 8 octombrie 1806). Niciodată un francez n-a întîrziat ; dar cum se spune că acolo se află o regină frumoasă care ar vrea să fie martoră la bătălie, să fim politicoși și să pornim fără zăbavă în Saxonia". La Iena, Hegel l-a privit pe Napoleon ca pe „Spiritul universal călare".

La Berlin, biruitorul s-a împodobit cu spada lui Frederic cel Mare și, pentru a doborî economicește Anglia, a proclamat blocada continentală : „Vreau să cuceresc marea prin puterea de pe uscat". Făcînd război tuturor, Napoleon își afirma nerăbdător dorința de pace. Căuta pacea, ca pe o himeră speriată de zăngănitul armelor. A găsit-o abia la Tilsit (7—9 iulie 1807), după ce a trecut prin carnagiul de la Eylau și de la Friedland. Tilsit a reprezentat pacea cea mai durabilă din prodigioasa activitate politică a lui Napoleon. O pace după cum dorea Bonaparte și o alianță cu adversarul, pentru împărțirea lumii. Tilsit însemna : prestigiu, glorie, bani, teritorii, popoare supuse.

„Monstruosul Minotaur"

Istoria napoleoneană vorbește, după 1807, de o „perioadă de pace", de mari construcții : 100 000 000 de franci pentru înfrumusețarea Parisului, 30 000 000 pentru restaurarea reședințelor imperiale. Diamantele coroanei, amanetate în timpul revoluției, erau răscumpărate, muzeele îmbogățite cu noi tablouri și obiecte de artă. Napoleon nutrea mari ambiții politice : „Peste 30 milioane de francezi, 15 milioane de spanioli, 15 milioane de italieni, 30 milioane de germani. Am vrut să fac din fiecare dintre aceste popoare un singur și același corp al națiunii". Era „unul din cele mai mari planuri" pe care le urzise. Acum apare și „afacerea Spaniei" : dinastia Bourbon din această țară „va fi totdeauna dușmana ascunsă, perfidă, a Franței". La 8 mai 1808, în „cursa de la Bayonne", Carol al IV-lea al Spaniei abdică în favoarea lui Napoleon, iar la 13 mai Joseph Bonaparte e rege la Madrid.

Bonaparte se afla la Pirinei, dar se ocupa tot așa de mult și de Constantinopol, „centrul și capitala dominației universale", cum îl numea în Memorialul de la Sf. Elena. Iar țarului Alexandru îi flutura în față o pradă uriașă, scriindu-i : „o armată de 50 000 de ruși, francezi, poate și puțini austrieci, care s-ar îndrepta prin Constantinopol spre Asia, ajungînd pe Eufrat, ar face Anglia să tremure și ar îngenunchia-o în fața continentului. Mă aflu în Dalmația, maiestatea voastră pe Dunăre. La o lună după ce ne vom fi înțeles, armata ar putea fi în Bosfor. Lovitura ar răsuna în India, și Anglia ar fi supusă". Și o scuză pacifistă : „Maiestatea voastră și cu mine am fi preferat plăcerile păcii, să ne petrecem viața în mijlocul vastelor noastre imperii, preocupați să le însuflețim și să le facem fericite prin artele păcii și binefacerile administrației ; dar dușmanii lumii nu vor"... adică englezii. Pentru a verifica alianța și prietenia cu țarul Alexandru, el organizează „întrevederea de la Erfurt" din toamna anului 1808. O amplă comedie diplomatică. Către sfîrșitul serbărilor (12 octombrie 1808), Napoleon și țarul Alexandru semnau o depeșă comună către regele George al III-lea al Angliei : „Războiul lung și sîngeros care a sfîșiat continentul s-a sfîrșit și nu va mai putea reînvia niciodată. Multe schimbări s-au petrecut în Europa. Multe state au fost desființate. Cauza rezidă în starea de agitație și de nenorocire în care încetarea comerțului maritim a aruncat pe cel mai mare dintre popoare". Și căutau să-l asigure că pacea este „în același timp în interesul popoarelor de pe continent, ca și în interesul popoarelor din Marea Britanie".

La Erfurt, Napoleon îl convinsese pe țar să nu ajute Austria în cazul unui război cu Franța. Prin mesajul comun încerca să convingă guvernul englez să nu ajute insurecția spaniolă. Dar n-a izbutit. Războiul din Spania a atras după sine lupta cu Austria din 1809 și tot acel șir vertiginos de evenimente : bătălii sîngeroase, răscoala populară a tirolezului Andreas Hoffer, ocuparea Statelor papale, excomunicarea aruncată de papă împotriva lui Napoleon, moartea mareșalului Lannes, bătălia de la Wagram (5-6 iulie 1809), atentatul împotriva împăratului săvîrșit de studentul Staps...

Avea un imperiu uriaș, atingînd dimensiunile celui stăpînit de Carol cel Mare, dar îl îngrijorau mișcările populare din Spania, din Tirol, din regatul Westfaliei și declarația lui Staps : „Dacă mă grațiați, voi mai încerca încă o dată să vă ucid"... Avea un mare imperiu, dar n-avea liniște. Și a urmat pacea de la Viena (14 octombrie 1809) — ultima pace glorioasă încheiată de Napoleon — retragerea Marii Armate din Austria, și... „căsătoria austriacă" (bineînțeles, după ce a pețit întîi o romanovă și a fost refuzat de Maria Feodorovna, care n-a vrut să-și dea fiica „monstruosului Minotaur"). La vestea căsătoriei cu Maria Luisa, negustorii hanseatici s-au bucurat : „acum s-a sfîrșit cu războaiele ; Europa își găsește echilibrul, începe o eră de fericire". Și Lady Castlereagh, soția premierului englez se rostea cam în același fel : „Trebuia dată o fecioară austriacă Minotaurului, pentru a-l potoli..."

De fapt, era o afacere proastă : el, omul creat de revoluție, se încuscrea cu cea mai veche și mai reacționară dinastie din Europa.

„Nefericitul meu mariaj" va spune Napoleon însuși, mai tîrziu. Oricum, doi ani n-au fost lupte decît în Spania și pe mări. O bătălie înverșunată cu banii, cu mărfurile, cu flota, cu diplomația engleză.

În 1811, Napoleon se adresa Senatului : „Mă măgulesc că pacea continentului nu va fi tulburată". Dar, în același timp, Anglia era socotită drept o „Cartagină" care trebuia distrusă, ca imperiul lui să supraviețuiască și să devină mondial. Aștepta, afirmă A. Sorel, ca acest imperiu „care va consacra, în interior, egalitatea, să consacre în afară *pax gallica*, supremația Franței asupra Europei retopită de armatele revoluției".

„Am fost nevoit să supun Europa cu armele"

Tot în aceeași vreme, în 1811, Napoleon declara, cu o certitudine uluitoare : „Peste cinci ani voi fi stăpînul lumii. Va rămîne numai Rusia, dar o voi zdrobi". Campania din 1812 i-a dovedit că Rusia nu putea fi zdrobită. Încă din 1 iulie 1812 scria țarului Alexandru : „Războiul s-a declarat între noi... Dar urechea mea va fi mereu deschisă negocierilor de pace". Sau : „dacă soarta va favoriza armele mele, maiestatea voastră mă va găsi, ca și la Tilsit și Erfurt, plin de prietenie și stimă pentru frumoasele și marile calități..." etc. În 1812, Napoleon credea că problema păcii ar fi rezolvată pentru o sută de ani ! La întoarcerea din Rusia, trecînd incognito prin Varșovia, s-a destăinuit lui Pradt : „Am părăsit Parisul cu intenția să nu merg mai departe de granițele poloneze. Împrejurările însă m-au sedus. Poate că am greșit ajungînd pînă la Moscova ; poate că am făcut rău oprindu-mă prea mult acolo, dar de la sublim pînă la ridicol nu-i decît un pas ; las aprecierile în seama judecății viitorului".

Incontestabil, problema păcii l-a preocupat pe Napoleon în tot cursul anului 1813. A amenințat, a făgăduit, a tratat, dar n-a obținut decît trădări, victorii scump plătite, sînge vărsat zadarnic și marea înfrîngere de la Leipzig (16—19 octombrie 1813). Începînd din 1808, nu mai luptau împotriva lui numai monarhii, ci și popoarele.

Națiunile, pe care Napoleon le trezise la viață, se pregăteau să-l înghită, spunea Lamartine. Dar, de ce n-a cedat înainte de a fi înfrînt ? Napoleon explică el însuși lucrurile într-o discuție furtunoasă cu Metternich : „Suveranii dumneavoastră, născuți pe tron, nu pot înțelege sentimentele care mă stăpînesc. Ei se întorc bătuți în capitalele lor și aceasta nu-i înalță nici nu-i înjosește. Dar eu sînt soldat, mie îmi trebuie onoare și glorie ; eu nu pot să mă întorc micșorat în mijlocul poporului meu ; trebuie să rămîn mare, glorios, admirat". A mai cîștigat victoriile mărunte și uimitoare din iarna și primăvara lui 1814 și a abdicat. Și pe actul de abdicare, zgîriat în pripă și nervos pe o foaie de hîrtie, intervine noțiunea de pace, în calea căreia Napoleon era socotit singurul obstacol. Mai tîrziu, în testamentul către fiul său, scris la Sf. Elena, afirma : „Am fost nevoit să supun Europa cu armele". Nevoit ? Da. Pentru că a căutat să impună un *anume* fel de pace : pacea dominației în Europa și în lume — pax gallica.

6 aprilie 1814 : abdicarea

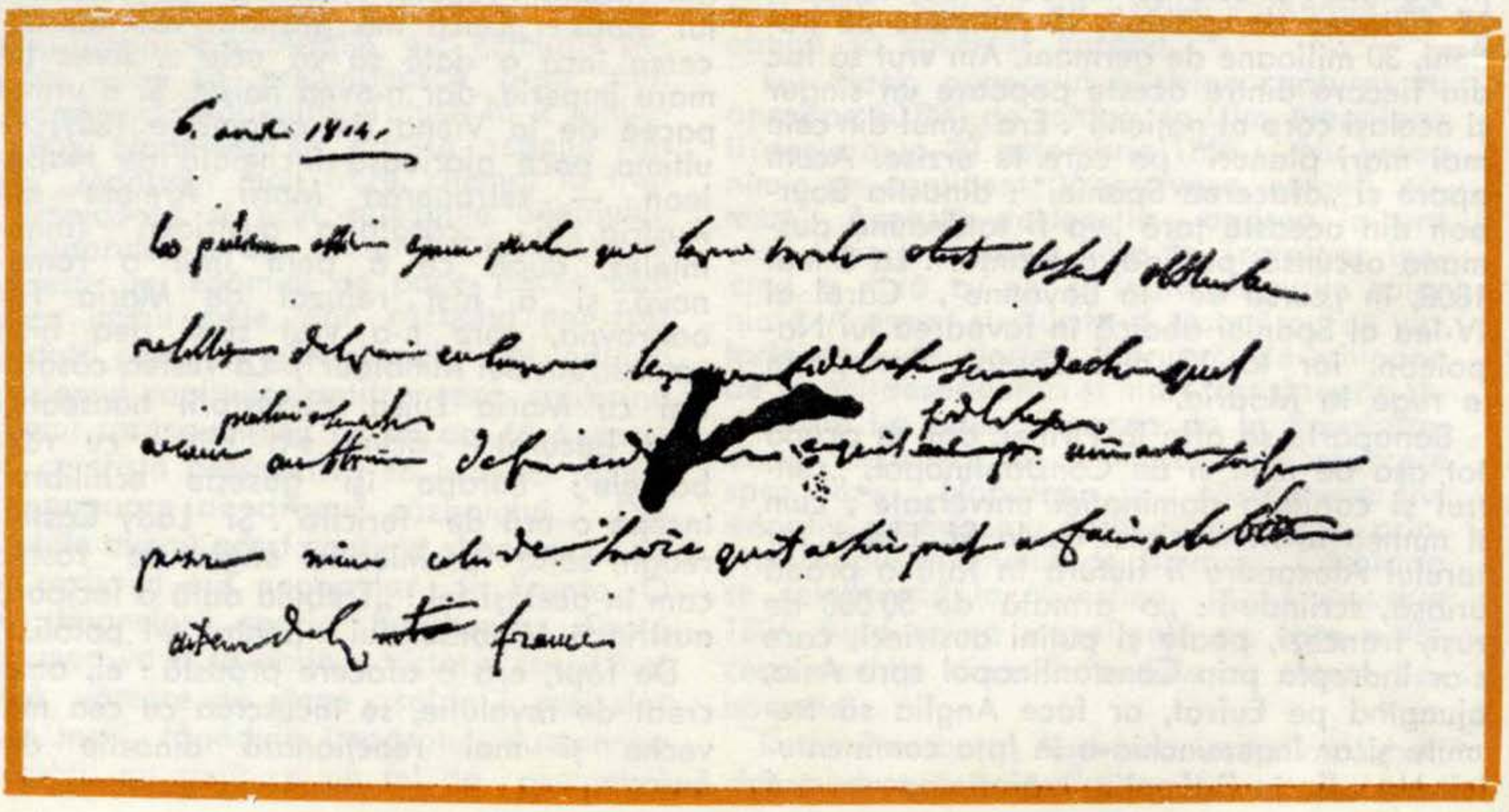

MIRCEA MALIȚA : Repere ; Sfinxul

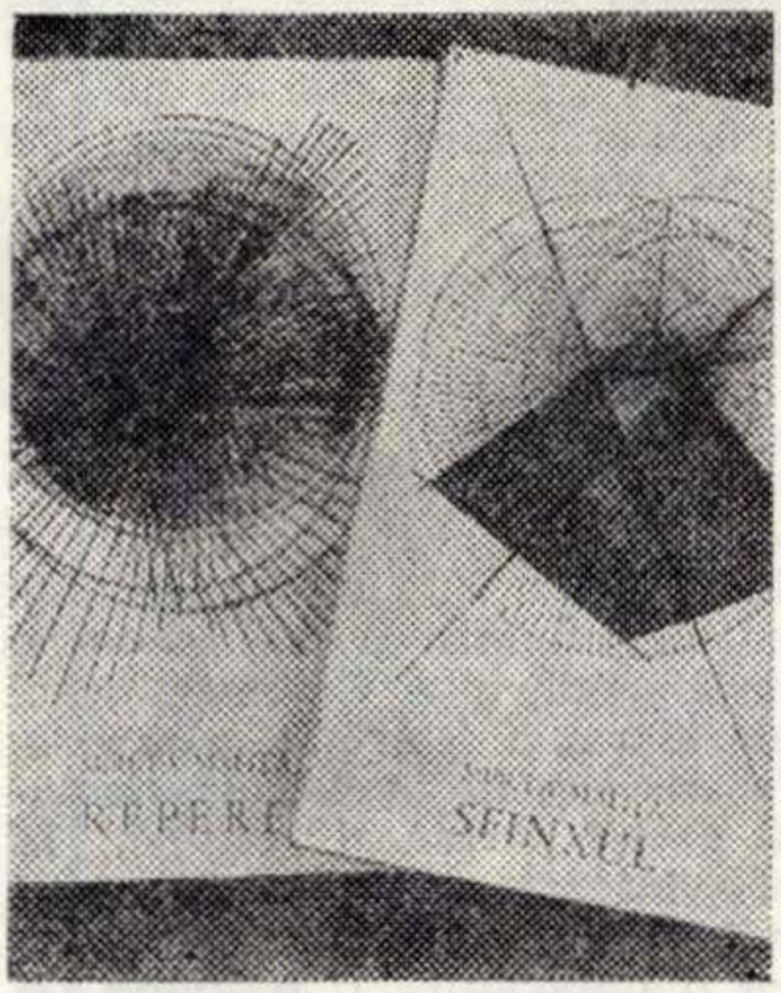

Editura pentru literatură

Specia literară a „însemnărilor de călătorie“ își are un perimetru „de mișcare“ precizat, fixat doar în cataloagele editoriale. Iată de ce subtitlul comun — însemnări de călătorie — pe care-l poartă ultimele două volume ale lui Mircea Malița : „Repere“ și „Sfinxul“ apărute la interval de un an nu este decît o indicație de continuitate prețioasă pentru lectorul care l-a însoțit pe autor.

Cititorul știe că *locul* ales este numai un punct de referință, un reper pe glob pentru *întîlnirea în timp* a autorului cu istoria gîndurilor, a faptelor, a ideilor. Fiecare popas însumează un timp-sinteză. Vin aci secole de-a valma, aducînd mărturia unor idei și gesturi în dialogul viu, scrutător al contemporanului secolului XX. Judecata asupra istoriei se face de pe această treaptă. O istorie comparată, transpusă însă, poate pentru a-i masca gravitatea, într-un joc subtil al inteligenței. Sînt zeci de variante. Vizitînd un oraș, întîrziind în fața unui palat, intrînd într-un muzeu, privind un monument sau o galerie de tablouri, autorul prospectează, atent ca un adevărat regizor, alegîndu-și unghiurile de filmare, de amplasare a reflectoarelor — reperele de loc și timp necesare pentru a scoate la lumină esența. Un exemplu ? Palatul Versailles. Este privit din grădină, pentru că unghiul de aci pare mai cuprinzător. Iarna. Cînd stratul ușor de zăpadă șterge culorile, lăsînd vizibilă doar simetria perfectă a desenelor, *„proiecția terestră a unui joc măsurat de compasuri și echere“*, iar aerul rece ține în frîu temperatura tulburătoare a romantismului. Reflectorul caută unghiul „istoric și funcțional“ din care să poată pătrunde la acei factori ascunși, la acele *„realități îndepărtate, ce stau în spatele somptuoaselor încăperi“*. În Sala Armelor din Kremlin, lumina cade pe trei obiecte : cununa monomahică, simbolul puterii în feudalismul rus, tronul de diamant cu inscripția „puternic și neînvins“ și „Caleașca Ecaterinei a II-a“, expresie a puterii Rusiei imperiale. Castelul Sans Souci de la Potsdam devine decorul unei piese în trei acte, cu două personaje. Sub lumina reflectoarelor, istoria își mărturisește cruzimile, erorile, ca și înaltele idealuri, sfărîmate și reînnoite, declară ce a distrus și ce a construit, arată ce a înțeles și ce i-a depășit înțelegerea. *„La oameni și la societăți [...] sînt bine delimitate aria înțelegerii, capacitatea de a privi în viitor. Borne stabilite și care se mută cel mult o dată pe generație avertizează sever : «pînă aici înțelegem, pînă acolo vedem»“*. Dacă *„un personaj coboară dintr-o altă vreme este tratat cu frenezia procesului de fagocitoză. Dacă el descinde din trecut este strivit de ilaritatea generală. Dar dacă vine din direcția viitorului, se dă alarma gravă a inerției și rezistenței generale“* — este una dintre reflecțiile ce încheie volumul „Repere“. Iată, pe de altă parte, înțelesul dat însemnărilor de călătorie : *„Într-un popas se înfiripă un dialog între călător și un element material purtător de istorii, îmbibat de experiență umană, fie el castel, statuie, grădină sau inscripție. Și în momentele mute ale contemplației,*

monumentul transmite cîte un gînd, intimează o idee sau un adevăr ce merită a fi culese și presate între filele albumului de drum".

Popasurile au aparența unor secvențe luate la întîmplare, geografic — dintr-un capăt la celălalt al Europei (de la Londra la Iasnaia Poliana), și tematic — din istorie, din literatură, din filozofie (Sobieski, Balzac, dialogul pe Acropole...). Și totuși, senzația de unitate — de loc necesară în „însemnările de călătorie" — este atotputernică. Parcurgi aceste pagini cu sentimentul că asiști la un necontenit joc al istoriei. În Turnul Londrei sînt închiși regi, decapitate regine în dizgrație, Grotius *„deschide cartea modernă și actuală a procedeelor la care trebuie să se facă apel pentru a evita vărsarea inutilă de sînge"*. E alternanța permanentă război-pace, regi-filozofi... Și epocile răzbat diferite ca *„faldurile unei stofe încreștite"*. Căci *„timpul trăirii dense pare contractat..."*

Ne vom permite să încheiem aceste cîteva cuvinte despre cele două volume ale lui Mircea Malița cu o cugetare dată în seama legendarului Cadmus, căci ea închide o concluzie-deziderat a istoriei: *„Am descoperit categoria «și». În comerț, lupta este intelectuală și rezultatul este că ambii parteneri cîștigă, în raport cu sistemul lor de interese. Este la fel ca și în dragoste. Tot așa se petrec lucrurile în dialogul uman. Ele se termină cu o îmbogățire și a unuia și a altuia. Sînt părintele jocurilor de sumă nenulă. Am vrut să substitui confruntările de forță, cu gimnastica inteligenței. Am vrut să difuzez acest joc nou, amuzant și profitabil în lume".*

C. M.

GEORGE IVAȘCU: Istoria literaturii române, vol. I

Editura științifică

Se poate înțelege geneza și se pot intui dimensiunile unei culturi naționale atît de intim legată de toată viața colectivității ce a creat-o, cum este cultura română, fără a o proiecta chiar pe ecranul *istoriei* patriei, fără a te apropia de traiectoria ei cu sentimentul comunierii, peste veacuri, cu toată acea energie sedimentată secol de secol în adîncurile ființei noastre naționale? Fără îndoială că nu. Cine citește cu atenție pe Călinescu, acest geniu al analizei *estetice*, simte clocotind, sub răceala unei obiectivități dictate de uriașa lui cunoaștere a valorilor literaturii universale, lava fierbinte a iubirii de patrie; patriotism, luciditate și obiectivitate, nefiind noțiuni antagonice. Cel ce a spus cîndva că avem „o strălucită literatură" se rostea în cunoștință de cauză, și n-a făcut nici o concesie de exegeză exagerată gata să declare pe Ienăchiță Văcărescu superior lui Goethe. Dar a proclamat, cel dintîi, adevărul că, dacă ar fi fost scrisă într-o limbă de circulația limbii engleze, nuvela *Alexandru Lăpușneanu* de Negruzzi ar fi devenit la fel de celebră ca și *Hamlet*. O istorie literară trebuie să fie deci o operă vie poate cu mari defecte uneori, dar neapărat cu o primordială și esențială calitate: de a pătrunde dincolo de interesul informativ, în acele zone ale gîndirii care ne frămîntă. O asemenea carte a reușit să dea George Ivașcu.

panoramic

au apărut...

★ ★ ★ **Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900** Ed. politică, 895 p.

★ ★ ★ **În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor.** (Solidaritatea oamenilor muncii din România cu Republica Ungară a Sfaturilor). 1919. Documente și amintiri. Ed. politică, 527 p.

CONSTANTIN C. GIURESCU : Istoria podgoriei Odobești. Din cele mai vechi timpuri pînă la 1918 (cu 124 documente inedite 1626—1864). Ed. Academiei, „Biblioteca istorică" vol. XIX, 550 p.

N. IORGA : Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821) vol. I. — Epoca lui D. Cantemir. Epoca lui Chesarie de Rîmnic. vol. II — Epoca lui Petre Maior — Excursuri. Ediție îngrijită de **BARBU THEODORESCU.** Ed. didactică și pedagogică, 1000 p.

ȘTEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT : Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața. Domnia. Epoca. Ed. științifică, 464 p.

MIHAIL MACREA : Viața în Dacia romană. Ed. științifică, 523 p.

P. P. PANAITESCU : Introducere la istoria culturii române. Ed. științifică, colecția „Popoare, culturi, civilizații", 393 p.

PETRU DEMETRU POPESCU : Radu de la Afumați, domn al Țării Românești. Ed. enciclopedică română, colecția „Orizonturi". 90 p.

DORU TODERICIU : Preistoria rachetei moderne. Manuscrisul de la Sibiu (1400—1569). Prefață de acad. prof. E. CARAFOLI. Ed. Academiei, 352 p.

WILLIAM DU BOIS : Am trăit un secol. Ed. politică, 328 p.

PLUTARH : Vieți paralele. vol. IV. Ed. științifică, 648 p.

De la *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941), de George Călinescu, aceasta este prima carte de sinteză asupra literaturii noastre, nu numai bine scrisă (cărți de acest fel au mai fost), ci *vie*, desprinsă din miezul fierbinte al epocii și al inimii celui ce a scris-o. „*Lucrarea de față încearcă să fie o carte contemporană despre trecutul literaturii române... Am căutat, dar, să urmăm linia de esență a reconsiderării trecutului, convinși că cine nu este al timpului său nu este, de fapt, al nici unui timp*". Autorul trăiește trecutul prin prezent, și-și tîlcuiește prezentul prin trecut. El aduce istoria în stare pură în carte, pentru că scrisul românesc a țîșnit pe cîmpul de bătaie pentru independență și a fost conceput, generație de generație, ca un zid în jurul ființei naționale sau ca o dinamită ce aruncă în aer vechi pravili depășite de istorie, sau ca mortar și piatră de zidit sufletul unei națiuni. Sute de ani, creatorul român s-a simțit asumîndu-și integral destinul poporului său și, dintre marii noștri voievozi, mulți și-au lăsat pecetea pe epoci de cultură, unii devenind ei înșiși mari scriitori. Nu întîmplător, deci, George Ivașcu a ales pentru coperta cărții pe Neagoe Basarab, cumpănindu-l cu alt voievod — genial scriitor : Cantemir. Cultura română a fost o luptă continuă pentru afirmarea și apărarea ființei naționale și pentru proclamarea unui mesaj uman țesut adesea din cele mai nobile idei ale epocilor. E ceea ce autorul încearcă mereu să ne-o arate. Și-i găsim imediat rațiunea în faptul că *istoria* a născut *cultura*.

Lui Mihai Viteazul i se acordă un capitol întreg (ar fi trebuit, credem noi, să procedeze la fel și cu Tudor Vladimirescu !). Iată și această elocventă caracterizare a statutului Țărilor Române : „*Deși de la jumătatea secolului al XVI-lea înainte Imperiul otoman exercita un control tot mai strîns asupra politicii externe a Țărilor Române, ca să le transforme în sateliți docili ai lui, deși pretențiile economice merg crescînd, ajungînd la un adevărat monopol asupra comerțului exterior, orientat cu forța în cea mai mare parte înspre Constantinopol, faptul că structura însăși a societății românești se menține mai departe neschimbată, conferă dominației otomane asupra noastră aspecte fundamental deosebite de acele impuse în teritoriile stăpînite direct de Poartă [...] Faptul că pîrghiile vieții economice rămîn neîntrerupt în mîinile autohtonilor face, pe de altă parte, ca veniturile țării, oricît de mult dijmuite de puterea suzerană, să poată fi întrebuințate pentru creația culturală națională, și în locul moscheilor și geamiilor, să se zidească monumentele de artă de la Dealul și Argeș, Voronețul, Humorul, Sucevița, Trei Ierarhi sau palatele brîncovenești. Cu o feudalitate otomană substituită feudalității românești în secolul al XIV-lea sau al XV-lea, ar fi fost de neconceput Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir sau Stolnicul Cantacuzino*". Istoria și cultura, fapta și gîndul se împletesc astfel în carte, din ceea ce a fost odinioară realitate.

Cartea lui George Ivașcu dovedește că făclia acelei

conștiințe naționale afirmată în istoria literară își proiectează lumina pe fundalul unei grandioase *epoci contemporane**.

D. Z.

* Să mai spunem că este un volum de o grafică întru totul exemplară, în care cele peste 600 de ilustrații oferă un adevărat film al istoriei culturii românești.

Să mai spunem că așteptăm al doilea volum, atît de necesar studenților ca și cititorului avid deopotrivă de istorie și de literatură.

Un front invizibil al războiului SERGIU VERONA : Arhive secrete

Editura tineretului

Cartea lui Sergiu Verona își propune să reconstituie și să înfățișeze cititorului unele episoade disparate, dar veridice, ce s-au produs în culisele complicatului și dramaticului război secret în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial și în cursul desfășurării lui.

Menționăm : Reconstituirea ultimelor zile ale lui Adolf Hitler, pe baza raportului „Cum a murit Hitler", alcătuit de Intelligence Service, publicat în 1947, și a unor articole recente ale publicistului sovietic Bezimenski, ce au la bază documentele anchetei efectuate de experții sovietici după cucerirea Berlinului, pentru elucidarea misterului dispariției dictatorului nazist. Duelul Abwehr — S.D. (serviciul de securitate nazist) ; legăturile amiralului Canaris cu complotiștii de la 20 iulie 1944 și sfîrșitul Abwehr-ului. O microistorie a armelor secrete germane : V1, V2 ; eforturile serviciilor de spionaj ale aliaților pentru depistarea și distrugerea bazelor de lansare și a uzinelor ce produceau aceste teribile arme ale morții. Misiunea lui Allen Dulles în Elveția ; capitularea armatei germane din Italia de nord. Arestarea lui Mussolini ; peripețiile răpirii dictatorului italian de către căpitanul SS Otto Skorzeny ; procesul de la Verona ; sfîrșitul lui Ciano și al lui Mussolini.

Acestea sînt numai cîteva dintre temele ce fac obiectul lucrării de largă informație, pe care o prezentăm. Scrisă în stilul alert, atrăgător, al reportajului istoric, lucrarea lui Sergiu Verona se citește cu un interes real.

A. S.

Descoperiri arheologice românești

Editions de l'Academie Tchecoslovaque des Sciences, Prague.

MANUEL ENCYCLOPÉDIQUE DE PRÉHISTOIRE ET PROTOHISTOIRE EUROPÉENNES

De curînd a apărut la Praga volumul al II-lea și ultimul (primul a apărut în anul 1966) al acestei enciclopedii privind preistoria și protoistoria europeană, elaborată sub conducerea academicianului Jan Filip, profesor la universitatea din Praga și directorul Institutului de arheologie al Academiei cehoslovace de științe.

Țara noastră este reprezentată corespunzător în enciclopedie (250 de articole, privind toate culturile materiale, expuse sub numele localității eponime).

B.M.

Anale de istorie

Numărul 4 al revistei *Anale de istorie* (iulie-august 1969) aduce, în sumarul său, o mare varietate de studii, articole, documente și comunicări, pe teme de o esențială importanță, din istoria contemporană a României.

Se regăsesc din plin în acest număr principalele caracteristici cu care revista și-a obișnuit cititorii : modul științific de abordare și interpretare a problemelor, bogata documentație — adesea inedită — a materialelor, noua și interesanta lumină proiectată asupra unor evenimente cărora le-am fost martori sau pe care le cunoșteam în liniile lor mari.

Își capătă astfel răspuns unele întrebări privind momente și fapte ale unui trecut recent, se precizează detalii ale unora dintre aspectele și laturile fenomenelor istorice ale contemporaneității, se lărgește orizontul de cunoaștere și informare în acest fundamental domeniu.

Hotărîtoarele mutații survenite în cursul ultimilor douăzeci și cinci de ani, în societatea românească, ca și jaloanele dezvoltării ei viitoare fac obiectul a două sinteze, grupate sub un titlu comun : *Al X-lea Congres al P.C.R.* E vorba de editorialul *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român — moment istoric în viața poporului român* și de studiul *România la un sfert de veac de la eliberare*, semnat de prof. univ. dr. Titu Georgescu.

Insurecția armată împotriva regimului antonescian și a cotropitorilor naziști, marile transformări revoluționare care au avut loc în țara noastră din inițiativa și sub conducerea partidului, lupta pe plan internațional împotriva hitlerismului — iată subiectele articolelor *Partidul Comunist Român — forța conducătoare a insurecției din august 1944*, de dr. Gheorghe Zaharia ; *Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România*, de Paraschiva Nichita ; *Victoriile coaliției antihitleriste și dezvoltarea rezistenței antifasciste a popoarelor*, de Vladimir Zaharescu.

Paginile revistei cuprind, de asemenea, dezbaterile unei mese rotunde, le care au participat cîțiva dintre cei mai reputați istorici, juriști, economiști și sociologi și care s-a ocupat de mult discutata problemă a caracteristicilor *regimului social-politic din România* în perioada 1864 —1918.

Eroicele lupte ale minerilor de la Lupeni (august 1929), ca și efervescența de idei ce domnea în rîndurile intelectualității progresiste românești în perioada dintre cele două războaie mondiale sînt evocate la rubrica *Comunicări*.

Ștefan Plavăț, Justin Georgescu, Constantin Godeanu, Filimon Sîrbu, Salamon Ernö — iată luptătorii revoluționari ale căror profiluri le înfățișează în acest număr revista.

Utilă ca instrument atît informativ cît și metodologic, o bibliografie selectivă de mai mare întindere a istoriografiei românești dintre Congresele al IX-lea și al X-lea al P.C.R., este de natură să trezească interesul cadrelor didactice, al cercetătorilor de specialitate, al studenților.

Consecventă adîncirii cercetărilor și îmbogățirii tematice istorice din ultimii ani, revista *Anale de istorie* se adresează, prin acest cel mai recent număr, unei largi categorii de cititori. Numai pentru unii dintre ei istoria este o profesie ; pentru toți, ea este o pasiune.

poșta redacției

După cum ne comunică prof. C. C. Giurescu, colectivul Dicționarului istoric român, **anunțat de noi printre lucrările cele mai valoroase în curs de editare** (Magazin istoric nr. 6/1969, p. 50) **cuprinde și pe următorii : Gh. Matei, Cornelia Bodea, T. Trîpcea, C. Turcu (Iași), C. Turcu (București), C. Stoide, Al. Vasilie, N. Șerbănescu, J. Hajos.**

VIRGINIA STĂNESCU — București. **Vă mulțumim pentru notele pe care ni le-ați trimis, dar ele nu sînt pe profilul publicației noastre, putînd interesa numai un cerc foarte restrîns de cititori.**

EMIL ROMANOSCHI — Tg. Mureș. **Vă felicităm cu prilejul celei de-a „60-a primăveri a vieții" pe care o împliniți. În ce privește propunerile dv. considerăm că sînt în afara preocupărilor revistei noastre (de pildă prăbușirea unei tribune mari, pe dealul Cotrocenilor, în anul 1936).**

NELU BAROANĂ — Drăgșănei (Teleorman). **„Filele de jurnal" pe care ni le trimiteți nu sînt lipsite de interes, dar avem în curs de publicare alte materiale, cu un conținut asemănător. În ce privește versurile, considerăm că meșteșugul mai trebuie cizelat, inclusiv încheierea :**

„Toate acestea mi-amintesc
Și mai jos mă iscălesc".

GALA GALACTION

„Paginile de jurnal" aparținînd lui Gala Galaction au apărut din eroare cu un clișeu necorespunzător. Făcînd cuvenita rectificare îi rugăm pe cititori să ne scuze. Publicăm portretul scriitorului din epoca căreia îi aparțin memoriile din fragmentul apărut în numărul nostru anterior.

I. ROȘCA — comuna Vama (jud. Suceava). **Chiar dacă „Muzeul satului" are un specific etnografic atît de pronunțat, sau poate tocmai de aceea, nu putem sugera ca personalul care ne întîmpină la intrarea în diversele gospodării sătești să fie îmbrăcat în... costume naționale. Ar fi un mijloc de prezentare „pe viu" a artei noastre populare cu totul neuzitat și în ultimă instanță făcînd notă discordantă cu însăși concepția muzeului, care n-a organizat încă, precum știm, nici un fel de asemenea manifestări.**

DIN NOU DIFUZAREA

ION GHIMET — Anina. **Dacă se întîmplă ca revista noastră să vă parvină abia la jumătatea lunii următoare celei înscrise pe copertă, cauza trebuie căutată în difuzarea ei uneori defectuoasă.**

ANGHEL STĂNCULEȚ — satul Uzum, comuna Călugăreni (jud. Ilfov). **„Citesc întotdeauna cu plăcere articolele din cuprinsul revistei, dar nu mi s-a întîmplat niciodată ceea ce am pățit cu revista nr. 3 (24) din martie 1969. În exemplarul meu, pe care de altfel vi-l trimit alăturat, lipsesc articolele din pag. 31—69. Am căutat să le citesc de la alți tovarăși, dar n-am mai găsit. Sper că nu lipsesc din toate exemplarele". Este profund regretabil că la dv. a parvenit un exemplar defect. Am transmis sesizarea celor în drept.**

Prof. dr. VIRGIL TEMPEANU — Buftea. **Regretăm că propunerea dv. a venit prea tîrziu. Avem deja un material pe tema respectivă, care așteaptă să intre în coloanele revistei.**

ISTORIA CICLOVEI MONTANE

IANA SALVIN — Timișoara. **Nu credem că încercarea de prezentare monografică a satului respectiv sau a oricărei așezări similare, din Banat sau din orice regiune a țării, foarte meritorie desigur, poate fi realizată prin intermediul unei reviste ca a noastră.**

DIANA POPA — Tg. Mureș. **Dacă simpla indicare a adresei editurii pariziene unde a apărut volumul despre Napoleon vă satisface, iată-ne în situația de a vă putea da prompt răspunsul așteptat : Editions Planète — 42, rue de Berri, Paris, 8—è.**

PANFIL GHEORGHE — Orașul Vulcan (jud. Hunedoara). **Despre faimosul vas „Titanic", vă comunicăm că s-a scufundat în anul 1912, în prima sa călătorie, în urma ciocnirii de un ghețar. Tragicul accident a costat viața a peste 1000 de pasageri, care nu au mai încăput în bărcile de salvare.**

NICOLAE TRUȚĂ — Toplița (jud. Harghita). **Cartea care vă interesează s-a aflat în vînzare în toate librăriile din țară. Dacă în orașul dv. nu se mai găsește, interesați-vă la Centrul de librării din Miercurea-Ciuc.**

EISENHOWER ȘI DEBARCAREA ÎN EUROPA

MANFRED MADERER — Arad. **Pentru moment, cîteva date biografice asupra generalului Dwight Eisenhower. S-a născut în 1890, la Denison (satul Texas). În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandant al trupelor aliate în Africa de Nord (între 1942 și 1944) și apoi comandant al forțelor care au efectuat debarcarea pe continent, în 1944. A fost președinte al Statelor Unite între 1953 și 1960. Despre deschiderea celui de-al doilea front în Europa, prin debarcarea trupelor aliate occidentale vom fi în măsură să publicăm un articol special, într-unul din numerele viitoare.**

poșta redacției

ION LĂZĂROIU, București. **Cum scrisoarea dv. — deși nu pune în circulație știri inedite — ni s-a părut interesantă o publicăm, în speranța că vom îmbogăți astfel fondul de informații pe care-l oferă cititorilor săi revista** Magazin istoric :

1599 ȘI 1600 : DOUĂ REPORTAJE DESPRE MIHAI VITEAZUL

În vremea lui Mihai Viteazul veștile importante erau aduse la cunoștința lumii prin scrisori purtate din oraș în oraș de negustori și de curieri călări. Printre puținele tipărituri periodice din secolele XVI-XVII se numărau renumitele AVVISI, sau RELATIONI, care apăreau în cîte 4—8 pagini mici, în tiraje restrînse, la Roma și la Veneția ; iar ceva mai tîrziu, în Franța și Spania.

Cîteva dn aceste AVVISI s-au ocupat de relatarea luptelor lui Mihai Viteazul cu turcii, ele fiind prețioase mărturii ce se adăugau la șirul altor numeroase documente care atestă personalitatea europeană a viteazului domnitor român, sub scutul căruia s-a încercat și s-a realizat pentru scurtă vreme, la 1600, unirea celor trei principate române — Țara Românească, Transilvania și Moldova.

La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România se găsesc, printre alte tipărituri rare și cîte un exemplar din broșurile acestea care vorbesc despre Mihai Viteazul. Un astfel de AVVISO — a cărui primă pagină o redăm mai jos — aduce la cunoștința Europei :

„Bătălia dată de domnul Mihai Voievod al Valahiei contra turcului în luna lui Martie 1599.

Se vorbește despre moartea a zece mii de turci, cu luarea în captivitate a Sangiacului Behy și a mai multor căpetenii și despre cucerirea steagului cel mare.

Publicat de Bernardino Beccari la Minerva, cu aprobarea superiorilor, în orașul Roma, [...] 1599".

Broșura a apărut și a fost răspîndită în Europa în primăvara anului 1599, cînd numele voievodului român era rostit cu veneрație de multe popoare. Un an mai tîrziu apare la Barcelona o altă broșură, care, reluînd informațiile despre marea bătălie de la Călugăreni, îl laudă pe domnitorul **„Mihai Principe al Valahilor"** pentru cucerirea Moldovei :

„Dacă a fost vreodată în lume un principe demn de glorie pentru faptele sale eroice, acela este Domnul, Mihai Principe al Valahilor, care, pe lîngă că a învins pe Sinan pașa în josul rîului Argeș în Valahia și că a înfrînt pe Affis Acomat Eunucul în Bulgaria, capturîndu-i artileria, munițiile, drapelele, bagajele și corturile și stindardele și luînd Nicopoli, oraș principal al zisului regat, și cutreierînd ținutul pînă la fruntariile Thraciei și, după ce a bătut pe (...) Pașa la aceste fruntarii, cuceri anul trecut regatul Transilvaniei cu o singură bătălie și acum, cu alta, cuceri marea și nobila provincie a Moldovei [...] din care ținut obișnuia Marele Turc să tragă profit atît în grîu cît și animale".

După ce descrie lupta, autorul conchide :

„Așadar, putem spera că totala distrugere a Turcului se va întîmpla în curînd, cu ajutorul lui Dumnezeu și prin curajul acestui atît de brav Principe și căpitan".

POST-SCRIPTUM

TEOHARIE OPREA, București. Socotind bine venită completarea pe care ați trimis-o la articolul : **„Atentatul împotriva lui I.I.C. Brătianu"** (Magazin istoric **nr. 3/1969**) o inserăm alăturat cu mulțumirile de rigoare :

Cercetări temeinice au dovedit ca neîndoielnică legătură dintre atentatul din 8 decembrie 1909 împotriva primului ministru liberal și votarea de către Parlament a legii Orleanu. În atmosfera de stare excepțională, creată de atentat, legea contra sindicatelor a fost trecută, aproape fără dificultăți, prin Cameră și Senat. (Senatul a votat legea chiar fără să o mai ia în discuție). Este, de asemenea, incontestabil faptul că, în atenția autorilor lui, atentatul trebuia doar simulat și numai nervii slabi ai atentatorului Gheorghe Jelea-Stoenescu l-au făcut pe acesta să-și ia rolul în serios.

Se știe că rănirea a fost ușoară și că I.I.C. Brătianu s-a restabilit repede. Ce anume ne dovedește vindecarea rapidă a victimei ?

Nicolae Copoiu, autorul remarcabilei monografii „Refacerea P.S.D. din România (1900—1910)", aduce drept argument, în sprijinul afirmației că rănile erau lipsite de orice gravitate, faptul că la numai două săptămîni de la atentat, **primul ministru** a participat la dezbaterile Camerei **lucru acceptat de altfel și de autorii articolului citat.**

Documente de necontestat ne obligă însă să aducem unele precizări. Dezbaterile Adunării Deputaților nu consemnează, **pînă la 22 decembrie 1909, venirea în Cameră a primului ministru. El nu venise nici în această zi, ultima din cele două săptămîni și totodată ultima zi de activitate parlamentară pe anul respectiv. La 22 decembrie, Camera a luat vacanță.** Primul ministru a revenit pentru prima oară **în Cameră după atentat,** la 18 ianuarie 1910. Apariția sa a fost salutată **de noul președinte al Camerei, B. M. Missir (Mihai Pherekyde, președintele Camerei pe sesiunea în curs, fusese numit prim ministru și ministru de interne, după rănirea titularului), care și-a exprimat „fericirea ce simțim de a vă avea printre noi". De altfel, lui Ionel Brătianu i-ar fi fost peste putință să vină în Parlament înainte de noul an. Într-adevăr, după cîteva zile de tratament, intrat în convalescență, primul ministru a primit 15 zile de concediu și a plecat, împreună cu familia, în străinătate. Oficiosul conservator „Epoca" publica în numărul din 31 decembrie 1909 o știre potrivit căreia I.I.C. Brătianu ajunsese la Roma, fiind găzduit la hotelul „Excelsior".**

Dar chiar dacă nu ar fi plecat în străinătate, Ionel Brătianu tot nu s-ar fi dus la Cameră atît de curînd. După cum se știe, mișcarea socialistă, precum și numeroase personalități democrate, au subliniat constant caracterul provocator al atentatului, legătura dintre acesta și aducerea în Parlament a legii Orleanu. Or, efectul zarvei interesate a guvernanților liberali, ca și a opoziției conservatoare **ar fi scăzut considerabil prin venirea primului ministru în Cameră,** după atît de scurt timp de la rănire. **O asemenea „nechibzuință" din partea guvernului ar fi fost aproape egală cu recunoașterea caracterului provocator al atentatului, adică exact ceea ce clasele stăpînitoare nu doreau în nici un caz. Fără îndoială că numai din strădania guvernanților spre mistificarea adevărului s-au născut, chiar și la multi ani după atentat, inexactități de date întrucît prezența lui Brătianu în Parlament este sigură abia peste șase săptămîni de la atentat.**

CONTENTS

ILIEŞ DRAGOMIR and GHEORGHE BARBU From the Chronicle of the Liberation 2

P. P. PANAITESCU Towns of Moldavia 9

* Memento 19

DUMITRU TUDOR Once Again About the Location of Dacia Malvensis 20

EZAT O. NEGAHBAN The Ancient Kingdom of Marlik....24

ŞTEFAN PASCU Skill and Beauty 27

CONSTANTIN ANTIP Prince de Ligne — the Merryest Man of His Time 37

DUMITRU BERCIU The Multimillenary Origin of a Civilization 43

GEORGE G. POTRA Behind the Scenes of the Titulescu „Case" 50

WINSTON CHURCHILL Memoirs (VI) 55

PETRE IOSIF „La despedida" 61

ION BABICI Victor Iamandi: „I Fought Openly Against the Iron-Guard Movement" 68

* In Brief 74

ANTON MOISESCU Theodor Aman, a Chronicler of His Time 76

* The Phenicians, Inventors of the Alphabet and Oversea Carriers 78

AL. GH. SAVU Why Did Iorga Resign from the Senate?....82

DUMITRU ALMAŞ Napoleonic Microchronicle 88

* Panorama 93

* Letters from the Editor 98

SOMMAIRE

ILIEŞ DRAGOMIR et **GHEORGHE BARBU** Pages de la chroniquede ia Libération ..2

P. P. PANAITESCU Villes de Moldavie 9

* Memento 19

DUMITRU TUDOR Toujours à propos de la localisation de Dacia Malvensis 20

EZAT O. NEGAHBAN L'ancien royaume de Marlik 24

ŞTEFAN PASCU Ingéniosité et beauté 27

CONSTANTIN ANTIP Le prince de Ligne — l'homme le plus gai de son siècle 37

DUMITRU BERCIU La souche multimillénaire d'une civilisation 43

GEORGE G. POTRA Dans les coulisses du „cas" Titulesco..50

WINSTON CHURCHILL Mémoires (VI) 55

PETRE IOSIF „La despedida" 61

ION BABICI Victor Iamandi: „J'ai lutté ouvertement contre le mouvement légionnaire"....68

* Notes 74

ANTON MOISESCU Theodor Aman, chroniqueur de son temps 76

* Les Phéniciens, inventeurs de l'alphabet et routiers des mers 78

AL. GH. SAVU Pourquoi Iorga a-t-il démissionné du Sénat?..82

DUMITRU ALMAŞ Microchronique napoléonienne 88

* Panorama 93

* Le courrier de la rédaction 98

СОДЕРЖАНИЕ

ИЛИЕШ ДРАГОМИР, ГЕОРГЕ БАРБУ: Из хроники Освобождения 2

П. П. ПАНАИТЕСКУ Города из Молдовы 9

Заметки 19

ДУМИТРУ ТУДОР: Еще про локализации Дакии Малвенсис 20

ЕЗАТ О. НЕГАХБАН: Древнейшее королевство Марлик 24

ШТЕФАН ПАСКУ: Изобретательность и красота 27

КОНСТАНТИН АНТИП: Князь де Линь — самый веселый человек своего века 37

ДУМИТРУ БЕРЧУ: Многовековый ствол цивилизации 43

ДЖЕОРДЖЕ Г. ПОТРА: В кулисах «дела» Титулеску..50

УИНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ: Мемуары (VI) 55

ПЕТРЕ ИОСИФ: «Ла деспедида» 61

ИОН БАБИЧ: Виктор Яманди: «Открыто боролся против легионерского движения»..68

Сигнал 74

АНТОН МОЙСЕСКУ: Теодор Аман, летописец своего века 76

— Финикийцы, изобретатели алфавита и морские-возницы 78

А. Г. САВУ: Почему Йорга подал в отставку из Сената....82

ДУМИТРУ АЛМАШ: Наполеонская микролетопись ..88

Кругозор 93

Редакционная почта 98

INHALT

ILIEŞ DRAGOMIR und GHEORGHE BARBU Aus der Chronik der Befreiung 2

P. P. PANAITESCU Moldauer Städte 9

* Memento 19

DUMITRU TUDOR Immer noch über die Lage der Dacia malvensis 20

EZAT O. NEGAHBAN Das uralte Königreich Marlik 24

ŞTEFAN PASCU Handfertigkeit und Schönheit 27

CONSTANTIN ANTIP Der Prince de Ligne — der lustigste Mann seines Jahrhunderts 37

DUMITRU BERCIU Der vieltausendjahrealte Stamm einer Kultur 43

GEORGE G. POTRA In den Kulissen des „Falles" Titulescu..50

WINSTON CHURCHILL Memoiren (VI) 55

PETRE IOSIF „La despedida" 61

ION BABICI Victor Iamandi: „Ich habe die Legionärbewegung offen bekämpft" 68

* Kurze Beiträge 74

ANTON MOISESCU Theodor Aman, ein Chronist seiner Zeit..76

* Die Phönizier, Erfinder des Alphabets und Kärrner der See78

AL. GH. SAVU Warum demissionierte Iorga aus dem Senat? 82

DUMITRU ALMAŞ Napoleonische Mikrochronik 88

* Panorama 93

* Briefkasten 98

ABONNEMENTS: CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric

București str. Onești nr. 5 — Sectorul 1, Oficiul Poștal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, I. M. Ștefan.

PREZENTARE GRAFICĂ: RADU DOBRE, MIRCEA GRIGORESCU

42427

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

Sanctuar dacic de la Grădiştea Muncelului („Tulpina multimilenară a unei civilizaţii", pag. 43).

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an-60 lei.

THEODOR AMAN
Cronicar al veacului său.

(Tablourile sînt reproduse după originalele aflate la Muzeul Aman din București).

Aman *„dorea să facă a se cunoaște, a se păstra în formele nemuritoare ale artei, tot ce cuprindea România în prezent, tot ce-și putea aminti în trecut"* (Iorga).

COPERTA I **COPERTA IV**

1	2	5	
	3	6	
	4	7	

1. Pe Tudor Vladimirescu l-a reconstituit din amintirile contemporanilor.

2. Proclamarea Unirii, la 24 ianuarie 1859, aducea militantului de la 1848 bucuria de a zugrăvi un vis împlinit.

3. Opera lui Bălcescu i-a inspirat o pînză consacrată celei din urmă nopți a lui Mihai Viteazul.

4. Pe Vlad Țepeș l-a surprins într-una din manevrele sale tactice preferate — atacul nocturn.

5. Dar eroul preferat era Mihai Viteazul, pe care l-a zugrăvit în momentul cînd privea mîhnit capul fostului său vrăjmaș Andrei Bathory.

6. 1593 : muntenii se ridică din nou la luptă, atacînd raialele dunărene.

7. Aman nu uită nici luptele moldovenilor : Ștefan cel Mare înfruntînd pe dușmani la Scheia.